

ДЕПАРТАМЕНТ

„РОМАНИСТИКА И ГЕРМАНИСТИКА“

ГОДИШНИК

ДЕПАРТАМЕНТ
„РОМАНИСТИКА И ГЕРМАНИСТИКА“

Том 4, 2018

ГОДИШНИК ТОМ 4
ДЕПАРТАМЕНТ „РОМАНИСТИКА
И ГЕРМАНИСТИКА“

Съставител: гл. ас. д-р Мария Спасова
Редакционна колегия: проф. д.ф.н. Мария Грозева,
гл. ас. д-р Милен Шипчанов, гл. ас. д-р Мария Спа-
сова

© Дизайн и предпечат: Таня Йорданова

© Издателство на Нов български университет, 2018 г.
София 1618, ул. Монтевидео 21
www.nbu.bg
www.bookshop.nbu.bg

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна, презапис или по друг начин – без писменото разрешение на издателството.

ISBN: 978-619-233-023-1

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

9

СПРАВКА ЗА АВТОРИТЕ

14

ДЯЛ ПЪРВИ. ЕЗИКОЗНАНИЕ

- 15 Случаи на ненормативна субституция на френските полусъгласни [j, ç, w] и на българската съгласна [й] в устната практика на френския и българския език
Веска Кирилова
- 32 Контролът върху темата като реакция в словесното взаимодействие
Донка Мангачева
- 48 Il soggetto dell'infinito a referenza ambigua in italiano moderno dal punto di vista dell'analisi linguistico-testuale
Мария Ладовинска
- 76 За непресъхващите извори на съвременната стилистика
Евгения Вучева
- 88 Речевият портрет – същност, параметри и приложение
Катерина Питова

ДЯЛ ВТОРИ. МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО СЪВРЕМЕННИ ЕЗИЦИ

- 99 Analyse du texte – comment aborder en classe la référence et la coréférence?
Анелия Брџмбарова
- 112 Категорията число при съществителните имена и усвояването му от чуждестранни обучавани
Галина Куртева
- 134 Еклектична теория на езикоусвояването
Тодор Шопов

ДЯЛ ТРЕТИ. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА НА ПРЕВОДА

- 145 Отстъпителният съюз „макар че“ и италианските му преводни еквиваленти в примери с минало несвършено време
Десислава Давидова
- 156 Ранната поезия на Пабло Неруда – послания, звук и превод
Венета Сиракова
- 174 Tourisme, brochure publicitaire et traduction: une synergie réalisée par le biais du discours spécialisé
Елена Кондева
- 188 За превода на няколко названия на български държавни структури на руски език
Владимир Хънтов

ДЯЛ ЧЕТВЪРТИ. ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

- 199 Под сянката на големите дървета
Любка Славова
- 214 W. B. Yeats and Edward Said: National
Transnationalism: Concepts of Irishness—from
within and from without
Ярмила Даскалова
- 228 Der deutsche Amerikanismuskurs in der
Zwischenkriegszeit
Даниела Дечева
- 246 Soziokulturelle Aspekte und kulturelle Realien in
deutschen und bulgarischen Märchen
Милена Иванова

СПРАВКА ЗА АВТОРИТЕ

АНЕЛИЯ БРЪМБАРОВА е доктор по педагогика и доцент по приложна лингвистика (френски език) в департамент „Романистика и германистика“ към НБУ. Води теоретични курсове по морфология, синтаксис, лингвистика на текста и методика на чуждоезиковото обучение. Научните ѝ интереси са в областта на лингвистиката на текста и методиката на преподаване на чужди езици. Автор е на многобройни студии, статии и съавтор в два сборника по анализ на текста.

ЕВГЕНИЯ ВУЧЕВА е доктор на филологическите науки и професор в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Ръководител е на магистърската програма „Приложна лингвистика“ към Катедрата по испанистика и португалистика във Факултета по класически и нови филологии. Автор е на осем монографии и множество статии, публикувани в България и Испания. Изследователските ѝ интереси са в областта на философията на езика, стилистиката, общото и съпоставително езикознание и съвременното испанско езикознание.

ДЕСИСЛАВА ДАВИДОВА е преподавател по италиански език към департамент „Романистика и германистика“ в НБУ. Завършва висшето си образование, магистърска степен, специалност „Италианска филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1998 г. Понастоящем е докторант към ДП „Лингвистика и теория и практика на превода“ към НБУ. Основните ѝ изследователски интереси са в областта на съпоставителното езикознание и по-специално синтаксис на подчинените отстъпителни изречения в италианския и българския език. Допълнителните ѝ преподавателски интереси са в областта на практическия италиански, културата на Италия. Автор е на публикации и статии, свързани с теорията на превода, засягащи темата за наречията за начин, простото деепричастие, както и подчинените отстъпителни изречения в италианския и българския език.

ЯРМИЛА ДАСКАЛОВА е главен асистент доктор по английска литература във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, катедра „Ан-

глицистика и американистика“. Има многобройни участия в национални и международни конференции. Научните ѝ интереси са в областта на английската, американската, ирландската и българската литература, както и в сферата на сравнителното литературознание. Има множество научни публикации, включително в едно от най-престижните европейски издания *Comparative Critical Studies* – международно реферирано издание на Британската асоциация за сравнително литературознание (BCLA). Изнасяла е лекции в чужбина – Великобритания, Ирландия, Германия, Унгария и др. Има публикувани две поетически книги. За преводна лирика е носител на две Първи награди на Съюза на преводачите.

ДАНИЕЛА ДЕЧЕВА е завършила германистика в СУ «Св. Климент Охридски» през 1998 г. Дисертацията ѝ е на тема «Рецепция на културата на немскоезичните страни в български списания от 20-те години (*Златорог, Хиперион, Везни, Пламък*)». От 2003 г. води в катедра «Европеистика» в СУ «Св. Климент Охридски» курсовете Немски език - специализирана терминология и История и култура на немскоезичните страни. Научните ѝ интереси са в областта на най-новата културна история на Германия, култура на паметта в Германия, европейската идентичност.

МИЛЕНА ИВАНОВА е главен асистент по съвременен немски език в катедра „Германистика и нидерландистика“ при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Води семинарни упражнения по немско езикознание, практически немски език и превод. Организира и провежда изпита по немски език Test DaF.

ВЕСКА КИРИЛОВА е доцент доктор във Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”, където от 2001 г. води курс по фонетика и фонология на съвременния френски език, от 2011 г. - курс по лексикология и семантика на френския език, от 2015 г. – курс по морфология и синтаксис на френския език. Завършва френска филология във ВГУ “Св. св. Кирил и Методий”. Има участия в национални и меж-

дународни конференции. Автор е на една монография, множество статии, както и на учебници и учебни помагала (в съавторство). Научните ѝ интереси са в областта на съпоставителното езикознание.

ЕЛЕНА КОНДЕВА е асистент в Югозападния университет „Неофит Рилски“, където от 2012 г. води практически упражнения по английски език към Факултета по педагогика, като същевременно до 2014 г. преподава специализиран френски език за специалностите „Международни икономически отношения“ и „Туризм“. Завършва магистратура по френска филология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Публикационната ѝ активност е насочена предимно към научноизследователските интереси в областта на езика за специфични цели, терминологията, корпусния анализ, компютърно-подпомогнатия превод, билингвалното обучение, методиката на чуждоезиковото обучение.

ГАЛИНА КУРТЕВА е доцент доктор на филологическите науки в НБУ, където работи от 1997 г. Завършва българска филология, а след това и английска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. Защитава докторат в Руската академия на науките, участва в международни конференции и проекти в Пекин, Торино, Виена, Залцбург, Перуджа, Москва, Берлин, Уфа.

Научните ѝ интереси са в областите: чуждоезиково обучение, лингвокултурология, стилистика, социолингвистика, интеркултурна комуникация, културология. Участие в Проект за пълноправно членство на НБУ в ALTE, 2009-2014. Ръководител на проект „Обучение по български език като чужд за „Еразъм“ студенти“ към ЦРЧР, 2011-2015 г. Ръководител на „Лятно училище по български език“. Отговорник на секция „Български език за чуждестранни студенти“ в НБУ.

МАРИЯ ЛАДОВИНСКА е завършила италианска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. От 2003 г. е редовен асистент, а от 2007 г. – редовен докторант в Нов български университет, където освен общообразователните курсове по практически италиански език е водила и уводни курсове по фонетика и

фонология на италианския език, както и по лексикология и словообразуване в италианския език. Научните ѝ интереси, представени чрез няколко публикации и участия в проекти, са в областта на съвременното италианско езикознание, текстолингвистиката, превода и чуждоезиковото обучение.

ДОНКА МАНГАЧЕВА е доктор по филология и доцент в Катедрата по испанистика и португалистика в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Преподава синтаксис, стилистика, прагматика и теория на превода в бакалавърската степен на специалност „Португалска филология“ и води магистърски курсове в областта на лингвистиката и комуникацията. Има голям брой участия в национални и международни научни конференции. Автор е на две монографии и над 40 статии. Научните ѝ интереси са в областта на общото и съпоставителното езикознание, прагматиката, философията на езика, анализа на дискурса, анализа на разговора и др.

КАТЕРИНА ПИТОВА е завършила специалност „Португалска филология“ и магистърска програма „Приложна лингвистика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Към момента преподава португалски език във висшето и средното образование. Научните ѝ интереси са в областта на общото и съпоставителното езикознание, прагматиката, философията на езика, анализа на дискурса, анализа на разговора и др.

ЛЮБКА СЛАВОВА е преподавател по испански език, история и цивилизация на Испания и история на испанската литература, както и специализиран превод в НБУ от 2007 г. През 1984 г. завършва испанска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. Специализира испаноамериканска литература. От 1994 г. е редовен преподавател в УНСС. От 1985 до 1990 г. работи като преводач в БОДК и хоноруван преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“ към катедра „Чужди езици“.

ВЕНЕТА СИРАКОВА е преподавател в НБУ от 2001 г., доктор по теория и практика на превода. Води

курсове по практически испански език, писмен превод и теория на превода. Завършва испанска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. Автор е на учебници по практически испански език и на редица статии в областта на писмения превод и на испаноамериканската литература. Научните ѝ интереси са в областта на теорията и практиката на превода, испаноезичната литература и чуждоезиковото обучение.

ВЛАДИМИР ХЪНТОВ е доцент и преподавател в катедра „Русистика“ на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Води курсове по морфосинтаксис, морфология, теория на превода и др. Автор е на научни статии и монографии. Научните му интереси са в областта на морфемика, словообразуване, морфонология, морфология, лексикология, лексикография и ортография на съвременния руски език и на съвременния български език; старобългарски език.

ТОДОР ШОПОВ е доктор на педагогическите науки (СУ „Св. Климент Охридски“) и професор по педагогика на обучението по английски език в СУ „Св. Климент Охридски“. Преподава методика на обучението по английски език в Катедрата по методика на Факултета по класически и нови филологии, СУ „Св. Климент Охридски“. Автор е на научни статии и монографии. Ръководител е на Център за езиково обучение в Международно висше бизнес училище. Като член на Националната агенция за оценяване и акредитация работи активно в областта на осигуряването на качеството на висшето образование на национално и международно равнище. Член на НАОА и бивш вицепрезидент на европейската асоциация за осигуряване на качество във висшето образование CEENQA. Най-новият европейски проект за изследване и развитие, в който участва, е EIQAS (www.eiqas.com, 2017).

прабългарски език; теория и практика на превода (юридически превод).

**ДЯЛ ПЪРВИ.
ЕЗИКОЗНАНИЕ**

СЛУЧАИ НА НЕНОРМАТИВНА СУБСТИТУЦИЯ НА ФРЕНСКИТЕ ПОЛУСЪГЛАСНИ [j, ɥ, w] И НА БЪЛГАРСКАТА СЪГЛАСНА [й] В УСТНАТА ПРАКТИКА НА ФРЕНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Веска Кирилова,

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Sommaire

La présente communication a pour objectif d'étudier certains cas de substitution non normative des semi-consonnes françaises [j, ɥ, w] et de la consonne bulgare [й] dans la pratique orale de la langue française et bulgare. L'analyse porte sur les semi-consonnes françaises [j, ɥ, w] et la consonne bulgare [й] sujettes à la substitution, sur le type de phonèmes (voyelle, consonne, semi-consonne) qui les remplacent, ainsi que sur certains facteurs qui provoquent la substitution dans les deux langues.

1. Увод

Френските полусъгласни [j, ɥ, w] и българската съгласна [й], както и други фонеме от фонологичната система на двата езика, са обект на различни фонетични промени, резултат от действието на общия фо-

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“, т. 4 (2018), стр. 15–31

СЛУЧАИ НА
НЕНОРМАТИВНА
СУБСТИТУЦИЯ
НА ФРЕНСКИТЕ
ПОЛУСЪГЛАСНИ
[j, ç, w] И НА
БЪЛГАРСКАТА
СЪГЛАСНА [й] В
УСТНАТА ПРАКТИКА
НА ФРЕНСКИЯ И
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

нетичен процес субституция. На сегментно ниво той се изразява в замяната на една с друга фонема, а на субсегментно ниво – в замяната на един или няколко фонологични признака при фонемата, засегната от неговото действие. Традиционно проявите му се разглеждат като различни фонетични промени, например асимилация, дисимилация, редуване на фонемите. Френският език притежава три функционални полусъгласни: [j], [ç] и [w]. Българската фонологична система не разполага с полусъгласни фонемите, но съставна част от нея е съгласната [й], която, в артикулационно и акустично-перцептивно отношение, е идентична с френската полусъгласна [j]. Полусъгласната [j] е орална, звучна, проходна и палатална¹ (Nikolov, 1989: 17-18; Landercy & Renard, 1977: 92), българският глайд също е орален, звучен, проходен и „по място на учленение той е небен“ (Тилков и др., 1982: 65). Дистрибуцията на френската полусъгласна [j] не е ограничена от позиционни принуди² на ниво словоформа – фонемата [j] може да се наблюдава в началословието (yaourt [jaurt]), в средисловието (oublier [ublije]), както и в краесловието (travail [travaj]). Българската фонема [й] се среща също в трите дистрибутивни позиции, но „само край гласни, с които образува дифтонгични съчетания (неистински дифтонги)“ (Тилков и др., 1982: 124): Йонко [йонко], ям [йам], сайвант [сайвант], обичай [обичай]“ (примери на Тилков и др., 1982: 124). Тя не се реализира след съгласна, за разлика от френската полусъгласна [j], но полусъгласната [j] се подчинява на сегментно ограничение, отнасящо се до предхождаща я консонантна група *съгл. + сонорните [l] или [r]* – в този контекст тя не може да бъде произнесена в стандартния френски език (crier [krie]) (пример на Carton, 1974: 61). Според някои фонолози, сред които Картон (Carton, 1974: 61), френският език притежава два вида йота. Първият вид е съгласната фонема [j], която влиза във фонологична опозиция с гласната [i] (paus [pe] – paue [pej]), както и тази, която може да се противопостави на нулев звук в двойки думи като paix [pe] – paue [pej] (Carton, 1974: 61). Вторият вид [j] е комбинаторен вариант на

¹ При артикулационното описание на звука [j] се наблюдава различие относно термина, използван за обозначаване на мястото му на учленение. Някои фонолози, сред които Николов (Nikolov, 1990: 88), Ландерси и Рьонар (Landercy & Renard, 1977: 92), използват термина „палатален“. Той отчита мястото, на което се извършва стеснение на проходния канал при артикулирането на [j]. Други обаче предпочитат да си служат с термина „дорсо-палатален“, който отчита не само мястото на учленение, но и участието на подвижния орган (езика), формиращо стеснението на проходния канал (Nikov, 1992: 212).

² Относно понятието „принуда“ вж. Durand & Luche, 2001.

Веска Кирилова

гласната [i]: [jɛr], вариант на [iɛr] (Carton, 1974: 61). Произнасянето на [i] или [j] в думата *hier* не променя нейното значение, поради което тя се интерпретира като вариант на високата гласна [i]. Освен с полусъгласната [j] френската фонологична система разполага с още две полусъгласни фонемни – [ç] и [w], които не са характерни за българския език. В артикулационно отношение те се различават по един фонологичен признак – място на учленение. Френската полусъгласна [ç] е билабио-палатална (Nikolov, 1989: 18), а полусъгласната [w] е билабио-веларна (Nikolov, 1989: 18). Останалите фонологични признаци – оралност, звучност, проходност, са споделени. Характерно за двете полусъгласни, [ç] и [w], е, че тяхната дистрибуция се подчинява на определени принуди на ниво словоформа – те не могат да се реализират в краесловието, нито в средисловието, в интервокална позиция. Тяхната дистрибуция е допустима в началословието в сегментния контекст “*u*” или “*ou*” + гласна (съответно *huit* [çit], *oui* [wi], *wisky* [wiski]), както и в средисловието, в сегментния контекст *съгл.* + “*u*” + гласна (*lui* [lçi], *fuite* [fçit], *épuisé* [eçize], *tuile* [tçil]) и *съгл.* + “*ou*” + гласна (*moi* [mwa], *équateur*³ [ekwatœr]). Трябва обаче да напомним, че и трите полусъгласни, [j], [ç] и [w], придружават винаги вокално ядро и образуват едно цяло с него, поради което тяхната позиция в сричката е подобна на тази на съгласната (Landercy & Renard, 1977: 92). Не само [j] може да бъде в допълнителна дистрибуция с високата гласна [i]⁴, но и останалите две полусъгласни, [ç] и [w], съответно с високите гласни [y] и [u] (Landercy & Renard, 1977: 92).

³ Относно дистрибуцията на [ç] и [w] след групата *съгласна* + “*l/r*” вж. Nikolov, 1989: 51-53.

⁴ В краесловието опозицията [i] – [j] изгълнява фонологична функция при някои двойки думи и [j] не може да се яви като вариант на високата гласна [i]: *paus* [pei] – *paue* [pej], *abbaye* [abej] – *abeille* [abej].

Успоредно със звуковия облик на нормативните словоформи в устната практика на двата езика се наблюдават немалко отклонения, някои от които са резултат от субституция на френските полусъгласни [j], [ç], [w] и на българската съгласна [й] с друг звук. Тази фонетична промяна във френския език е разглеждана в различни научни разработки, сред които тези на Фре (1929), Картон (1974), Пол (1983), Картон и др. (1983), Амби, Франкар, Симон (2003), Амби (2005),

СЛУЧАИ НА
 НЕНОРМАТИВНА
 СУБСТИТУЦИЯ
 НА ФРЕНСКИТЕ
 ПОЛУСЪГЛАСНИ
 [j, ɟ, w] И НА
 БЪЛГАРСКАТА
 СЪГЛАСНА [j̥] В
 УСТНАТА ПРАКТИКА
 НА ФРЕНСКИЯ И
 БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Хал (2007), Бордал & Леджен (2007), Дюран (2009), Сабио (2013) и др. Субституцията на българската съгласна [j̥] се разглежда обикновено като преглас на съгласната в различни диалектни варианти на българския език (Стойков, 1993; Младенов, 1984; Иванов, 1994 и др.).

Обект на настоящата разработка са някои случаи на ненормативна субституция на френските полусъгласни [j], [ɟ], [w] и на българската съгласна [j̥] в устната практика на френския и българския език. Тези прояви ще бъдат анализирани на субфонемно ниво като замяна на смислоразличителен признак или признаци. Целта на доклада е да изследва кои от разглежданите полусъгласни звукове са засегнати от тази промяна, с какъв вид звукове (съгласни, полусъгласни, гласни) най-често се заменят те и в какъв сегментен контекст, както и кои фактори ги обуславят.

2. Ненормативна субституция на полусъгласна в устната практика на френския език

2.1. Субституция на полусъгласната [j]

2.1.1. Субституция на полусъгласната [j] със затворената гласна [i]

Субституцията на френската полусъгласна [j] със затворената гласна [i] би могла да бъде интерпретирана като процес на вокализиране, който от артикулационна гледна точка, е свързан със следните промени в конфигурацията на учленителните органи спрямо тази при гласната [i]: „При учленението на [j] артикулационните органи имат същото положение като това на [i], но преди произнасяне на следващата гласна езикът се доближава повече към свода на небцето, а върхът му притиска по-енергично долните резци. Гласовият канал се стеснява, а издишаният въздух произвежда шум от триене, който, добавен към ларинксовия звук, съставлява полусъгласната [j]“ (Nikolov, 1989: 49). Вокализиране на полусъгласната [j] и замяната ѝ с гласната [i] се наблюдава в ня-

Веска Кирилова

кои от френските местни говори: *iode* [iɔd] (диереза) вместо [jɔd] (синереза), а понякога дори и [ijɔd] (с епентеза на [i]) при употреба на експресивно ударение или при бавно темпо на говорене (Carton, 1974: 61). В говора на Елзас например думи като *bouteille*, с финално [j], се произнасят [butei] (Carton et al., 1983: 16), а в говора на Северна Пикардия в контекста *съгл. + “i” + гласна* не се реализира [j], както в стандартния френски език, а гласната [i]: *social* се произнася [sosial], *viande* се произнася [viãt] (финално краесловно обеззвучаване на звучна съгласна в севернопикардския говор) (Carton et al., 1983: 4-25). Фре дава пример за вокализиране на [j] в парижкия говор при наречието *hier* > [ie:r] (Frei 1929: 71). Вокализирането на полусъгласната [j] води до отваряне на сричката и съответно до увеличаване броя на сричките в думата. Този силабичен резултат е в съответствие с преобладаващата тенденция във френския език към реализиране на отворени срички. Изследване на Виолан относно сричковите структури на френските думи и честотата на тяхната проява сочи, че сричковата структура СГ (Съгласна Гласна) е с 55,5% честота на проява, сричковата структура ССГ е представена с 14%, сричковата структура Г – с 10%, сричковата структура СССГ – с 1%, сричковата структура ССССГ – с 0,05%. Общият процент на дистрибуция на отворената сричкова структура възлиза на 80,55% (Wioland, 1991: 56), като съществуващите фонетични процеси лиезон и свързване във френския език допринасят също за налагане на тенденцията към отворено силабиране.

2.1.2. Ненормативна субституция на полусъгласната [j] със съгласната [I]

Ненормативната субституция на полусъгласната [j] със съгласната [I] би могла да бъде интерпретирана като консонантизиране на [j]. Тази фонетична промяна се определя от някои фонолози като процес на депалатализиране (Hall, 2007: 9), а нейната проява е диалектна. Тя се наблюдава във финална позиция на думата в контекста *гласна + [j]*. Полусъгласната [j] е

СЛУЧАИ НА
НЕНОРМАТИВНА
СУБСТИТУЦИЯ
НА ФРЕНСКИТЕ
ПОЛУСЪГЛАСНИ
[j, ç, w] И НА
БЪЛГАРСКАТА
СЪГЛАСНА [й] В
УСТНАТА ПРАКТИКА
НА ФРЕНСКИЯ И
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

представена в словоформите чрез графичното изображение - il(le). Субституцията на [j] с [l] е възможна поради факта, че протеклият процес не води до промяна на смисъла на думата след извършената субституция. Подобна замяна може да се наблюдава например в говора на областта Северна Пикардия: *bouteille* [butɛl] вместо [butɛj], [traval] вместо [travaj], *vieille* [vjɛl] вместо [vjɛj] (примери на Carton et al., 1983: 24-26). Освен на фонологично ниво причина за разглежданата субституция може да се търси и в диахронен план. Картон и др. обясняват тази фонетична промяна с историческото отсъствие на меко “l” [λ] в пикардския говор, довело до произнасянето на [j] като [l] (Carton et al., 1983: 24). В нормандския говор също се наблюдава фонична замяна на [j] с [l]: *soleil* [sɔləl], *que j’aïlle* [al], *fille* [fil] (Carton et al., 1983: 29-30). Ненормативна субституция на полусъгласната [j] със съгласната [l] се извършва също в звуковия отрязък – (a)ille в селските райони на департамента Ла Манш: *fille* се произнася [fil], *bataille* се произнася [batal]. Хал отбелязва обаче, че този фонетичен процес не е характерен за района на Ко (Pays de Saux) (Hall, 2007: 9). В разглежданите дотук случаи се наблюдава замяна на [j] с [l] във финална позиция на думата, но в баския вариант на френския език е налице субституция на [j] с палаталния вариант на [l] – [λ], в средисловието. Проведена в района на баските анкета от Дюран сочи, че съществуват следи от опозицията между палаталната съгласна [λ] и [j], както например *étriller* /etriλe/ и *étrier* /etrije/, предимно при възрастните информатори. Те си служат с палаталната съгласна [λ] също и при произнасянето на думите *émailler*, *éveiller*, *sourciller*, звукови словоформи, наблюдавани при същите информатори, но извън проведената от Дюран анкета (Durand, 2009: 20). Субституция на проходната палатална полусъгласна [j] с палаталната [λ] се наблюдава също в корсиканския говор напр. *triais* се произнася [triλɛ]⁵ (Carton et al., 1983: 65-67). Прави впечатление, че субституцията на [j] с [l] се извършва в словоформи, в

⁵ Звукът [j] се заменя с меко (палатално) „l“ [λ] при произнасянето на някои думи (*triais* [triλɛ]), но полусъгласната [j] е запазена при произнасянето на други думи: *voyais* [vwaje] (<http://accents-defrance.free.fr/corse/corse-phonetique.html>)

Веска Кирилова

които полусъгласната [j] е изразена графично предимно или чрез -ill(e) (éveiller), или чрез -il (soleil), което дава основание да се направи изводът, че консонантизирането на [j] в [l] би могло да е повлияно в някои случаи до известна степен и от правописа. Влиянието на правописа върху произношението е известно още като „ефекта Бубен“ (effet Buben) в памет на лингвиста Вл. Бубен⁶ (1935), посветил работата си на изучаването на този проблем. Той се опитва да обясни настъпващите фонетични промени във френския език, позовавайки се именно на този фактор – ролята на правописа (Blanche-Benveniste & Chervel in Chevrot & Malderez, 1999: 104).

2.1.3. Ненормативна субституция на [j] с посталвеолните съгласни [ʒ] или [ʃ]

Ненормативното консонантизиране на полусъгласната [j] и преструктурирането ѝ в шушкатавите съгласни [ʒ] или [ʃ] се наблюдава в говора на Северна Пикардия: cardiaque [kardʒak], quartier [kartʃe] (Carton et al., 1983: 26). Анализът на примерите сочи, че субституцията на [j] със звучната посталвеолна [ʒ] или с беззвучната посталвеолна [ʃ] зависи от сегментния контекст. Ако полусъгласната [j] е предшествана от звучната съгласна [d], [j] се заменя със звучната посталвеолна [ʒ]: cardiaque [kardʒak]. Ако полусъгласната [j] е предшествана от беззвучната съгласна [t], [j] се заменя с беззвучната посталвеолна [ʃ]: quartier [kartʃe]. В посочения сегментен контекст замяната на [j] с посталвеолните съгласни [ʒ] или [ʃ] води до образуване на звуковия отрязък [dʒ] и [tʃ]: cardiaque [kardʒak], quartier [kartʃe]. В действителност произнасянето на отрязъка [tʃ] или [dʒ] + шушкава се реализира като африкат, при бързо темпо на говорене, въпреки че африкатните съгласни не са част от съвременната консонантна система на френския език. Разглежданите субституции биха могли да се определят като промяна по признака място на учленение, резултат от посталвеоларизация ([j] => [ʒ] или [ʃ]), и консонантизиране на полусъгласна.

⁶ Buben, Vl. (1935). Influence de l'orthographe sur la prononciation du français moderne. Bratislava et Paris: Droz.

СЛУЧАИ НА
 НЕНОРМАТИВНА
 СУБСТИТУЦИЯ
 НА ФРЕНСКИТЕ
 ПОЛУСЪГЛАСНИ
 [j, ɕ, w] И НА
 БЪЛГАРСКАТА
 СЪГЛАСНА [j̥] В
 УСТНАТА ПРАКТИКА
 НА ФРЕНСКИЯ И
 БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

2.1.4. Ненормативна субституция на [j] с двусегментната група [lj]

Тенденция към произнасянето на [j] като консонантната група [lj] съществува в белгийския вариант на френския език. Този процес се приема по-скоро като маргинален и той би могъл да бъде определен като субституция на полусъгласната [j] с групата [lj]: *roulailler* [pulalje] вместо [pulaje], *d'ailleurs* [daljœk] вместо [dajœk] (Klinkenberg, Warnant, Reuse, Piron, Remacle, Grégoire in Hambye, 2005: 92, Pohl, 1983: 39). Субституцията се извършва в средисловието и полусъгласната [j] е представена графично чрез *-ille*. Извършената промяна освен като субституция на полусъгласната [j] с групата [lj] би могла да бъде интерпретирана също като резултат от епентеза на съгласната [l] в ненормативната звукова форма (вж. Кирилова 2015: 109-113).

2.1.5. Ненормативна субституция на полусъгласната [j] с двусегментната група [ij]

Изследване на Дюран (Durand, 2009) сочи, че в различни южни говори се наблюдават отклонения от правоговорната норма в дистрибуцията и поведение на трите полусъгласни. Някои думи се произнасят, както в страндартния френски език, със синереза: *biologie* [bjolozi], *diabète* [djabetə], *pion* [pjɔ̃], *croupion*, *fiacre*, *fjord*, *couette*, *chouette*, *poids*, *puis*, *Puech* (Durand & Lyche, 1999: 43; Durand, 2009: 21). Наред с тези форми се появяват и отклонения при редица информатори, които предпочитат произнасянето на диереза както при някои от цитираните примери, така и при други думи.

Появата на гласната [i] пред полусъгласната [j] в ненормативните форми би могла да бъде интерпретирана като ненормативна субституция на полусъгласната [j] с групата [ij] (*гласна + полусъгласна*), но тя би могла да се разглежда също като епентеза на гласната [i] (вж. Кирилова 2015: 75-78). Фонетичното последствие от този процес е промяна в силабичната структура на съответната дума: *Lia* [lja] (нормативна форма с една сричка), *Lia* [lija] (ненормативна форма, произнесена с две срички след субституция на [j] с [ij]). Раз-

Веска Кирилова

глежданите промени се наблюдават при някои информатори от Южна Франция: Lia [lija], liane [lijanə], liasse [lijasə], lion, Lyon [lijɔ̃], champion [ʃɑ̃mpijɔ̃], via [vija], (примери на Durand, 2009: 21-22), camion [kamijɔ̃], miette [mijetə] (примери на Sabio, 2013: 8). В произношението на сложните думи се наблюдават по-системни различия между стандартния френски език и южния говор – в суфиксите диерезата е задължителна в южния френски говор, на морфологичната граница, когато основата завършва с висока гласна, в случая с [i] – [lije] (с преходно [j]), докато в стандартния френски този вид думи се произнасят само с [j] (lier [lje]) – синереза (Durand, 2009: 22). Дюран и Лиш наблюдават също диереза на морфологичната граница при същите условия, както и епентеза на [i], което, в контекста на разглежданата от нас проблематика, се интерпретира като замяна на [j] с групата [ij]: lier [lije], étudier [etydije] (Durand & Lyche, 1999: 43–46). Подобна тенденция характеризира белгийския вариант на френския език: отрязъкът *висока гласна + гласна* е по-скоро диереза, а не синереза, като едновременно с това се наблюдава вмъкване на преходен полуконсонантен звук между двете гласни, чийто краен резултат съставлява субституция на полусъгласната [j] с двусегментната група [ij]: думи като *scier* във Франция се произнасят [sje], а в Белгия – [sije] (Hambye, 2005: 87).

Субституция на [j] с групата [ij] се наблюдава също и във френския език, говорен в Реюнион, както например в думата [rijɛ̃]. Бордал и Леджен, които изследват тази произносителна особеност, отбелязват, че става въпрос за намаляващо своята проява явление в говора на младите хора (Bordal & Ledegen, 2007: 128).

2.2. Ненормативна субституция на полусъгласната [ç]

2.2.1. Ненормативна субституция на полусъгласната [ç] с гласната [y] или с двусегментната група [yç]

В говора на Северна Пикардия в средисловието в контекста *съгл. + “и” + гласна* не се произнасят [ç], както в стандартния френски език, а гласната [y]

СЛУЧАИ НА
 НЕНОРМАТИВНА
 СУБСТИТУЦИЯ
 НА ФРЕНСКИТЕ
 ПОЛУСЪГЛАСНИ
 [j, ɕ, w] И НА
 БЪЛГАРСКАТА
 СЪГЛАСНА [й] В
 УСТНАТА ПРАКТИКА
 НА ФРЕНСКИЯ И
 БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

(Carton et al., 1983: 25), фонетична особеност, при която е налице субституция на [ɕ] с гласната [y]. Диерезата е предпочитана фонична форма от някои информатори от Южна Франция: *lurette* [lyɛtə], *nuage* [nyazə] (примери на Durand, 2009: 21), като тази промяна е особено характерна при произнасяне на суфиксите в сложните думи, на морфологичната граница, когато основата завършва с висока гласна ([tɥe]) (Durand, 2009: 22). Подобна произносителна тенденция, но с вмъкване на [ɕ] се наблюдава в белгийския вариант на френския език при същия сегментен контекст: думата *tuier* във Франция се произнася [tɥe], а в Белгия – [tuɛ] (Hambye, 2005: 87). Разглежданият фонетичен процес съставлява субституция на полусъгласната [ɕ] с двусегментната група [yɕ]. Причина за нея би могла да бъде избягване на формирания зев, следствие от ненормативната диереза: [tɥe] => [tuɛ].

2.2.2. Ненормативна субституция на полусъгласната [ɕ] с полусъгласната [w]

В местния говор на Юра се наблюдава „веларизация“ на [ɕ] (Carton et al., 1983: 42), т.е. преместване назад на мястото на учленение на [ɕ] към това на [w]: *ruits* [rwi], *puis* [pwi] (Carton et al., 1983: 42-43). Замяна на палаталната полусъгласна [ɕ] с веларната [w] има също в говора на Лотарингия: *huit* [wit] (Carton et al., 1983: 21). Разглежданата ненормативна промяна е характерна като цяло за белгийския вариант на френския език, в който липсва полусъгласната [ɕ]: *enfuir* се произнася *enfour*, *Huy* - *oui*, *buis* се произнася както в думата *sambouis* (Pohl, 1983: 38), *puis* се произнася [pwi] (Tranel in Sabio, 2013: 8). Пол уточнява, че все пак при доста интелектуалци опозицията [ɕ] – [w] съществува (Pohl, 1983: 38). Наскоро проведени анкети от Амби, Франкар и Симон във връзка с реализирането на проекта PFC сочат обаче, че нефункционалността на полусъгласната [ɕ], представяна като характерна особеност на френското произношение в областта Валония, следва да бъде нюансирано (Hambye, Francard, Simon, 2003). В проведената от тях анкета фонемата [ɕ] действително е нефункционална

Веска Кирилова

и заменена от фонемата [w] в думата huit и нейните производни, т.е. в контекст, при който полусъгласната [ç] се намира пред затворената гласна [i], но не са редки случаите на произнасяне на [ç], когато тя се намира пред друга гласна, напр. *habituels, statuette, situation*, и тази употреба би следвало да се разглежда според тях поне като вариант при произнасянето на този зев (Hambye, Francard, Simon, 2003).

От казаното дотук би могъл да бъде направен изводът, че субституцията на [ç] с [w] е сегментно обусловена в диалектните варианти на френския език и се наблюдава обикновено пред висока гласна.

2.3. Ненормативна субституция на полусъгласната [w]

2.3.1. Ненормативна субституция на полусъгласната [w] с гласната [u] или с двусегментната група [uw]

Ненормативна субституция на полусъгласната [w] с гласната [u] може да се наблюдава в севернопикардския говор (Carton et al., 1983: 25), както и при някои информатори от Южна Франция: *mouette* [muɛtə] (примери на Durand, 2009, pp 21-22), а в белгийския вариант на френския език полусъгласната [w] е заменена от двусегментната група [uw]: напр. думата *louer* във Франция се произнася [lwe], а в Белгия – [luwe] (Hambye, 2005: 87), като вероятна причина за това би могла да бъде отстраняване на зева в ненормативната форма: [lue] => [luwe].

2.3.2. Ненормативна субституция на полусъгласната [w] с полусъгласната [ç]

Замяната на веларната полусъгласна [w] с палаталната [ç] е диалектна проява и е свързана с антериоризиране на [w]. Този процес се наблюдава в говора на някои французи от Турен: *oui* [çi] (Carton et al., 1983: 38) и е с ниска степен на проява.

3. Ненормативна субституция на българската съгласна [й]

Случаите на субституция на йота с друг звук в българския език са с доста ограничена проява. Въпре-

СЛУЧАИ НА
 НЕНОРМАТИВНА
 СУБСТИТУЦИЯ
 НА ФРЕНСКИТЕ
 ПОЛУСЪГЛАСНИ
 [j, ɟ, w] И НА
 БЪЛГАРСКАТА
 СЪГЛАСНА [j̥] В
 УСТНАТА ПРАКТИКА
 НА ФРЕНСКИЯ И
 БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

ки това биха могли да се наблюдават два вида субституция: 1) субституция на съгласната [j̥] със съгласна и 2) субституция на съгласната [j̥] с гласна. И в двата случая съгласната [j̥] е част от звукосъчетанието [j̥a], в чийто състав влиза тя.

3.1. Ненормативна субституция на съгласната [j̥] със съгласна

Случаите на субституция на съгласната [j̥] със съгласна се отнасят до реализирането ѝ като част от звукосъчетанието [j̥a]. Разглежданата фонетична промяна се извършва в интервокална позиция под диалектно влияние. В много източни говори, предимно рупски, се наблюдава субституция на съгласната [j̥] със съгласните [v] и [v'] при посочените по-горе условия: броя [брой̥a] – [брòва], доя [дой̥a] – [дòва], Стоян [Стой̥ан] [Стов'ан], тояга [той̥ага] – [тов'ага] (Стойков 1993: 217). Според Тилков тази фонетична промяна се дължи на спектралното сходство между двата звука – [j̥] и [v], и е резултат от протичащите фонетични и фонологични процеси в разглежданите говори (Тилков 1983: 178). Субституционният процес е сегментно обусловен – той се проявява в контекста *задна гласна* [o] или [y] + [j̥] + [a] (Стойков в Тилков, 1983: 178).

3.2. Ненормативна субституция на съгласната [j̥] с гласна

Ненормативната субституция на съгласната [j̥] с гласна може да се наблюдава при неправилно осъществен преглас на ятова гласна, когато съгласната [j̥] е част от звукосъчетанието [j̥a]. Характерна особеност за балканските говори например е пълен преглас на гласната [a] в [e] („екав изговор“), когато тя е предшествана от мека (палатална) съгласна и от съгласните [ж, ɟ, ш] и е последвана от мека сричка: [ч̥аша] – [ч̥еши], [ж̥аба] – [ж̥еби], [ш̥апка] – [ш̥епки], [пий̥ан] – [п̥и̥ени] (Стойков, 1993: 107; Младенов, 1984: 111). Сред посочените примери интерес за нашето изследване представляват само случаите, при които меката съгласна е [j̥]. Тя е последвана от гласната [a], с която образува звукосъчетанието [j̥a]. Съгласната [j̥] е в

Веска Кирилова

интервокална позиция и цялото звукосъчетание [йа], в чийто състав влиза тя, е заменен от гласната [е]: [пийан] – [пиèни] (пример на Стойков, 1993: 107).

4. Заключение

В устната практика на френския и българския език се наблюдава ненормативна замяна и при трите френски полусъгласни [j, ç, w], както и при българската съгласна [й]. Френската полусъгласна [j] е най-податлива на субституционни процеси. Тя е обект на замяна от една гласна ([i]), от три съгласни ([l], [ç] и [ʃ]) и от две двусегментни групи ([lj] и [ij]). Една от причините за този фонетичен факт е по-високата ѝ честота на употреба спрямо тази на останалите полусъгласни. Изследване на Виолан сочи 2% честота на дискурсна употреба на [j], 1,40% на [w] и 0,515% на [ç] (Wioland, 1991: 30). Полусъгласната [j] е обект на вокализиране и субституция от [i] ([butei] вм. [butej]) в елзаския, севернопикардския говор, в парижкия битово-разговорен стил, обект на консонантизиране и субституция от латералната [l] в севернопикардския, в нормандския говор, в говора на селските райони на департамента Ла Манш (vieille [vjɛl]), както и в баския и в корсиканския вариант на френския език (étriller / etri̯le/) и обект на консонантизиране и субституция от посталвеолните [ç] и [ʃ] в говора на Северна Пикардия. При последния вид субституция се наблюдава сегментна обусловеност – [ç] заменя [j] след звучна съгласна (cardiaque [kardzak]), а [ʃ] заменя [j] след беззвучна съгласна (quartier [kartʃe]). Освен с гласна и съгласни звукове [j] може да бъде заменена също и от двусегментна група: от групата [lj] в белгийския вариант на френския език (roulailler [pulalje] вм. [pulaje]) и от групата [ij] в южните френски говори при някои информатори (Lia [lija], lier [lije]) – сегментно обусловена на морфологичната граница при основа, завършваща с висока гласна. Подобна тенденция характеризира белгийския вариант на френския език ([sije]), както и френския език, говорен в Реюнион ([rijɛ]).

Случаите на субституция на съгласната [й] са с ограничена степен на проява и се извършват под ди-

СЛУЧАИ НА
 НЕНОРМАТИВНА
 СУБСТИТУЦИЯ
 НА ФРЕНСКИТЕ
 ПОЛУСЪГЛАСНИ
 [j, ʧ, w] И НА
 БЪЛГАРСКАТА
 СЪГЛАСНА [й] В
 УСТНАТА ПРАКТИКА
 НА ФРЕНСКИЯ И
 БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

алектно влияние. Съгласната [й] е част от звукосъчетанието [йа]. Тя се заменя със съгласните [в] и [в'] в много източни говори, предимно рупски, (броя [бройа] – [брѝва]). Тилков вижда причина за тази промяна в спектралното сходство между двата звука – [й] и [в], а Стойков изтъква сегментната ѝ обусловеност – тя се извършва след задна гласна [о] или [у]. Ненормативната субституция на съгласната [й] с гласна може да се наблюдава при неправилно осъществен преглас на ятова гласна в балканските говори. Съгласната [й] е част от звукосъчетанието [йа], а субституционният процес засяга цялото звукосъчетание – то е заменено от гласната [е] („екав изговор“): [пийани] – [пиени].

Полусъгласните [ʧ] и [w] са обект на субституция от високите гласни съответно [y]/[u] (в севернопикардския говор и в говора на Южна Франция – *puage* [пуазэ], *mouette* [муетэ]) или от двусегментната група съответно [yʧ]/[uw] (в белгийския вариант на френския език – [туџе]). Наред с разглежданите субституционни процеси на полусъгласните [ʧ] и [w] с гласна или двусегментна група те участват и във взаимозаменяем субституционен процес помежду си: [ʧ] е обект на веларизация и се заменя с полусъгласната [w] в говора на Юра, на Лотарингия (*puis* [рwi], *huit* [wit]) и като цяло в белгийския вариант на френския език. Полусъгласната [w] е обект на антериоризация и се заменена с полусъгласната [ʧ] в говора на някои французи от Турен: *oui* [ʧi], но този процес е с ниска степен на проява. Факторите, способствали за проявата на наблюдаваните субституционни процеси, са от различно естество: сегментен контекст на реализиране на дадената полусъгласна [j, ʧ, w]/съгласната [й], позицията им в словоформата, историческа предпоставеност, диалектно влияние, отчасти психологически фактори („ефектът Бубен“).

Веска Кирилова

Библиография

Иванов, Й. (1994). *Българска диалектология*. Пловдив: УИ “Паисий Хилендарски“.

Кирилова, В. (2015). *Прояви на ненормативна епентеза в устната реч на френския и българския език*. В. Търново: “Ивис“.

Младенов, М. (1984). Характеристика на говорите в Добруджа. В: Бояджиев, Т. (Ред.) *Помагало по българска диалектология*. С.: „Наука и изкуство“, 100-127.

Стойков, С. (1993). *Българска диалектология*, София: Изд. на БАН.

Тилков, Д., Стоянов, С., Попов, К. (1982). *Граматика на съвременния български книжовен език*. Фонетика. Т. 1, София: БАН.

Тилков, Д. (1983). *Изследвания върху българския език*. В: Бояджиев, Т., Младенов, М. (Ред.). София: „Наука и изкуство“.

Bordal, G., Ledegen, G. (2007). Le français de la Reunion : lexique, morphosyntaxe, alternance codique et prononciation. In: Detay, S., Nouveau, D. (Eds). *PFC: enjeux descriptifs, theorique et didactique*. Bulletin 7, 121-135.

Carton, F. (1974). *Introduction à la phonétique du français*. Paris: Bordas.

Carton, F., Rossi, M., Autesserre, D., Léon, P. (1983). *Les accents des Français*. Paris : Hachette.

Chevrot, J.-P, Malderez, I. (1999). L'effet Buben : de la linguistique diachronique a l'approche cognitive (et retour). In: *Langue française*, 124, 104-125.

Durand, J. (2009). Essai de panorama critique des accents du midi. In: Baronian, L., Martineau, F. (éds.). *Le français, d'un continent à l'autre : Mélanges offerts à Yves Charles Morin*. Collection Les Voies du français. Québec : Presses de l'Université Laval, 123-170.

Durand, J., Lyche, Ch. (1999), Les glissantes en français : français standard, français du Midi. *Cahiers de Grammaire*, 24, 39-65.

СЛУЧАИ НА
 НЕНОРМАТИВНА
 СУБСТИТУЦИЯ
 НА ФРЕНСКИТЕ
 ПОЛУСЪГЛАСНИ
 [j, ʧ, w] И НА
 БЪЛГАРСКАТА
 СЪГЛАСНА [j̥] В
 УСТНАТА ПРАКТИКА
 НА ФРЕНСКИЯ И
 БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Durand, J., Lyche, Ch. (2001). Des règles aux contraintes en phonologie générative. *Revue québécoise de linguistique*, 30 (1), 91-154.

Frei H. (1929). *La grammaire des fautes*. Genève: Slatkine – прочетен 4.03.2010 г. (<http://books.google.bg/books?id=ZIEJ-gJPUU1AC&printsec=frontcover&hl=bg#v=onepage&q&f=false>)

Hall, D. (2007). Le français de Rouen (Haute-Normandie, France) : une variété de français qui représente bien sa ville. *Bulletin du Projet “Phonologie du Français Contemporain”*, 7, 171-191.

Hambye, Ph., Francard, M., Simon, A-C. (2003). Phonologie du français en Belgique. Bilan et perspectives. *La tribune internationale des langues vivantes*, vol. 33, 56–63.

Hambye Ph. (2005). La prononciation du français contemporain en Belgique. Variation, normes et identités, прочетен 10.10.2013 г. (https://dial.uclouvain.be/pr/boreal/object/boreal%3A4883/datastream/PDF_01/view)

Landercy, A., Renard, R. (1977). *Éléments de phonétique*. Bruxelles : Didier.

Léon, P. (1992). *Phonétisme et prononciations du français*. Paris : Nathan.

Nikov, M. (1992). *Phonétique générale et française*. Sofia : Presses Universitaires St. Kliment Ohridski.

Nikolov, B. (1989). *Manuel de phonétique française*. S. : PU “Kliment Ohridski”.

Nikolov, B. (1990). *Prononciation du français moderne*. Sofia : Presse Universitaires Kliment Ohridski.

Pohl, J. (1983). Quelques caractéristiques de la phonologie du français parlé en Belgique. *Langue française*, 60(1), 30–41.

Sabio, F. (2013). *Phonétique, phonologie, écriture*, прочетен 21.06.2014 г. (<http://lecrpe2015.e.l.f.unblog.fr/files/2013/08/phonologie-et-phonetique1.pdf>)

Веска Кирилова

Tranel, B. (2000). Aspects de la phonologie du français et la théorie de l'optimalité. *Langue française*, 126, 39-72.

Wioland, F. (1991). *Prononcer les mots du français*. Paris: Hachette.

КОНТРОЛЪТ ВЪРХУ ТЕМАТА КАТО РЕАКЦИЯ В СЛОВЕСНОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

Донка Мангачева,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Resumo

Neste trabalho procura-se refletir sobre algumas manifestações da reação do ouvinte na interação verbal iniciada por um enunciado direto que visam neutralizar a influência exercida pelo falante. A dita linha de comportamento comunicativo do ouvinte revela uma atitude independente e sugere um desenvolvimento singular, inventivo da situação dialógica, estabelecendo um controlo próprio sobre o tema da conversa. A intervenção do interlocutor evidencia uma tentativa de superar, na medida do possível, o confronto direto, de mitigar o conflito potencial e de otimizar os parâmetros da transação sugerida a fim de chegar a um acordo mutuamente satisfatório.

Неутралната линия на комуникативно поведение от страна на събеседника

Основа за изследване на акционалността в словесната интеракция е интегралният *набор от речеви-те действия* на участниците в общуването, или *рече-*

Донка Мангачева

*вото събитие*¹. Неговата реализация се проследява в дискурсивната цялост, съставена от два или повече непосредствено последователни и тематично обединени комуникативни фрагмента, произнесени от различни говорещи. Предмет на изследване тук са диалогични единства с начален подбудителен изказ, а вниманието е насочено към вербалната изява на събеседника, която проектира интерактивна неутралност, или относително *бездействие*², и блокира опит за въздействие от страна на инициатора.

Неутралността на адресата в словесния обмен е свързана с управлението на потенциално конфликтната ситуация в благоприятна за него посока (вж. Дьо Богранд, Дреслер & Стоянова-Йовчева, 1995: 160). Важно е да се уточни, че въпросната реакция не предполага инертност от страна на събеседника, а по-скоро неустановеност – обмисляне/промяна, на транзакционалната схема и въздържане от изпълнение на желаното от говорещия действие. Механизмите на бездействието (подобно на прилагането на бленда) водят до разсейване или уточняване на очертанията на интеракцията. Тази линия на комуникативно поведение се открива например, когато адресатът не е склонен да встъпи в предложената транзакция, но същевременно се старее да избегне прекия сблъсък. В подобни условия неготовността за подкрепа е осъзната и безучастността е привидна, стратегическа, т.е. събеседникът притъпява евентуалния негативен ефект върху подателя или спестява/отлага неприятната развръзка на взаимодействието. В други случаи слушащият не е подготвен за плана на говорещия, не е убеден в необходимостта от полагане на съвместни усилия и има нужда да изчисли възможните предимства и загуби, преди да пристъпи към начертаните от него цели. Тогава бездействието е достоверно и осигурява време и дълбочина на крайната преценка чрез уточняване между изградените схеми и елементите на новия опит. И в двете положения прагматичните ходове на събеседника маркират търсене, опит за установяване на равновесие – обявените решения се намират между изходните и крайните предпочитания

¹ Названието отговаря на speech event (Scollon & Scollon, 1995: 19-20).

² В рамките на посочената единица се наблюдават няколко общи насоки в комуникативното поведение на събеседника: *съдействие* (съгласуване), *противодействие* (несъгласуване) и *бездействие* (неутралност) (вж. Мангачева, 2012).

КОНТРОЛЪТ
ВЪРХУ ТЕМАТА
КАТО РЕАКЦИЯ
В СЛОВЕСНОТО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

на участниците. Налице е ситуация на потенциална (но неустановена) интеграция, която се различава съществено от положителното или отрицателното коопериране – въпросните реплики маркират относителен покой, който в следващ момент може да премине както в съдействие, така и в противодействие, но подлежат на конкретизиране на по-късен (евентуално завършен) етап от интеракцията. Най-често срещаният ефект от описания неутрален подход е разконцентрирането и демобилизирането на подателя на подбудителния изказ, което принципно може да ограничи полезните му стъпки по посока на набеязаната цел (вж. Дьо Богранд, Дреслер & Стоянова-Йовчева, 1995: 45-46).

Конкретните механизми за постигане или поддържане на неутралност в междусубектното пространство се обособяват в две основни групи: *преговаряне* и *блокиране*. Първият подход, преговарянето, се окачествява като опит за преработка на някои параметри на предложението интерактивен модел – подразбира се готовност за сътрудничество при по-приемливи обстоятелства (а не при условията, подадени от говорещия). Вторият вид, блокирането, е неопределен по отношение на готовността за подкрепа, защото адресатът на практика не дава оценка на споменатия модел (независимо дали тя е налична, но премълчана, или е в процес на обработка). Блокирането обхваща три защитни техники: *пропускане*, *задържане* и *пренасочване*. В изложението нататък ще бъде разгледан подробно последният вид, като наблюденията се базират на анализ на книжовно фиксирания диалог в перспективата на интерактивната организация на социалната речева дейност. Източник на сведения е съвременната португалска литература, главно драматургични произведения и художествена проза, богата на пряка реч (вж. Ексерцирани източници).

Пренасочването като опит за блокиране на събеседника

Пренасочването е най-често срещаният вид блокиране. Чрез него слушащият прехвърля вниманието си от подбудителния изказ към друг, произведен от го-

Донка Мангачева

ворещия в рамките на началната реплика. На практика той „подминава“ подканата и се „хваща“ за друго словесно действие от непосредствения езиков контекст. Интерес тук предизвиква редуването на словесното участие по недиалогичен образец, т.е. репликите не покриват *изискването за взаимна допълняемост на комуникативните действия* (вж. Йотов, 1994). Наблюденията се простират върху примери, в които вербалният отговор е свързан с промяна на темата и/или топика на диалогичното единство – слушателят заема силна позиция (вж. Veiga, 2003: 120-122). Тогава от гледище на говорещия се нарушава принципът на уместност, а от изходната точка на слушащия се активира друго, различно възприятие за това кое *заслужава внимание, т.е. „къде заслужава да се употребяват познавателни средства за преработването с цел регистриране и идентифициране“* (Дьо Богранд, Дреслер & Стоянова-Йовчева, 1995: 139). Факт е обаче, че обектите във фокуса на двете реплики се разминават значително и трудно се открива обща цел. Налице е единствено **поддържане на вербалния контакт**, което създава усещането за „разговор между глухи“. Такива речеве ситуации не се вписват в понятието „същински разговор“, защото отсъства „потребност от разбирателство, от взаимност на интересите, намеренията, действията и резултатите“ (Йотов, 1994). Множествеността на насоките в смислооформянето при подобно недиалогично и същевременно немонологично разпределение на комуникативните роли отговаря на полилог.

В зависимост от степента на раздалечаване в посланието по-нататък се анализират следните техники: *стесняване на темите*, включени във вербалната размяна, и *налагане на различна* (нова или стара) *тема*.

Стесняване на темите

Когато говорещият подаде повече от един топик в началната реплика, слушателят е донякъде принуден да направи избор, ако не смята за важно да прояви отношение в същата последователност. Словесната му реакция може да не се насочи към подбудителния

КОНТРОЛЪТ
ВЪРХУ ТЕМАТА
КАТО РЕАКЦИЯ
В СЛОВЕСНОТО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

изказ, а към друг, заключен в непосредствения му езиков контекст:

– Não acredito – disse Iria, muito séria, levantando-se do banco onde estava sentada. – És um mentiroso, estás do lado da rainha, e eu não quero gente dessa em minha casa! Sai!

O bobo era pessoa paciente. As iras das pessoas conhecia-as ele por dentro e por fora. Permaneceu onde estava, aquecendo as mãos:

– Se te alivia alguma coisa chamares-me mentiroso, chama, que não me importo. Habitado estou a carregar nomes e alcunhas. É da minha profissão, nem sequer me posso queixar. Mas lá que é verdade o que eu disse, lá isso é. Eu estava junto da rainha. Eu assisti a tudo. (AV: 78)³

– Не вярвам – каза Ирия много сериозно, като стана от пейката, където седеше. – Ти си лъжец, застъпник на кралицата, а аз не искам такива хора у дома! Махай се!

Шугът беше търпелив човек. Познаваше гнева и отвън, и отвътре. Остана на мястото си, потривайки измръзналите си ръце:

– Ако ще ти олекне да ме наречеш лъжец, действай, не ме вълнува. Свикнал съм да нося какви ли не имена и прякори. Такава ми е работата, дори не мога да се оплача. Но че съм ти казал истината, казал съм. Бях до кралицата. Присъствах на всичко.

Това е възможно, защото адресатът определя сам *центъра на управление*⁴ във взаимодействието, като „отсява“ най-съществената или предпочитаната тема от предложените. В стремежа си да се вмести в най-лаконична единица той може дори да даде нееднозначен отговор (двусмислено потвърждение или отказ), напр. в някои случаи е трудно да се прецени към кой от всички изкази в началната реплика е насочена ответната, целяща преформулиране на проблематичния изказ:

Floriano: [...] Estás a ver? Tens um cigarro? Estás a ver?

Alexandra: Não.

Floriano: “Não”, não tens um cigarro, ou “não” –

Alexandra: Nao. “Não”, não estou a ver. (LP2: 125)

Флориано: [...] Разбираш ли? Имаш ли една цигара? Разбираш ли?

Алешандра: Не.

Флориано: „Не“, нямаш цигара, или „не“...

Алешандра: Не. „Не“, не разбирам.

³ Преводът на примерите е мой: Д. М.

⁴ Терминът е на Дьо Богранд и др. (Дьо Богранд, Дреслер & Стоянова-Йовчева, 1995: 101).

Донка Мангачева

Ако вниманието на адресата не е привлечено от определен изказ в рамките на предишното включване, той реагира по-често на последния от серията (а не непременно на подбудителния):

– Dá-me água! Não me deixes morrer de sede! Salva-me! – teimava a mulher, de joelhos, implorativa.

Mas, numa mutação rápida, tornou a alongar-se na areia com desalento:

– Ah!, tu não compreendes a minha dor. Não podes compreender!

– Ora essa! Porque? – agastou-se João Sem Medo. (GF: 64)

– Дай ми вода! Не ме оставяй да умра от жажда! Спаси ме! – упорстваше жената, молейки на колене.

Но рязко промени тона и се просна отчаяна на пясъка:

– Ах, ти не разбираш болката ми. Не можеш да разбереш!

– И таз добра! Защо? – кипна Жоао Безстрашни.

– Trata-a bem, Rosa. Sempre que a vejas, saúda-a com respeito. Ela gosta de ti.

– Até me deu os brincos de ouro. (FB2: 233)

– Дръж се добре с нея, Роза. Винаги като я видиш, я поздравявай почтително. Тя те харесва.

– Даже ми подари златните обици.

Ответната реплика може да съдържа един или повече изкази с различна прагматична стойност и синтактична реализация. Сред тях често се откриват емоционално маркирани конструкции, оформени като възклицателно изречение:

– Não tenha medo. Não negue tanto. Eu sei que você se ilude.

– Não iludo! (VF: 225)

– Не се страхувайте. Не отричайте така. Зная, че бъркате.

– Не бъркам!

– Cale-se! Tenha juizinho e cale-se. Caso contrário, agarro em si e levo-o à força para o hotel.

– E esta, hein! Você ouviu isto, Rui? O bruto a ameaçar-me! Até parece que falava a sério! (FB1: 58)

– Млъкнете! Бъдете разумен и млъкнете. Иначе ще Ви хвана и ще Ви закарам насила в хотела.

– А така! Чухте ли, Руи? Простакът ме заплашва! Чак изглежда, че си вярва! (FB1: 58)

КОНТРОЛЪТ
ВЪРХУ ТЕМАТА
КАТО РЕАКЦИЯ
В СЛОВЕСНОТО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

– O que é que se passa com vocês, que não param quietas? Façam o favor de levar a loiça para a cozinha, que eu tenho de me ir embora. E dêem de comer ao cão.

– Ah! Coitado do *Caracol*, tinha-me esquecido dele! (MA2: 21-22)

– Какво става с вас, че не мирясвате? Бъдете така добри да занесете чиниите в кухнята, защото трябва да си тръгвам. И нахранете кучето.

– Ау, горкичкият Каракол, бях го забравила!

В отговора нерядко присъстват и въпросителни изкази (същински въпрос, реторичен въпрос, въпрос за потвърждение):

– Podem vir... o bolo está pronto!

– O bolo? Que bolo? – perguntaram em coro, descobrindo de repente que estavam cheios de fome. (MA2: 71)

– Може да дойдете... сладкишът е готов!

– Сладкишът ли? Какъв сладкиш? – попитаха в един глас, усещайки внезапно, че са гладни.

– Venham ter lá a casa depois do almoço, que eu mostro-lhes...

– О quê?

– Surpresa... (MA1: 35)

– Елате у нас след обяд, ще ви покажа...

– Какво?

– Изненада...

– Gostas de estrelas? Um dia hei-de ter uma estrela, assim grande, grande...

E abria muito os braços indiferente que parecia a tudo o mais. Mas logo voltou a pedir:

– Leva-me contigo.

Mafalda sorriu àquele rapazinho que no meio de barafunda tamanha ainda conseguia pensar em estrelas e sonhar com elas, um dia em suas mãos, assim grandes, grandes. Fez-lhe uma festa na cabeça:

– Gosto muito de estrelas, claro! Quem não gosta de estrelas? (AV: 38)

– Обичаш ли звезди? Някой ден ще си имам звезда, такава голяма, голяма...

И отваряше широко ръце, забравил за всичко останало. Но после отново помоли:

– Вземи ме със себе си.

Донка Мангачева

Мафалда се усмихна на това момченце, което наред цялата суматоха успяваше да мисли за звезди и да мечтае за тях, как един ден ще му бъдат в ръцете, едни такива големи, големи. Погали го по главата:

– Много обичам звезди, разбира се! Кой не обича звезди.

– Apetece-lhe passear um pouco?

– Pois não foi para isso que viemos? (BV: 50)

– Искате ли да се поразходим малко?

– Е нали затова дойдохме.

Както може да се очаква, реторичният въпрос често е натоварен с отрицателна емоция (гняв, възмущение, обида, протест и т.н.). Тя обаче не е задвижена от самото подбудително действие, а от преценката на негов аргумент (външен опорен модификатор⁵), което налага следното уточнение. Реторичните въпроси като средство за поддържане на бездействие в интеракцията се различават от афективните въпроси, причислявани към механизмите на противодействие, по обекта на оценка – те не се отнасят към елемент от началния подбудителен изказ, а към друг, непосредствено произведен в рамките на входната реплика (т.е. тук определящ е тематизмът, а не естеството на използваната вербална техника):

“Deixa-me entrar que eu não chateio.”

“Bates-me à porta e dizes que não chateias. Achas que isso não é chatear?” (NB2: 154)

„Пусни ме да вляза, няма да преча.“

„Тропаш на вратата и разправяш, че няма да пречиш. Мислиш ли, че това не е пречене?“

– Vá lá, vá lá, não se zangue! Uma veneranda anciã...

– Uma quê?! – berrou, de novo, a prima Leocádia. (AV: 173)

– Хайде, хайде, не се ядосвайте! Една почитаема старица...

– Една какво?! – изрева отново братовчедката Леокадия.

Въпросът за потвърждение маркира изненада или раздразнение от чутото в изказ, непосредствено свързан с подбудителния. Той напомня повече неволен коментар, прослушване за проверка на получената информация:

⁵ Опорните модификатори на подбудителния изказ биват оправдаващи, обезоръжаващи и наблягащи (вж. Мангачева, 2011: 145-151). Те представят речево действие, което съпътства (поддържа) основното, подбудителното, и служи за оказване на натиск върху готовността на адресата за сътрудничество. Функцията на подобни средства се свежда обикновено до това да осуетят възможността за отказ, т.е. да принудят слушателя да откликне на намеренията на говорещия.

КОНТРОЛЪТ
ВЪРХУ ТЕМАТА
КАТО РЕАКЦИЯ
В СЛОВЕСНОТО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

- Entra, estava a escrever à minha filha.
– Ah, tens uma filha?
– Sim, está a tirar um mestrado no Canadá. (MC1: 101)
- Влез, тъкмо пишех на дъщеря си.
– О, ти имаш дъщеря?
– Да, кара магистратура в Канада.
- Não sei se ainda há autocarro. Mas não se preocupe, eu peço boleia.
A intenção era obviamente mentirosa para quem ali não se chamasse Jorge Matos:
– Boleia? Nem pensar! Não, não, espera! (MC1: 90-91)
- Не зная дали още се движат автобуси. Но не се тревожете, ще се прибера на стоп.
Намерението беше явно неискрено за човек, който не се казва Жорж Матош:
– На стоп? Абсурд! Не, не, чакайте!

Предлагане на различна (нова) тема

Като вариант на пренасочването (контрол на ситуацията), адресатът може да пренебрегне репликата за подкана и да въведе нова тема (коментар или асоциация). В това решение личи тромавият и лесно разпознаваем израз на желанието да се говори, но за нещо различно (вж. Holdcroft, 1992). Така словесната интеракция остава едновременно неуسوена и неотхвърлена, а предвижданият от говорещия диалог се разчупва в две монологични послания⁶. Смяната на предмета на разговора следва некохерентна схема, тъй като темата, подадена в подбудителния изказ, не е била изчерпана, а е прекъсната рязко, без видима необходимост (вж. Crow, 1983):

Torres: [...] Tem cuidado, arranja-te de maneira a não darem sequer por ti. Estás no princípio, se te queimam neste jornal, em princípio de vida, dificilmente arranjarás trabalho.

Cláudia (Desanimada): A gente sonha, sonha, e depois a realidade é o que se vê, não é que sonhámos. Vim tão contente para o jornalismo! (JS: 68)

Тореш: [...] Внимавай, гледай да не се набиваш в очи. Още си в началото, ако те нарочат в този вестник, при първите стъпки в живота, трудно ще си намериш работа.

Клаудия (унило): Човек си мечтае, мечтае, а после действителността не е това, за което е мечтал. С такова желание се заех с журналистиката!

⁶ Когато подбудителният изказ се намира в непосредствена близост с реплика на друг говорещ, без да образува никаква смислова или тематична връзка с нея, двата словесни хода не образуват диалогично единство, а представляват независими монолози (вж. Лакова, 2006: 68; Лакова, 2007: 82).

Донка Мангачева

- Não te debruces tanto, Luísa, que ainda caís lá em baixo!
- Olha, olha, Rita! Olha lá para baixo! (MA3: 180)

- Не се навеждай толкова, Луиза, ще паднеш!
- Виж, виж, Рита! Виж долу!

В същата група се забелязват и примери с незавършени изречения, в които личи непопълнена, но загатната синтактична позиция (отделна дума или цяла предикация) или съзнателно прекъсване на изказа, отворен край – белег най-вече за разсеяност, съмнение, напрежение. Недоизречената информация обикновено може да бъде възстановена с помощта на извънзиковия контекст:

- Assim não conseguimos ver nada. Parem lá com as folhas.
- Olha, hoje à noite há aquela série na televisão... (MA2: 113)

- Така няма да успеем да видим нищо. Спрете с тези листове.
- Виж, довечера по телевизията ще дават онзи сериал...

- Vamos começar que já perdemos muito tempo.
 - Ai se isto fosse com a professora do ano passado... já estavam todos na gestão... – comentou uma voz lá atrás.
- A professora, se ouviu, não fez comentários e a aula começou. (MA2: 158)

- Да започваме, че вече изгубихме много време.
 - О, ако беше миналогодишната учителка... вече всички щяхме да сме при директора... – чу се глас отзад.
- Учителката, и да беше чула, си премълча и часът започна.

Емоционално маркираните изкази са показателни за изненадата, радостта, раздражението, неодобрението, с които адресатът откликва на подбудителната реплика:

- Bom dia! Queria o jornal...
- Epa, que madrugador!
- É... o jornal, se faz favor.
- Mas que pressa!

A empregada riu-se e começou a desatar um pacote de jornais em cima do balcão. (MA2: 120)

- Добро утро! Искам един вестник...
- Ей, колко си ранобуден!
- Да... вестника, моля.
- Ама много бързаш!

Продавачката се усмихна и започна да развързва един пакет вестници върху тезгяха.

КОНТРОЛЪТ
ВЪРХУ ТЕМАТА
КАТО РЕАКЦИЯ
В СЛОВЕСНОТО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

- Lá vem o Pedro, sempre com o seu ar de pensador... acorda, homem!
- Hã?... Oh! São vocês! Então? Novidades? (MA2: 102)
- Ето го Педро, вечно умислен... Събуди се, човече!
- А?... Ох, вие сте били! И какво? Има ли новини?

Въпросите в тази група са предимно насочващи – ръководят ответната страна към очакван отговор, т.е. създават натиск да се предостави определено сведение, да се приеме отрицателна импликация или да се препотвърди извод, достигнат на базата на предходното включване (вж. още Андреева, 2007: 332-333):

- “Olhe lá”, disse o tipo do MG. “Porque é que não me deixa dar-lhe uma ajuda? Um carro tão grande com uma senhora tão pequenina poder ser perigoso!”
Vera olhava-o como quem contempla um busto numa praça ajardinada.
“Como é que você se chama?”, perguntou. (NB1: 31)

- „Вижете, каза онзи от MG-то. Защо не дадете да Ви помогна? Такава голяма кола, а толкова дребна женичка, може да е опасно!“
Вера го гледаше така, както се съзерцава паметник на някой озеленен площад.
„Как се казвате?“, попита.

- Escurece – disse Ana. – Melhor acender-se a luz.
– Sabe que o meu pai era ateu? E que a minha mãe foi sempre o que se chama uma “beata”? (VF: 97)
- Стъмва се – каза Ана. – По-добре да светнем.
– Знаете ли, че баща ми беше атеист? А майка ми винаги е била, както се казва, „вярна богу“?

Поддържане на различна (стара) тема

Тук са обособени примерите, в които подбудителното действие не получава смислово свързана вербална реакция и на практика не образува диалогично единство със следващата реплика. Слушателят спазва реда си на говорене, но не се включва в непосредствено предложеното взаимодействие – той продължава изложението си по вече започната тема (която говорещият е опитал да пресече с директивния изказ). Различният топик е всъщност „стар“ топик. В тези слу-

Донка Мангачева

чаи отново не се осъществява очакваният словесен обмен и транзакцията не се споява, а остава отворена. От композиционна гледна точка дискурсът на слушащия е кохерентен въпреки прекъсването. Той допуска повторение на предишния изказ или на встъпителната му част с цел да го припомни или да го поднесе в завършен вид:

– Não chores – disse-lhe a Teresa. – Isto daqui a nada resolve-se.
– Tínhamos preparado uma festa tão bonita – queixou-se em voz débil. (MA1: 103)

– Не плачи – каза ѝ Тереза. – Ей сега ще го оправим.
– Толкова хубаво празненство бяхме подготвили – проплака глухо.

– Gosto de ti – diz, tirando-lhe o Whitehead da mão.
– Não posso ler?
– Gosto de ti. – Abraça-o, passa-lhe depois os dedos pela cabeça. (AA: 213)

– Харесвам те – казва, докато издърпва Уайтхед от ръката му.
– Не може ли да почета?
– Харесвам те. – Прегръща го, после го милва по главата.

“Há quase um ano...”, tentou ele falar.
“Ouve”, interrompeu Vera. “Mete o Édipo no sítio, está bem?”
“Há quase um ano que não estou com vocês”, rosnou o rapaz. (NB1: 11-12)

„От почти една година...“, понечи да говори той.
„Слушай, прекъсна го Вера. Не намесвай Едипа, става ли?“
„От почти една година не съм с вас“, изръмжа младежът.

Когато е възможно, адресатът продължава несмутен изказването си от мястото на прекъсването с риск да постави подателя в неловко или поне неравностойно положение – той пренебрегва последното включване и поддържа темата, която вече е наложил:

Pedro: Este lugar é o –
Luísa: Atenção às palavras.
Pedro: ... Lugar onde estamos. (LP2: 40)

Педро: Това е мястото –
Луиза: Внимавай какво говориш.
Педро: ... мястото, където сме.

КОНТРОЛЪТ
ВЪРХУ ТЕМАТА
КАТО РЕАКЦИЯ
В СЛОВЕСНОТО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

João: Mil e setecentos, mil e oitocentos...

Mariana: Podes contar à vontade. Mas comigo não contes.

João: ... Mil e novecentos, dois mil... (LP1: 49)

Жоао: Хиляда и седемстотин, хиляда и осемстотин...

Мариана: Може да си броиш на воля, но мен не ме брой.

Жоао: ... Хиляда и деветстотин, две хиляди...

Ефектът е още по-интересен в разширени диалогични единици (при последващо разгръщане на обмена, отвъд разглежданата дотук цялост от две реплики) – събеседникът наслагва реплики, свързани със същата тема и дори повтаря механично определен израз. Подобно подсилване на възприетата позиция е много убедително и издава категоричност, нетърпение, отегчение:

O Boneco: Tu também te mexes como as pessoas?!

A Boneca: (*Muito baixinho.*) Schiu!...

O Boneco: Só agora é que dei por isso!

A Boneca: (*Idem*) Schiu!...

O Boneco: Todas as noites puxo por ti e tu és sempre uma boneca!!!

A Boneca: (*Idem*) Schiu!...

O Boneco: Eu julgava que de nós dois, era só eu que podia mexer-me! (AN: 192)

Куклата мъж: Ама ти и мърдаш като човек?!

Куклата жена (*много тихичко*): Ш-ш-т!...

Куклата мъж: Чак сега го забелязах!

Куклата жена (*нак така*): Ш-ш-т!...

Куклата мъж: Всяка нощ те карам и ти все си оставаш кукла!!!

Куклата жена (*нак така*): Ш-ш-т!...

Куклата мъж: Аз си мислех, че от нас двамата само аз мога да мърдам!

Донка Мангачева

Заключение

Блокирането на въздействието в диалогичната единица е целенасочен акт, свързан с управлението на вербалната и надредната интеракция, и пълноценна реакция, производна на определена ценностна ориентация. Характеристиките на описаните по-горе техники очертават различни пресечни величини: линия на комуникативно поведение, оценка на предложениния интерактивен модел, специфични условия за произвеждане на диалогичния акт, кооперативна нагласа, резултат от социалната дилема, пред която е изправен събеседникът, предпоставка за тълкуване на интерактивния резултат, и т.н.⁷. Впечатленията от словесната проекция на слушателя в междуличностното взаимодействие може да се обобщят по следния начин:

Диалогичен акт (Интерактивен ход)	Блокиране (Управление на ситуацията)
Линия на комуникативно поведение	Бездействие (неутралност)
Съдържание	Пренасочване
Оценка на предложениния интерактивен модел	Неясна (въздържане)
Кооперативна нагласа	Неготовност за подкрепа
Ценностна ориентация	Съревнователна
Интерактивна функция	Опорна (за означаване на координацията)
Условие	Потенциален конфликт
Резултат от социалната дилема	Придвижване с неизвестен изход (незавършен етап)

Таблица 1. Характеристики на блокирането

⁷ За подробно обяснение на параметрите вж. Мангачева, 2012.

КОНТРОЛЪТ
ВЪРХУ ТЕМАТА
КАТО РЕАКЦИЯ
В СЛОВЕСНОТО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

Андреева, Л. (2007). *Социално познание и междуличностно взаимодействие*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Дьо Богранд, Р., Дреслер, В., Стоянова-Йовчева, Ст. (1995). *Увод в текстовата лингвистика*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Йотов, Цв. (1994). *Разговорът и неговият глобален лингвистичен модел*. Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен доктор на филологическите науки. София.

Лакова, М. (2006). *Няколко статии по българско езикознание*. София: ЕТО.

Лакова, М. (2007). *Въпросите и въпросителните изречения в българския и полския език*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

Мангачева, Д. (2011). *Реализация на подбудителния изказ в съвременния португалски книжовен език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Мангачева, Д. (2012). *Диалогичното единство подкана–отговор (върху материал от португалски език)*. София: „Изток-Запад“.

Crow, B. (1983). Topicshifts in couple's conversation. In: Craig, B., Tracey, K. (Eds.). *Conversational Coherence: Forms, Structure and Strategy*. Beverly Hills: Sage Publications, 136-156.

Holcroft, D. (1992). Searle on Conversation and Structure. In: Parret, H., Verschueren, J. (Comp.). *(On) Searle on Conversation*. John Benjamins B. V., 57-77.

Scollon, R., Scollon, S. W. (1995). *Intercultural Communication: A Discourse Approach*. Oxford: Blackwell Publishers.

Veiga, N. V. (2003). *Marcadores discursivos de recepción*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

Донка Мангачева

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

AA: Abelaira, A. (1990). *A Cidade das Flores*. Lisboa: O Jornal.

AN: Almada Negreiros, J. de (1971). *Obras Completas: Teatro (Vol. 3)*. Lisboa: Estampa.

AV: Vieira, A. (1983). *Este Rei Que Eu Escolhi*. Lisboa: Caminho.

BV: Brandão da Veiga, A. (2001). *Assim Como*. Coimbra: Gráfica de Coimbra.

FB1: Botelho, F. (1989). *Esta Noite Sonhei com Brueghel*. Lisboa: Contexto.

FB2: Botelho, F. (1987). *A Gata e A Fábula*. Lisboa: Contexto.

GF: Gomes Ferreira, J. (1991). *Aventuras de João Sem Medo (Panfleto Mágico em forma de Romance)*. Lisboa: Dom Quixote.

JS: Saramago, J. (1998). *A Noite*. Lisboa: Caminho.

LP1: Pires, J. L. (1999). *Arranha-Céus*. Lisboa: Cotovia.

LP2: Pires, J. L. (2004). *Figurantes e Outras Peças (Teatro)*. Lisboa: Cotovia.

MA1: Magalhães, A. M., Alçada, I. (1996). *Uma Aventura em Lisboa*. Lisboa: Caminho.

MA2: Magalhães, A. M., Alçada, I. (1998). *Uma Aventura na Cidade*. Lisboa: Caminho.

MA3: Magalhães, A. M., Alçada, I. (1998). *Uma Aventura no Porto*. Lisboa: Caminho.

MC1: Carvalho, M. de (1995). *Era Bom que Trocássemos Um Ideias sobre O Assunto*. Lisboa: Caminho.

MC2: Carvalho, M. de (2000). *Contos Vagabundos*. Lisboa: Caminho.

NB1: Bragança, N. (1990). *Do Fim do Mundo*. Lisboa: O Jornal.

NB2: Bragança, N. (1995). *Obras Completas: A Noite e O Riso (Vol. 1)*. Lisboa: Dom Quixote.

VF: Ferreira, V. (1992). *Aparição*. Lisboa: Bertrand.

IL SOGGETTO DELL'INFINITO A REFERENZA AMBIGUA IN ITALIANO MODERNO DAL PUNTO DI VISTA DELL'ANALISI LINGUISTICO-TESTUALE

Мария Ладовинска,
Нов български университет

Резюме

Статията излага резултатите на емпирично изследване върху имплицитния подлог на инфинитива в съвременния италиански език, проведено с методите на текстолингвистичния анализ.

Изследването, представено отчасти в настоящата статия, си поставя за цел да проучи едно от най-неексплицитните и непрозрачни средства за анафорично подемане в съвременния италиански език, т. нар. „нулева анафора“ – явление, типично за случаите, в които поради инфинитивната си форма глаголът е лишен от какъвто и да е белег за флективност, който да ни ориентира в идентифицирането на подлога му.

Il presente articolo espone i risultati di una ricerca empirica sul soggetto implicito dell'infinito in italiano moderno, condotta con i metodi dell'analisi linguistico-testuale.

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“, т. 4 (2018), стр. 48–75

Мария Ладовинска

L'idea dell'oggetto di una simile indagine si è fatta strada nel tentativo di rilevare tra le pagine di vari testi di narrativa italiana moderna costrutti formati da verbo reggente e infinito in cui il soggetto dell'infinito appare diverso da quello del verbo reggente. Così sono stati scoperti usi dell'infinito a soggetto taciuto non sanciti dalla grammatica tradizionale o meglio dalla grammatica della frase. Nei casi rilevati il soggetto implicito dell'infinito risulta completamente comprensibile e ben individuabile solo in presenza di un contesto abbastanza esteso che oltrepassa i confini della singola frase. Detto in altri termini, il soggetto taciuto non sembra ricavabile dalla sintassi frasale perché la sua referenza è ambigua. Infatti, il soggetto dell'infinito (negli esempi del corpus) non appare anticipato nella frase reggente da nessun elemento con funzione di complemento, condizione indispensabile secondo le grammatiche normative per l'interpretazione univoca e infallibile del soggetto dell'infinito in contesti del genere.

A proposito del concetto di “referenza dei soggetti” mi riferisco all'impostazione teorica di Raffaele Simone il quale parla di “referenza ambigua” dei soggetti in frasi come “Gli ho chiesto di parlare” in cui “il soggetto di *parlare* può essere indifferentemente sia *lui* sia *io*”¹. In simili casi, cioè quando “i partecipanti sono diversi”, R. Simone chiama i due soggetti “non-coreferenti”. E viceversa, di soggetti coreferenti si parla quando i soggetti del verbo reggente e dell'infinito subordinato designano “lo stesso partecipante”.

Il materiale per la ricerca empirica è stato rilevato sulle pagine di libri di narrativa italiana moderna. Si tratta di tre romanzi di autori contemporanei, scritti in un linguaggio scorrevole e pubblicati nel periodo 1994 – 2006:

- “Mal di pietre”, linguaggio fresco e disinvolto come quello di tutti i giorni, di Milena Agus.
- “Un posto nel mondo”, scritto con uno stile colloquiale e accessibile, di Fabio Volo,
- “Va' dove ti porta il cuore”, fusione dei generi letterari romanzo epistolare e diario, di Susanna Tamaro,

¹ R. Simone, 2008, p. 263.

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

² La seconda menzione dell'antecedente e tutte le successive vengono denominate nel presente articolo 'ripresa', 'riferimento', oppure ancora 'proforma' sulla scorta di M. Berretta, 1990 e Conte, 1988.

³ Per la suddivisione delle proforme in esplicite (o forti) vs. esili (o deboli) cfr. Berretta, 1990.

⁴ Le sigle sono proposte sull'esempio di M. Chini, 1999, p. 276: SN = sintagma nominale; ZP = ellissi pronominale o *Zero Pronoun* (detta anche "accordo sul verbo", cfr. Berretta, 1990, p. 95); Z = anafora zero, in frasi con verbo non finito; PRO = pronome tonico; CLIT = pronome clitico; POSS = possessivo.

⁵ Per clausola (cfr. M. Chini, 1999, p. 275) si intende ogni unità proposizionale contenente un predicato, anche complesso (o una sua ellissi) e i suoi argomenti, oltre a determinazioni di spazio, tempo e modalità esterne al nucleo proposizionale. Non sono stati segmentati i predicati complessi (introdotti da verbi modali, aspettuativi o fasali, come *volere, stare per, cominciare a* + infinito, o semiservili, come *cercare di, riuscire a*).

⁶ Il concetto di "distanza" come variabile che rende difficile una proforma è stato chiarito in Givón, 1983, citato da M. Berretta: "la distanza dall'antecedente (o da una qualsiasi successiva menzione, anafora zero inclusa), calcolata in termini lineari, di frasi o meglio confine di frase frapposti" (Berretta, 1990, p. 97).

Ogni esempio del corpus contiene la frase che esemplifica il fenomeno esaminato e cioè l'insieme verbo reggente seguito dall'infinito i cui soggetti non risultano co-referenti, anzi, la referenza del soggetto implicito dell'infinito non viene segnalata da nessun elemento con funzione di complemento nella frase reggente (prescrizione immancabile somministrata in casi del genere dalle grammatiche normative). Ogni frase viene presentata nel contesto minimo indispensabile grazie al quale viene dissipato ogni dubbio circa la referenza del soggetto dell'infinito.

Il metodo di analisi scelto è quello linguistico-testuale, un metodo abbastanza versatile che offre l'opportunità di essere abbastanza flessibili.

L'esame mette a fuoco il ruolo sintattico dei membri della catena anaforica, concernente il soggetto non espresso dell'infinito, e contribuisce a suddividere le riprese² in esili (anafora zero, accordo sul verbo, pronome atono) vs. esplicite (proforma lessicale, pronome tonico, possessivo)³, nonché a indagare il loro ruolo come mezzi referenziali. Il modello di analisi offerto, ovvero l'esame dei fattori coesivi nell'ambito del coriferimento personale (cfr. Chini, 1999: 264), rivela la continuità del soggetto dell'infinito come mezzo coesivo e getta luce sulla scelta dei mezzi referenziali per l'espressione del soggetto: espressione per mezzo di proforme clitiche o addirittura vuote (CLIT + ZP + Z), di forme di ripresa lessicali (SN), pronominali (PRO) o possessivi (POSS)⁴.

Ai fini dell'analisi ogni brano è stato segmentato in clausole⁵ allo scopo di evidenziare la distanza⁶, cioè i confini di frase che intercorrono tra antecedente e ripresa. Nel contempo, a ogni fin di riga attraverso le abbreviazioni PR, SEC e SECI è stato indicato appunto lo statuto sintattico delle singole clausole, rispettivamente: clausola principale (PR), secondaria esplicita (SEC) e secondaria implicita (SECI). I numeri 1°, 2°, 3° indicano il grado di dipendenza della secondaria.

L'asterisco, che compare qua e là in alcuni dei brani, contrassegna l'ordine originale delle clausole che è stato leggermente invertito a fini pratici, ogni qualvolta si è reso necessario, allo scopo di evidenziare il loro statu-

Мария Ладовинска

to sintattico. Le parti scambiate sono precedute, in corrispondenza della loro sequenza d'origine, dai numeri [1] e [2] messi tra parentesi quadre e il punto in cui si congiungono è stato rilevato appunto dall'asterisco.

In corsivo sono state segnate le forme coreferenziali riferite al soggetto dell'**infinito evidenziato**. Tali forme sono state analizzate tra parentesi e contrassegnate da sigle a lettere maiuscole⁷. L'insieme 'forma coreferenziale seguita da verbo (coniugato o meno)' è stato sempre sottolineato.

La parte finale dell'analisi di ogni brano rappresenta lo schema della catena anaforica del soggetto dell'infinito a referenza ambigua. I membri della catena sono individuati dalle forme con cui compaiono nel testo, divisi, come di consueto, da un trattino. Le ellissi sono indicate col segno Ø.

L'analisi dei brani segue due direzioni: dal soggetto implicito dell'infinito al suo antecedente e una seconda volta l'esame parte dall'antecedente arrivando al soggetto non espresso dell'infinito⁸.

Prima di passare all'analisi dei singoli brani va precisato, in primo luogo, che l'ordine della loro comparsa non ha nessuna logica premeditata, bensì rispecchia unicamente la cronologia del rilevamento delle occorrenze. In secondo luogo, va ricordato che i tredici brani sono stati individuati dalle iniziali dell'autore seguite dal numero della pagina messo tra parentesi. Così MA sta per Milena Agus, FV sta per Fabio Volo, ST sta per Susanna Tamaro. Le tredici abbreviazioni usate per motivi di spazio e chiarezza risultano le seguenti:

- MA(29), MA(40/41), per i brani ricavati da "Mal di pietre" di Milena Agus,

- FV(28), FV(34), FV(60), FV(67), FV(89), FV(110), FV(220), FV(257), per il materiale empirico attinto a "Un posto nel mondo" di Fabio Volo,

- ST(61a), ST(61b), ST(67/68), per gli esempi illustrativi trovati sulle pagine di "Va' dove ti porta il cuore" di Susanna Tamaro,

⁷ V. nota 4.

⁸ L'analisi bidirezionale è stata fatta seguendo i modelli offerti da K. Ilieva e M. Berretta (v. la bibliografia).

I primi due brani, rispettivamente MA(29) e MA(40/41) sono stati ricavati dal romanzo di M. Agus "Mal di pietre".

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

MA(29)

Il Reduce (...) [2]*era un uomo bellissi- (PR) mo.
[1] nonostante avesse una gamba di legno (SEC) e la stampella*
<i>Nonna</i> (SN) [2]* subito <u>si mise</u> allo scrit- (PR) toio,
[1] dopo cena, appena <u>Ø (Z) arrivata</u> in (SECI) camera*
a <u>Ø (Z) descriverlo</u> nei particolari, (SECI)
così se non lo <u>Ø (ZP) avesse visto</u> più (SEC2°) nell'albergo,
non c'era pericolo (PR)
di <u>Ø (Z) dimenticarlo</u> . (SECI1°)

Il soggetto implicito dell'infinito “dimenticarlo” rinvia ad un quasi-antecedente – il soggetto ellittico di “avesse visto”. Esso a sua volta ci porta al soggetto implicito dell'infinito “descriverlo” che, in quanto rappresenta la subordinata implicita della reggente esplicita “si mise allo scrittoio (a)”, si trova in diretto legame anaforico con l'antecedente “nonna” in funzione di soggetto.

La struttura della catena anaforica appare come segue: una prima menzione nel ruolo di soggetto, attuata con un nominale pieno (“nonna”); successive riprese esili (un accordo sul verbo, tre anafore zero). La prima menzione è nel ruolo di soggetto e quelle successive mantengono questo ruolo. Siamo quindi di fronte a un caso di omogeneità strutturale fra antecedente e proforme.

La frase che contiene l'antecedente è una principale – “*Nonna*, dopo cena, (...) subito si mise allo scrittoio(...)”.

Nonna – Ø – Ø – Ø – Ø

MA(40/41)

[2]*pur non intendendosi di politica, (SECI)
[1]Anche l'idea di nonna,*era (PR)
che non è possibile (SEC1°)

Мария Ладовинска

che *tutti i Tedeschi invasori dell'Italia* (SEC2°)
(SN) fossero cattive persone.

Suo marito, che invece di politica si inten- (SEC)
deva (...)

diceva sempre (PR)

che non c'era ragione strategica (SEC1°)

per *0 (Z) aver mutilato* la città in quel (SEC12°)
modo,

eppure *tutti i piloti dei B17*, le fortezze (PR)
volanti, (SN) *non potevano essere* malva-
gi, no?

Ci saranno state anche fra *loro* (PRO) (PR)
delle *brave persone* (SN).

⁹ In appoggio a quanto detto a proposito dell'ambiguità dell'interpretazione viene la constatazione che "Il tema viene sempre ricavato da parte di un ricevente reale che ha le proprie caratteristiche, ha conoscenze enciclopediche e tematiche concrete, ha credenze personali, ha i suoi pregiudizi, le sue abitudini e preferenze linguistiche, il suo atteggiamento sociale e via dicendo. E così, ogni ricevente sulla base di un esame soggettivo del testo giunge alla conclusione che alla base di questo testo sta un dato tema. In questo senso lui attribuisce al testo un suo tema in maniera soggettiva. D'altra parte, anche l'autore ha attribuito in modo soggettivo un qualche tema al proprio testo, cioè ha costruito il testo con l'intenzione di rappresentare un qualche tema. Non è per niente garantito però che se in un momento posteriore l'autore diventa ricevente del proprio testo, sarà in grado di ricavare la stessa struttura tematica che ha tenuto presente nel processo della sua ideazione" (Dobrev & Savova, 2000, p. 144, traduzione mia).

In questo esempio il soggetto implicito a referenza ambigua (il soggetto dell'infinito composto "aver mutilato") si trova in legame anaforico diretto con l'antecedente – un sintagma nominale in funzione di soggetto – "tutti i Tedeschi invasori dell'Italia".

Leggendo e rileggendo questo brano, la mia prima opinione è stata quella che il soggetto dell'infinito composto "aver mutilato" fossero "i Tedeschi" oppure "i piloti". Solo molto più tardi mi è balenata l'idea che il soggetto potrebbe essere impersonale. Ho deciso di mantenere questo esempio proprio per l'ambiguità dell'interpretazione⁹. Sostenendo l'opinione che il soggetto di "aver mutilato" siano "i tedeschi", la struttura della catena anaforica avrebbe il seguente aspetto: prima menzione nel ruolo di soggetto, effettuata con un sintagma nominale ("tutti i Tedeschi invasori dell'Italia"), la ripresa successiva è realizzata con un'anafora zero. Le altre menzioni rappresentano un insieme di sintagmi nominali (sinonimi dell'antecedente) e un pronome tonico ("loro"). All'infuori di una nel ruolo di complemento indiretto (e cioè il pronome tonico "fra loro"), tutte le altre menzioni appaiono nel ruolo di soggetto.

Questa volta la frase che contiene l'antecedente risulta una dipendente di secondo grado.

D'altronde, i sintagmi "i tedeschi" e "i piloti", come buoni candidati al ruolo di soggetto dell'infinito compo-

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

sto, presentano due caratteristiche interessanti che rendono discutibile tale loro ruolo: si tratta della negazione e della totalità (“non è possibile che tutti i Tedeschi invasori dell’Italia fossero cattive persone” e “tutti i piloti dei B17 ... non potevano essere malvagi...”). Anche se a prima vista sono “i tedeschi invasori”, identificati più in là con “i piloti dei B17”, ad “aver mutilato” la città, leggendo attentamente il brano si capisce che non tutti i tedeschi, e tantomeno tutti i piloti, sono presentati, da chi emette il messaggio, come il soggetto della mutilazione. Così il soggetto di “aver mutilato”, non essendo espresso precisamente nel testo, non sembra recuperabile testualmente. Il soggetto risulta recuperabile attraverso conoscenze extratestuali ossia grazie alle conoscenze enciclopediche. Nonostante le lacune di informazione intorno al soggetto dell’infinito composto, pare logico che i “Tedeschi invasori dell’Italia” siano quegli stessi “piloti dei B17” che hanno bombardato il territorio italiano durante la Seconda guerra mondiale, mutilando una fra le tante città italiane di cui parla il brano.

A proposito del ruolo dell’implicito nell’attivazione delle conoscenze enciclopediche condivise troviamo presso la Skytte una constatazione che non solo unisce questi due concetti ma fornisce una conferma a quanto detto prima¹⁰: e cioè che al soggetto dell’infinito in questo brano è possibile risalire grazie a elementi extratestuali.

tutti i Tedeschi (=cattive persone) – Ø – tutti i piloti dei B17 – loro – brave persone

I brani che seguono, o meglio quelli che vanno da FV(28) a (FV)257 appartengono tutti al romanzo “Un posto nel mondo” di F. Volo.

FV(28)

Una sera avevamo appuntamento alle nove a casa mia, (PR)

ma alle dieci Ø (ZP) non era ancora arrivato. (PR)

Lo (CLIT) chiamo (PR)

ma Ø (ZP) non risponde. (PR)

¹⁰ V. Skytte, 2008, p. 355: “... è importante ricordare il ruolo dell’implicito ossia gli spazi bianchi che presuppongono conoscenze enciclopediche condivise.”

Мария Ладовинска

Strano ¹¹	(PR)
che non mi \emptyset (ZP) abbia avvisato.	(SEC)
Fosse stata una serata qualsiasi	(SEC)
non mi sarei preoccupato,	(PR)
ma era mercoledì (...)	(PR)
Il mercoledì se \emptyset (ZP) è in ritardo	(SEC)
me lo \emptyset (ZP) dice. (...)	(PR)
Lasciando stare il terremoto,	(SECI)
quale sarà delle quattro possibilità	(PR)
per \emptyset (Z) non venire?	(SECI)
\emptyset (ZP) Si sarà ubriacato?	(PR)
\emptyset (ZP) Sarà andato a far vedere un appartamento a una cliente (...)?	(PR)

Il legame tra il soggetto implicito di “non venire” e l’antecedente si vede benissimo se accorciamo il brano così: “Una sera avevamo appuntamento alle 9 a casa mia, ma alle 10 non era ancora arrivato (...) Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità per non venire?” L’antecedente, espresso per mezzo di un accordo sul verbo (“non era ancora arrivato”), viene ribadito più volte prevalentemente attraverso altri accordi sul verbo più il clitico “lo”.

Anche qui, come nel brano ST(61a), abbiamo una prima menzione realizzata con la sola marca di accordo sul verbo (“non era ancora arrivato”). Tutte le riprese successive appaiono di natura esile: un clitico (“lo”), sei marche di accordo sul verbo e un’anafora zero. Oltre al clitico, che ha la funzione sintattica di oggetto, tutte le altre menzioni, antecedente compreso, compaiono nel ruolo di soggetto.

La frase che contiene l’antecedente è una principale.

$\emptyset - lo - \emptyset - \emptyset - \emptyset - \emptyset - \emptyset - \emptyset - \emptyset$

FV(34)

Per questo motivo per *me* (PRO) “cambio- (PR)
mento” era una brutta parola.

Significava stare male. (PR)

¹¹ Il predicato è sottinteso (nda).

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

Ed è stato molto difficile	(PR)
<u>Ø (Z)</u> liberarsi da questa paura	(SECI1°)
che <i>mi</i> (CLIT) ha paralizzato per molti anni.	(SEC2°)

Qui l'antecedente del soggetto implicito di "liberarsi" risulta espresso attraverso un pronome personale tonico in funzione di complemento indiretto – "per me". Poi viene espresso da un altro pronome personale, stavolta atono – "mi", in funzione di complemento diretto.

La prima menzione viene attuata con un complemento indiretto – "per me". Questo pronome tonico infatti rappresenta l'unico indizio in questo brano che preceda l'infinito "liberarsi" e dia l'informazione necessaria circa il suo soggetto sottinteso. Tra l'altro, la forma impersonale dell'infinito riflessivo "liberarsi" altro non fa che trarre in inganno il destinatario del testo. Toccherebbe all'autore spiegare ai lettori come mai abbia usato "liberarsi" invece di "liberarmi". La seconda menzione viene realizzata tramite un'anafora zero in funzione di soggetto. E la terza menzione rappresenta un pronome atono in funzione di oggetto.

La frase che contiene l'antecedente è una principale.

me – Ø – mi

FV(60)

Adesso <u>Ø (ZP)</u> sto con Sophie.	(PR)
<u>Ø (ZP)</u> L'ho conosciuta a Boa Vista,	(PR)
<i>mi</i> (CLIT) è piaciuta subito.	(PR)
Cercava qualcuno	(PR)
che l'aiutasse	(SEC1°)
a trasformare una vecchia casa in una <i>posada</i> .	(SECI2°)
<u>Ø (ZP)</u> Ho iniziato a lavorare con lei	(PR)
e di lì a poco ci siamo innamorati.	(PR)
Le <u>Ø (ZP)</u> ho chiesto	(PR)
di <u>Ø (Z)</u> diventare <i>socio</i> (SN), però.	(SECI)

Мария Ладовинска

Dopo un po' ha accettato. (PR)

Non al 50 per cento, perché non *me*
(CLIT) lo posso permettere:solo una piccola quota per il *mio* (POSS)
lavoro. (PR)Così ora *eccomi* (CLIT) qua a *0 (Z) fare* la (PR)
mia (POSS) parte. (...)

Nella catena anaforica che precede “diventare”, il suo soggetto implicito viene ribadito quattro volte dalla sola marca di accordo sul verbo (“sto”, “l’ho conosciuta”, “ho iniziato”, “ho chiesto”) e dalla presenza di un pronome personale atono (“mi”) in funzione di complemento di termine. Il soggetto implicito di “diventare” risulta palese in modo inequivocabile solo tenendo presenti le menzioni successive: “socio”, “non me lo posso permettere”, “il mio lavoro”, “eccomi qua”, “la mia parte”. Infatti, la sola presenza di “socio”, al maschile, dovrebbe indicare al ricevente il soggetto dell’infinito. Avendo la funzione sintattica di complemento predicativo del soggetto, il sostantivo “socio” rappresenta una replica del soggetto di “diventare”. In tal caso è la persona che chiede, cioè l’io-narrante, a voler diventare socio di Sophie. Se il sostantivo “socio” fosse interpretato dal lettore piuttosto come un nome di genere comune, in tal caso il genere maschile di “socio” non risulterebbe una spia abbastanza convincente e intuibile.

Il brano contiene una prima menzione attuata con la sola marca di accordo sul verbo (“sto con Sophie”). È seguita da altre tre menzioni della stessa natura, da un’anafora zero e da un clitico con la funzione di complemento di termine (il „mi“ di „mi è piaciuta“). Le menzioni che precedono l’infinito „diventare“ non gettano luce sul suo soggetto implicito. Sono le menzioni successive a chiarire l’equivoco: un nominale pieno (“socio”), due possessivi (“mio”, “mia”), due clitici (il “me” di “non me lo posso permettere” con funzione di dativo e il “-mi” di “eccomi” con funzione di oggetto) e un’anafora zero. All’infuori dei clitici e dei possessivi che fanno parte di sintagmi nominali con funzione rispettivamente di complemen-

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

to indiretto e di complemento oggetto, tutte le altre menzioni hanno il ruolo sintattico di soggetto.

L'antecedente si trova in una principale.

$\emptyset - \emptyset - mi - \emptyset - \emptyset - \emptyset - socio - me - il mio - mi - \emptyset - la mia$

FV(67)

Una volta Michele mi ha raccontato	(PR)
Che una sera <i>tu</i> (PRO) gli <u>hai fatto</u> un discorso	(SEC)
e che dopo un po'	(SEC)
<u>\emptyset (ZP) hai cambiato</u> totalmente vita	
e <u>\emptyset (ZP) te ne sei andato,</u>	(SEC)
<u>\emptyset (ZP) hai iniziato a viaggiare.</u>	(SEC)
Michele parla un sacco di <i>te</i> (PRO).	(PR)
Com'è stato	(PR)
<u>\emptyset (Z) cambiare</u> così radicalmente la propria vita,	(SECI)
<u>\emptyset (Z) trovare</u> la forza	(SECI)
<u>\emptyset (Z) di farlo?</u>	(SECI)

Il soggetto implicito di “cambiare” e “trovare” trova il proprio antecedente nel pronome personale soggetto “tu” che viene più in là ripreso da un altro pronome atono in funzione di complemento indiretto - “di te”. Tra i due pronomi personali (antecedente e quasi antecedente), il soggetto implicito di “cambiare” e “trovare” risulta menzionato ben tre volte attraverso marche di accordo sul verbo.

La prima menzione la troviamo espressa attraverso un pronome personale in funzione di soggetto (“tu”). Tra le sei riprese successive cinque sono di natura esile (tre marche di accordo sul verbo più due anafore zero) e una appare di natura esplicita – il pronome atono complemento indiretto “di te”.

$tu - \emptyset - \emptyset - \emptyset - te - \emptyset - \emptyset - \emptyset$

Мария Ладовинска

FV(89)

Nel pomeriggio, appena finito di lavorare,	(SECI)
Sono passato a prendere <i>Federico</i> (SN)	(PR)
perché dovevo accompagnar <i>lo</i> (CLIT) a Livorno	(SEC1°)
per <i>0</i> (Z) <i>spedire</i> il container con tutte le cose della posada.	(SEC12°)
Il camion con la merce era già arrivato.	(PR)
La moto del padre era perfetta per i tragitti a breve raggio, città e provincia,	(PR)
ma non per andare fino a Livorno.	(PR)
Avrei potuto prestarg <i>li</i> (CLIT) la mia moto,	(PR)
ma mi sembrava una buona occasione	(PR)
per <i>0</i> (Z) <i>fare</i> un bel viaggio insieme, come ai vecchi tempi,	(SECI)
visto che qualche giorno dopo sarebbe ripartito anche <i>lui</i> (PRO).	(SEC)

In questo brano il soggetto implicito di “spedire” si ricollega al nome proprio “Federico” che riveste il ruolo di antecedente. Il legame tra antecedente e soggetto implicito a referenza ambigua viene rafforzato dal quasi antecedente “-lo” (di “accompagnar*lo*”), pronomi clitici in funzione di complemento oggetto.

Il passo contiene un altro soggetto implicito a referenza ambigua: è il soggetto dell’infinito “fare”. A renderlo palese è l’avverbio “insieme” che assegna a “fare” un soggetto di prima persona plurale, cioè “io e Federico”. Per risalire a tale soggetto ci serve, piuttosto che una catena anaforica, il contesto più immediato.

L’antecedente della catena anaforica viene menzionato attraverso un nominale pieno – “Federico” che ha la funzione di complemento oggetto. L’antecedente viene ripreso subito dopo da un clitico in funzione sempre di complemento oggetto (il “-lo” di “accompagnar*lo*”). La terza menzione è rappresentata da un’anafora zero stavolta in funzione di soggetto. La quarta menzione consiste in un clitico in funzione di complemento di termine (il

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

“-gli” di “prestargli”). E infine abbiamo una quinta menzione rappresentata da un pronome personale in funzione di soggetto (“lui”).

L'antecedente si trova in una principale.

Un altro possibile punto di vista che riconferma ‘Federico’ nel ruolo di soggetto di “spedire” è quanto postulato da M.-E. Conte che “è la predicazione a dare al destinatario l’istruzione di istituire (o, rispettivamente: di non istituire) un rapporto di coreferenza tra un antecedente ed un successore...” (Conte, 1988, p. 25). Detto in altre parole, in questo caso concreto è il significato del predicato “prestare”, accompagnato dal pronome “gli”, che rende il clitico “lo” l’antecedente del soggetto di “spedire”. Dal punto di vista semantico il verbo ‘prestare’ significa offrire oppure dare qualcosa a qualcuno non per usare questa cosa insieme a lui ma per fargliela usare da solo per un certo periodo di tempo. Una rassegna alle definizioni del verbo transitivo “prestare”, nell’accezione che ci serve, presso vari dizionari monolingui, viene in appoggio a quanto detto¹².

In tal caso l’interpretazione del brano sarebbe la seguente: il protagonista aveva intenzione di prestare a Federico la sua propria auto (e cioè di farlo partire da solo per Livorno lasciandogli “spedire il container con tutte le cose della *posada*” sempre da solo); ma si capisce che non lo ha fatto perché potessero approfittare tutti e due dell’occasione di “fare un bel viaggio insieme” magari salendo sul “camion con la merce” che “era già arrivato”.

L’altra possibile interpretazione sarebbe quella che vede nel ruolo di soggetto di “spedire” ‘noi’, coìè ‘io e Federico’: lo stesso soggetto dell’infinito “fare” che si trova più giù nel brano. In mancanza di indizi univoci e chiari che portino al soggetto di “spedire”, una spiegazione abbastanza convincente di tale divergenza di interpretazioni potrebbe offrire la teoria degli spazi mentali:

An important part of what the language form is doing is prompting us to set up mental spaces, elements, and connections between them. The form provides key indications about the mental process in which we need to engage, but it is also deeply underspecified, which accounts for the multiplicity of scenarios that it may successfully fit. (Fauconnier, 1998, p. 252).

¹² **Vocabolario della lingua italiana (1993). Zanichelli.** – *Dare denaro o altro con patto di restituzione.*

Il dizionario della lingua italiana (1995). Le Monnier – *Dare in prestito.*

Dizionario fondamentale della lingua italiana (1995). De Agostini – *Dare a prestito (denaro o altro bene) con patto di restituzione // con riferimento ad oggetti adoperati comunemente, concederne l’uso temporaneo, per lo più gratuitamente.*

Мария Ладовинска

Federico – lo – Ø – gli – lui

FV(110)

Mentre <i>Ø</i> (ZP) ¹³ <u>scrivevo</u> l'articolo sulle diete	(SEC)
è suonato il telefonino.	(PR)
Era (SN) ¹⁴ il papà di Fede.	(PR)
Ultimamente <i>mi</i> (CLIT) (ZP) chia- mava spesso	(PR)
per <i>Ø</i> (Z) ¹⁵ <u>parlare</u> con lui.	(SECI)
<i>Ø</i> (ZP) Ho pensato	(PR)
Che Ø (ZP) volesse sapere dov'era.	(SEC1°) (SEC2°)
“Pronto, Giuseppe (SN), come stai?	(PR)
Se cerchi Federico	(SEC)
non è con <i>me</i> (PRO).”	(PR)
Giuseppe (SN) piangeva	(PR)
E Ø (ZP) non riusciva a parlare,	(PR)
Ø (ZP) diceva solo: “Federico Fede- rico Federico...”	(PR)
“ Giuseppe (SN), che c'è, perché piangi? Federico cosa?	(PR) (PR)
Cosa è successo? (...)”	(PR)
“Federico ha fatto un incidente con la moto...”	(PR)

È il brano massimamente opaco. Proprio con l'oscurità del brano va giustificata la sua lunghezza, indispensabile per assicurare l'individuazione del soggetto di “parlare”.

Qualora il soggetto di “parlare” fosse l'io-narratore, il pronome atono “mi” appare la menzione che precede immediatamente il soggetto taciuto di “parlare”. In questa maniera, il “mi”, in qualità di quasi-antecedente, porta all'antecedente vero e proprio dell'infinito: una marca di accordo sul verbo (“Mentre scrivevo...”).

Se il soggetto dell'infinito “parlare” dovesse essere “il papà di Fede” (oppure “Giuseppe”), in tal caso l'ante-

¹³ Le sigle in corsivo contrassegnano la catena anaforica che vede l'io-narrante, Michele, come soggetto di “parlare”.

¹⁴ Le sigle in neretto contrassegnano la catena anaforica che vede “il papà di Fede” come soggetto di “parlare”.

¹⁵ *Ø*(Z) potrebbe riferirsi a “io-narratore” oppure a “il papà di Fede”.

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

cedente risulta il sintagma nominale con funzione di soggetto “il papà di Fede” che si ricollega al soggetto implicito di “parlare” per mezzo di un accordo sul verbo (“chiamava”). Gli altri membri di questa catena anaforica sono ancora tre marche di accordo sul verbo (“volesse sapere”, “non riusciva” e “diceva”) e tre nominali pieni – “Giuseppe”.

Se optassimo per l'io-narratore come soggetto dell'infinito “parlare”, la catena anaforica avrebbe il seguente aspetto: una prima menzione sotto forma di marca di accordo sul verbo seguita da un pronome atono in funzione di complemento oggetto (il “mi” di “mi chiamava”), un'anafora zero, una seconda marca di accordo sul verbo e un pronome tonico in funzione di complemento indiretto (“con me”). All'infuori dei due pronomi in funzione rispettivamente di complemento oggetto e di complemento indiretto, tutte le altre menzioni hanno il ruolo sintattico di soggetto.

La prima menzione la troviamo in una secondaria.

Con “il papà di Fede” nel ruolo di soggetto dell'infinito “parlare”, la catena anaforica sarebbe la seguente: una prima menzione nel ruolo di soggetto attuata con un SN (“il papà di Fede”), quattro accordi sul verbo, un'anafora zero e tre nominali pieni (“Giuseppe”). Tutte le menzioni successive mantengono il ruolo sintattico di soggetto.

La frase che contiene l'antecedente è una principale.

Michele = $\emptyset - mi - \emptyset - \emptyset - me$

Giuseppe = *il papà di Fede* - $\emptyset - \emptyset - \emptyset - Giuseppe$ -
Giuseppe - $\emptyset - \emptyset - Giuseppe$

FV(220)

Il bar sotto casa *[2] ha cambiato gestione	(PR)
[1] nel periodo che sono stato via*	(SEC)
e quella nuova ha messo la pay TV	(PR)
per <u>0(Z)</u> guardare le partite.	(SECI)
Praticamente è	(PR)

Мария Ладовинска

come essere allo stadio,	(SECI)
perché anche al bar <i>la gente</i> (SN) fa i cori.	(SEC2°)
Spesso è fastidioso.	(PR)
Dopo un po' di tempo ho sviluppato la capacità	(PR)
di capire il risultato della partita in base alle bestemmie o alle grida di gioia.	(SECI)

Questo brano risulta assai interessante per il fatto che una catena anaforica vera e propria concernente il soggetto implicito di “guardare” praticamente manca. Oltre alla proforma forte “la gente” mancano altri membri di questa catena anaforica.

Il brano rispecchia la realtà constatata da M. Berretta dei casi in cui “una proforma forte compare proprio in una dipendente, cioè là dove, in termini sintattici, non ce l’aspetteremmo” (Berretta, 1990: 105).

Il soggetto dell’infinito “guardare”, infatti, non viene espresso da nessuna parte nel brano di testo che lo precede. A prima vista si potrebbe pensare a “gestione” (cioè la gestione del bar) come soggetto di “guardare”. Solo tenendo presente la seconda parte del brano (quella che segue a “guardare”) si può avere la certezza che chi guarda le partite al bar sono i suoi clienti. In questo caso si tratta, evidentemente, di legame cataforico tra il soggetto di “guardare” e “la gente” (che ha la funzione di postcedente). Tornando alla constatazione di M. Berretta si potrebbe affermare che la proforma forte “la gente” compare in una dipendente di secondo grado. Tale peculiarità va spiegata secondo la studiosa con la mancata coincidenza tra dipendenza sintattica e pragmatica. Anzi, lei sostiene che

è tutt’altro che infrequente il caso di frasi finali di capoverso, contenenti l’informazione più saliente e come tali pragmaticamente principali, anche se formalmente dipendenti. In questi casi di conflitto fra pragmatica e sintassi la scelta della proforma pare governata più dalla prima che dalla seconda: la proforma forte cioè compare nella frase pragmaticamente, e non sintatticamente, principale. (Berretta, 1990, p. 105).

Ø – *la gente*

IL SOGGETTO DELL'INFINITO A REFERENZA AMBIGUA IN ITALIANO MODERNO DAL PUNTO DI VISTA DELL'ANALISI LINGUISTICO- TESTUALE	FV(257)	
	Chissà	(PR)
	se anche <i>mia</i> (POSS) figlia assomiglierà a <i>me</i> (PRO)?	(SEC)
	<u>0 (ZP) Cerco</u> di immaginarmi (CLIT)	(PR)
	Alice a tutte le età.	
	Quando la <u>0 (ZP) vedrò</u> la prima volta,	(SEC)
	quando avrà cinque anni, poi venti, poi donna.	(SEC)
Speriamo	(PR)	
di <u>0 (Z) esserci</u> ancora	(SEC11°)	
per <u>0 (Z) vederla</u> donna.	(SEC12°)	

Se non si prendesse in considerazione il contesto formato dalle tre frasi che precedono la proposizione finale del brano, il soggetto di “esserci” non potrebbe essere altro che quello del verbo reggente “speriamo”. La presenza delle frasi precedenti, però, fa cambiare il punto di vista. Il contesto allargato contribuisce a levare le esitazioni intorno a ‘io’ come soggetto di “esserci”, giustificando tale scelta con la narrazione in prima persona. La prima persona plurale, “speriamo”, potrebbe essere interpretata piuttosto come un “augurio collettivo”, come una forma colloquiale usata in senso generico. A proposito dell’uso di ‘noi’ e della corrispondente forma verbale di prima persona plurale al posto di un pronome o di un verbo di prima persona singolare, la grammatica normativa offre una spiegazione chiamando questo uso “plurale di modestia”:

Nell’uso letterario moderno (ma raramente in quello contemporaneo) lo scrittore può parlare di sé col *noi* piuttosto che con la 1ª persona (...) per affettazione d’umiltà, come se non volesse far pesare la sua presenza. (Serianni, 1988: 245-246).

Una spiegazione abbastanza convincente di tale divergenza di interpretazioni possiamo cercare di nuovo nella teoria degli spazi mentali e nella citazione di Fauconnier che accompagna il brano FV(89) più su in questo capitolo.

Sulla scorta dei ragionamenti precedenti, l’analisi linguistico-testuale del brano è stata fatta assegnando il

Мария Ладовинска

ruolo di soggetto dell'infinito evidenziato alla prima persona singolare.

In questa ottica, il soggetto implicito di “esserci” si ricollega al possessivo “mia” che fa parte del sintagma nominale “mia figlia” in funzione di antecedente. Il soggetto di “esserci” viene poi confermato da due marche di accordo sul verbo e da due pronomi personali: il primo in funzione di complemento di termine (“a me”) e il secondo in funzione di particella pronominale (“-mi” di “immaginarci”).

La prima menzione la troviamo espressa attraverso il possessivo “mia” che fa parte del sintagma nominale “mia figlia”. Dopo il pronome tonico “a me” in funzione di complemento di termine, la catena anaforica continua con due accordi sul verbo (“cerco” e “vedrò”), una particella pronominale (il “-mi” di “immaginarci”) e termina con due anafore zero. All'infuori del clitico e del pronome tonico, tutte le altre menzioni hanno il ruolo sintattico di soggetto.

L'antecedente si trova in una secondaria.

mia – a me – Ø – mi – Ø – Ø – Ø

Gli ultimi tre brani, da ST(61a) a ST(67/68), appartengono al libro “Va' dove ti porta il cuore” di S. Tamaro.

ST(61a)

Dopo la sua tragica scomparsa, per diversi anni non <u>Ø (ZP) ho più pensato</u> a lei.	(PR)
Alle volte <i>mi</i> (CLIT) rendevo conto	(PR)
di <u>Ø (Z) averla dimenticata</u>	(SECI)
e <i>mi</i> (CLIT) accusavo di crudeltà.	(PR)
C'eri tu	(PR)
da seguire	(SECI)
è vero	(PR)
ma non <u>Ø (ZP) credo</u>	(PR)
fosse questo il vero motivo	(SEC)
o forse lo era in parte.	(PR)
Il senso di sconfitta era troppo grande	(PR)
per <u>Ø (Z) poterlo ammettere</u> .	(SECI)

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

Il soggetto implicito dell'infinito "poterlo ammettere" non rinvia al quasi antecedente più vicino (il soggetto ellittico di "non credo"), bensì, se consideriamo il significato dell'intero brano, viene chiarito dal clitico "mi" che precede "accusavo". Prima di questo clitico scopriamo nel testo, sempre in funzione di quasi antecedente, il soggetto implicito di "averla dimenticata" che dipende in modo diretto dal soggetto di "mi rendevo conto".

Infatti, l'insieme che porta il significato dell'intero brano è: "Alle volte mi rendevo conto di averla dimenticata e mi accusavo di crudeltà. (...) Il senso di sconfitta era troppo grande per $\theta(Z)$ poterlo ammettere." (cioè *Non potevo ammettere di averla dimenticata e di essere crudele*). È insolito il fatto che l'antecedente viene espresso tramite un soggetto ellittico – "non ho più pensato".

Tra l'antecedente vero e proprio e il soggetto implicito di "poterlo ammettere" ci imbattiamo in due clitici (i pronomi riflessivi "mi"), un soggetto implicito ("averla dimenticata") e un accordo sul verbo ("non credo").

Mi pare assai conveniente in questo caso particolare ricorrere di nuovo all'opinione di M.-E. Conte che

è la predicazione a dare al destinatario l'istruzione di istituire (...) un rapporto di coreferenza tra un antecedente ed un successore, cioè di ricostruire l'identità (...) referenziale intesa dal parlante. (Conte, 1988: 25).

Nel caso concreto è logico che sia la protagonista stessa a non poter ammettere di aver dimenticato la figlia scomparsa e ad accusarsi di crudeltà per questo motivo. Detto in altri termini,

il rapporto di coreferenza (...) non può determinarsi tenendo conto soltanto del pronome e del suo antecedente. A determinarlo concorre la predicazione degli enunciati in cui gli elementi coreferenziali ricorrono. (Conte, 1988: 26).

Bisogna precisare che sotto il termine di "pronome" la studiosa intende 'pro-forma nominale' o 'pro-forma': "pro-forme (nominali) sono tutte quelle espressioni con le quali un parlante può far riferimento ad oggetti e stati di cose, ai quali egli ha già fatto riferimento mediante un antecedente nel pre-testo. Il concetto di pro-forma è definito funzionalmente: È solo in riferimento alla funzione nel testo che si può decidere se un sintagma sia una profor-

Мария Ладовинска

ma.” (Conte, 1988: 21). Aggiungendo a questa definizione il fatto che M. Berretta usa il termine “proforma” per tutti i tipi di ripresa anaforica, compresa l’anafora zero e l’ellissi pronominale, ritengo opportuno applicare il punto di vista della Berretta al postulato della Conte sulla co-referenza. In tale caso potremmo spiegare il legame di co-referenza tra il soggetto taciuto (che andrebbe allora chiamato proforma) di “poterlo ammettere” il suo antecedente e i suoi quasi antecedenti con la predicazione degli enunciati che li contengono.

Questo esempio è interessante per il fatto che la prima menzione è attuata con la sola marca di accordo sul verbo (“non ho più pensato a lei”). Questa prima menzione è seguita da altre di natura altrettanto esile: due clitici (il “mi” di “mi rendevo conto” e il “mi” di “mi accusavo”), due anafore zero (“di averla dimenticata” e “per poterlo ammettere”) e una marca di accordo sul verbo (“non credo”). Quanto alla natura sintattica, ruolo diverso da quello del soggetto ce l’hanno i due clitici aventi valore rispettivamente di complemento dativo (“mi rendevo conto” = rendevo conto a me) e di complemento oggetto (“mi accusavo” = accusavo me).

La frase che contiene l’antecedente è una principale.

∅ – mi – ∅ – mi – ∅ – ∅

ST(61b)

Soltanto negli ultimi anni, [2]*il pensiero di tua madre <i>mi</i> (CLIT) è tornato in mente,	(PR)
[1]quando tu hai cominciato ad allontanarti, a cercare la tua strada,*	(SEC)
ha preso a ossessionarmi (CLIT).	(PR)
Il rimorso più grande è quello	(PR)
di <u>∅ (Z) non avere mai avuto il coraggio</u>	(SEC11°)
di <u>∅ (Z) contrastarla</u>	(SEC12°)
di <u>∅ (Z) non averle mai detto:</u>	(SEC11°)
“Hai torto marcio,	(PR)
stai commettendo una sciocchezza”.	(PR)

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

Il soggetto implicito degli infiniti uniti in una sequenza di subordinate si trova in legame anaforico diretto con i due clitici “mi”: il primo in funzione di complemento dativo (“mi” = a me) e il secondo in funzione di complemento diretto (“mi” = me).

Particolarmente curioso questo esempio per l'antecedente nel ruolo di complemento di termine (mi = a me). Per il resto abbiamo una seconda menzione nel ruolo di complemento diretto (mi = me), nonché tre anafore zero al posto del soggetto sottinteso.

mi – mi – Ø – Ø – Ø

ST(67/68)

<i>Tua madre</i> (SN) <u>si è curata</u> da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni(...)	(PR)
Quando mi <i>Ø</i> (ZP) <u>aveva comunicato</u> questa nuova attività	(SEC)
ero rimasta un po' perplessa	(PR)
e <i>le</i> (CLIT) avevo detto:	(PR)
“ <i>Ø</i> (ZP) <u>Credi proprio</u>	(PR)
che sia necessario	(SEC1°)
andare fino laggiù	(SEC2°)
per trovare un buon medico?	(SEC3°)
Da un lato la decisione di <i>Ø</i> (Z) <u>ricorrere</u> a un medico	(SEC11°)
per <i>Ø</i> (Z) <u>uscire</u> dal <i>suo</i> (POSS) stato di crisi perpetua	(SEC12°)
mi dava una sensazione di sollievo.	(PR)
In fondo, mi dicevo,	(PR)
se <i>Ilaria</i> (SN) <u>aveva deciso</u>	(SEC2°)
di <i>Ø</i> (Z) <u>domandare</u> aiuto a qualcuno	(SEC13°)
era già un passo avanti (...)	(SEC1°)

Tra il soggetto implicito di “ricorrere” e “uscire” e il loro antecedente vero e proprio, e cioè il sintagma “tua madre”, ci imbattiamo in due soggetti ellittici e un complemento dativo nel ruolo di quasi antecedente la cui fun-

Мария Ладовинска

zione viene eseguita dalla forma dativa del pronome personale “le”.

Ci troviamo di fronte a una prima menzione nel ruolo di soggetto attuata con un sintagma nominale (“tua madre”). L’antecedente viene poi ripreso due volte con la marca sul verbo, tre volte da anafora zero, una volta da un clitico, una volta da un possessivo che fa parte di un SN e alla fine da un nominale pieno – “Ilaria”. Sette di queste menzioni mantengono il ruolo sintattico dell’antecedente, cioè quello di soggetto. Abbiamo un clitico nel ruolo di complemento di termine e un possessivo, parte di un SN, sempre nel ruolo di complemento indiretto.

L’antecedente si trova in una principale.

tua madre – Ø – le – Ø – Ø – Ø – suo – Ilaria – Ø

Dall’esame dei brani segmentati in clausole si evince che:

- La distribuzione delle clausole in principali (PR) e secondarie (SEC o SECI) mostra una lieve prevalenza delle principali: da 145 frasi in tutto, 80 (e cioè circa il 55%) risultano principali.

- Le secondarie esplicite e implicite hanno una presenza quasi uguale (32 secondarie esplicite contro 33 secondarie implicite).

Dall’analisi degli schemi delle catene anaforiche dei brani si arriva alle seguenti conclusioni¹⁶:

- Da 90 riprese, 52 sono le ellissi (contrassegnate negli schemi delle catene anaforiche dal segno Ø e nella tabella 1 più giù dalle sigle Z e ZP) o meglio quasi il 60% da tutte le menzioni. Il numero di riprese e il loro statuto sintattico vengono evidenziati pure nelle due tabelle che seguono.

- Tale calcolo impone la conclusione che in funzione di proforma, oppure come membro della catena anaforica del soggetto dell’infinito a referenza ambigua, prevalgono le ellissi.

- Partendo da quanto constatato in Dobрева e Savova¹⁷, possiamo sostenere che la grammaticalità dei bra-

¹⁶ L’analisi quantitativa è stata effettuata tenendo presenti le due varianti di interpretazione del brano FV(110).

¹⁷ Cfr. Dobрева & Savova, 2000, p. 191: “I vari tipi di ripresa anaforica nell’ambito della catena anaforica sono in rapporto di interdipendenza regolato dalla necessità di assicurare la grammaticalità testuale...” (traduzione mia).

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

ni contenenti infinito con soggetto a referenza ambigua non viene meno a causa della presenza cospicua del fenomeno dell'ellissi.

Cerchiamo di riassumere i dati in una tabella che illustri le condizioni contestuali in cui funziona il soggetto dell'infinito a referenza ambigua negli esempi del corpus. I dati rivelano i ruoli sintattici che hanno e i mezzi referenziali tramite cui vengono espressi i membri della sua catena anaforica nonché la loro frequenza d'uso in ogni singolo brano e in tutti i brani presi insieme.

*Tabella 1. Forme coreferenziali concernenti il soggetto implicito dell'infinito e il loro ruolo sintattico*¹⁸

№ riferimenti sogg. dell'inf.	Mezzi referenziali usati						Ruolo sintattico			
	SN	PRO	CLIT	ZP	Z	POSS	Sogg.	Ogg.	OInd.	altri
MA(29) 5	1	-	-	1	3	-	5	-	-	-
MA(40-1) 5	3	1	-	-	1	-	4	-	1	-
FV(28) 9	-	-	1	7	1	-	8	1	-	-
FV(34) 3	-	1	1	-	1	-	1	1	1	-
FV(60) 12	1	-	3	4	2	2	7	2	3	-
FV(67) 8	-	2	-	3	3		7	-	1	-
FV(89) 5	1	1	2	-	1	-	2	2	1	-
FV(110) [M.] 5	-	1	1	2	1	-	3	1	1	-
[G.] 9	4	-	-	4	1	-	7	-	-	2
FV(220) 2	1	-	-	-	1	-	2	-	-	-
FV(257) 7	-	1	1	2	2	1	5	-	1	1
ST(61a) 6	-	-	2	2	2	-	4	1	1	-
ST(61b) 5	-	-	2	-	3	-	3	1	1	-
ST(67-8) 9	2	-	1	2	3	1	7	-	2	-
90	13	7	14	27	25	4	65	9	13	3

¹⁸ L'analisi quantitativa è stata effettuata tenendo presenti le due varianti di interpretazione del brano FV(110).

Quanto alla coesione, un confronto dei risultati rivela che riguardo ai mezzi referenziali prevalgono le proforme

Мария Ладовинска

deboli, cioè le ellissi del soggetto (27 marche sul verbo e 25 anafore zero), seguite dai clitici (14 in tutto). In netta minoranza, invece, appaiono le proforme forti, cioè le forme anaforiche lessicali (13), nonché le forme di ripresa pronominali toniche (7) e quelle possessive (4).

Il soggetto non espresso dell'infinito risulta il principale fattore di coesione in tutti i brani, in quanto è presente esplicitamente o implicitamente nella maggioranza delle clausole. Nella catena anaforica gli viene affidato più spesso il ruolo di soggetto (65 riferimenti), non trascurando altri ruoli sintattici anche se rappresentati in quantità esigua – oggetto diretto (9 ricorrenze) e oggetto indiretto (13 ricorrenze).

Tutto sommato, si potrebbe concludere che il mezzo coesivo prevalente appare la continuità del soggetto taciuto dell'infinito. Esso viene espresso prima di tutto tramite mezzi coreferenziali vuoti (ellissi o anafore zero) e leggeri (clitici) il che richiede un più oneroso lavoro ricostruttivo dell'interprete (cfr. Chini, 1999: 273).

Nella tabella seguente vengono esaminate le varie riprese del soggetto taciuto dell'infinito presso l'intero corpus secondo i seguenti fattori:

1. ruolo sintattico dell'antecedente/postcedente e mezzo referenziale che lo esprime;
2. tipi di riprese in vista della loro funzione sintattica;
3. tipi e numero di riprese a seconda del mezzo referenziale che le esprime;
4. ruolo sintattico della frase che contiene l'antecedente/il postcedente.

Tabella 2. *Tipi di riprese e il loro ruolo sintattico e referenziale*¹⁹

pag.	antecedente / postcedente (ruolo sintattico e mezzo referenziale che lo esprime)	riprese successive		tipo di frase che contiene l'antecedente/il postcedente
		funzione sintattica	tipi di riprese (mezzo referenziale)	
MA (29)	“nonna” – sogg. SN	-sogg. -sogg.	- ZP - 3 Z	principale
MA (40-1)	“tutti i Tedeschi invasori dell'Italia” – sogg. SN	-sogg. -sogg. -compl. indir.	- Z - 2 SN - PRO	dipendente

¹⁹ L'analisi è stata effettuata tenendo presenti le due varianti di interpretazione del brano FV(110).

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

FV (28)	“non era ancora arrivato” – sogg. ZP	-compl. ogg. -sogg. -sogg.	- CLIT - 6 ZP - Z	principale
FV (34)	“per me” – compl. indir. PRO	-sogg. -compl. ogg.	- Z - CLIT	principale
FV (60)	“sto con Sophie” – sogg. ZP	-sogg. -sogg. -compl. dat. -compl. ogg. -compl. indir. -compl. ogg. -compl. predic. del sogg.	- 3 ZP - 2 Z - 2 CLIT - CLIT - POSS (parte di SN) - POSS (parte di SN) - SN	principale
FV (67)	“tu” – sogg. PRO	-sogg. -compl. indir. -sogg.	- 3 ZP - PRO - 3 Z	dipendente
FV (89)	“Federico” – compl. ogg. SN	-compl. ogg. -sogg. -compl. dat. -sogg.	- CLIT - Z - CLIT - PRO	principale
FV (110) [M.]	“mentre scrivo” – sogg. = io-narratore ZP	-sogg. -sogg. -compl. ogg. -compl. indir.	- ZP - Z - CLIT - PRO	dipendente
FV (110) [G.]	“il papà di Fede” – sogg. SN	-sogg. -sogg. -sogg. -compl. vocat.	- 4 ZP - Z - SN - 2 SN	principale
FV (220)	“la gente” – sogg. SN (postcedente)	-sogg.	- Z	dipendente
FV (257)	“mia (figlia)” – sogg. POSS	-compl. dat. -sogg. -sogg.	- PRO - 2 ZP - 2 Z - CLIT (particella pron.)	dipendente
ST (61a)	“non ho più pensato a lei” – sogg. ZP	-compl. ogg. -compl. dat. -sogg. -sogg.	- CLIT - CLIT - 2 Z - ZP	principale
ST (61b)	“mi è tornato in mente” – compl. di termine CLIT	-compl. ogg. -sogg.	- CLIT - 3 Z	principale
ST (67-8)	“tua madre” – sogg. SN	-compl. dat. -compl. indir. -sogg. -sogg. -sogg.	- CLIT - POSS (parte di SN) - 2 ZP - 3 Z - SN	principale

Мария Ладовинска

Le riprese tipo accordo sul verbo (ZP) o anafora zero (Z) hanno sempre funzione di soggetto, proprio come il soggetto taciuto dell'infinito che preannunciano o che riprendono. I clitici invece hanno sempre funzione sintattica diversa da quella del soggetto.

Il numero di riprese esili (marche sul verbo, anafora zero, pronomi atono) supera di gran lunga il numero di riprese esplicite (proforma lessicale, pronomi tonico, possessivo).

Il soggetto dell'infinito a referenza ambigua rappresenta una ripresa senza cambiamento di ruolo sintattico avendo l'antecedente e le riprese successive, nella maggioranza dei brani, prevalentemente il ruolo di soggetto (persino nel caso di legame cataforico il postcedente non fa eccezione svolgendo sempre il ruolo sintattico di soggetto). La vitalità del soggetto taciuto dell'infinito va spiegata tramite il principio funzionale di correlazione fra tipo di antecedente e tipo di proforma formulato da Givón (Givon, 1983) e riassunto in M. Berretta. Secondo detto principio,

la proforma deve essere tanto più esile formalmente, poco trasparente, poco esplicita, quanto l'antecedente è facilmente recuperabile, e viceversa deve diventare tanto più corposa, trasparente ed esplicita, quanto più l'antecedente è difficile da recuperare nel (con)testo (Berretta, 1990: 93).

Da questo principio nasce la conclusione che forse in tutti gli esempi del corpus l'infinito è vitale in mancanza di corrispondenza del suo soggetto implicito con quello del verbo reggente (mancata corrispondenza che la norma e la grammatica della frase non tollerano), siccome l'antecedente (o postcedente) è facilmente raggiungibile nel contesto a prescindere dal mezzo referenziale che lo esprime e dal fatto che la distanza lineare rispetto al soggetto dell'infinito a referenza ambigua potrebbe non essere breve.

IL SOGGETTO
DELL'INFINITO A
REFERENZA AMBIGUA
IN ITALIANO
MODERNO DAL
PUNTO DI VISTA
DELL'ANALISI
LINGUISTICO-
TESTUALE

BIBLIOGRAFIA

Добрева, Е., Савова, Ив. (2000). *Текстолингвистика*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.

Илиева, К. (1995). Явно и неявно изразяване на местоимения подлог в българския прозаичен текст. В: Димитрова, Ст. (Ред.). *Лингвистика на текста*, София: Академично издателство „проф. Марин Дринов“.

Berretta, M. (1990). Catene anaforiche in prospettiva funzionale: antecedenti difficili, *Rivista di linguistica* 2 (1), 3-7.

Chini, M. (1999). Processi di testualizzazione in italiano L1 e L2: aspetti della coesione e gerarchizzazione di testi narrativi. In: Skytte, G., Sabatini Fr. (a cura di). *Linguistica testuale comparativa (in memoriam Maria-Elisabeth Conte)*, Atti del Convegno interannuale della SLI, Copenhagen, 5-7 febr. 1998: Museum Tusulanum Press, 263-279.

Conte, M.-E. (1988). *Condizioni di coerenza. Ricerche di linguistica testuale*. Firenze: La Nuova Italia.

Fauconnier, G. (1998). Mental Spaces, Language Modalities, and Conceptual Integration. In: Tomasello, M. (ed.). *The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 251-280.

Givón, T. (1983). *Topic Continuity in Discourse: Quantitative Cross-Language Studies*. Amsterdam: Benjamins.

Serianni, L. (1988). *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET Libreria.

Simone, R. (2008). *Fondamenti di linguistica*. Roma: Laterza.

Skytte, G. (2008). “Il concetto di enciclopedia e la traduzione”. In: Nesi, A., Maraschio, N., (a cura di). *Discorsi di lingua e letteratura italiana per Teresa Poggi Salani*. Pisa: Pacini Editore, 351-361.

Мария Ладовинска

DIZIONARI

Dizionario fondamentale della lingua italiana (1995). Sofia: Abagar Holding LTD (Copyright 1982, Novara: De Agostini).

Il dizionario della lingua italiana (1995). Firenze: Le Monnier.

Lo Zingarelli 1994. Vocabolario della lingua italiana (1993). Bologna: Zanichelli.

OPERE LETTERARIE

Agus, M. (2007/2006). *Mal di pietre.* Roma: Notte-tempo.

Tamaro, S. (1996/1994). *Va' dove ti porta il cuore.* Milano: Feltrinelli.

Volo, F. (2006). *Un posto nel mondo.* Milano: Mondadori.

ABBREVIAZIONI

SN = sintagma nominale

ZP = ellissi pronominale;

Z = anafora zero, in frasi con verbo non finito

PRO = pronome tonico

CLIT = pronome clitico

POSS = possessivo

PR = clausola principale

SEC = secondaria esplicita

SECI = secondaria implicita

MA = Milena Agus

FV = Fabio Volo

ST = Susanna Tamaro

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ ИЗВОРИ НА СЪВРЕМЕННАТА СТИЛИСТИКА

Евгения Вучева,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Resumen

El desarrollo de la estilística, en cuanto al objeto de estudio y las tareas específicas que se propone en las distintas etapas de su existencia, puede dividirse, a grandes rasgos, en tres períodos: la antigüedad, la época clásica y la modernidad. Y si hoy día se admite sin discrepancias que sus raíces deben buscarse en la retórica y, en parte, en la poética, los investigadores no son tan unánimes al valorar el grado de aceptabilidad y continuidad de las ideas antiguas. En el transcurso de los siglos sus fuentes primarias no se han secado por completo. La estilística ha traspasado a otras disciplinas “retóricas” su orientación predominantemente literaria, erigiéndose en una ciencia estrictamente lingüística, que ha conservado y desplegado plenamente sus bases retóricas, semióticas y hermenéuticas. Al mismo tiempo ha renovado el vivo interés de la antigüedad por la comunicación humana, ampliando su paradigma sinérgico.

Развитието на стилистиката от гледна точка на обекта на изследване и на конкретните задачи, които си поставя през вековете, най-общо може да се раздели на три периода – предкласика, класика и съвремен-

*Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 76–86*

Евгения Вучева

ност/модерност. И ако днес приемаме безусловно, че тя води началото си от реториката и отчасти от поетиката, не толкова единодушна е оценката по отношение на степента на приемственост на античните идеи. За Пиер Гиро (Guiraud, 1954: 7) стилистиката е една модерна реторика, съществуваща под две форми – като наука за изразяването и като критика на индивидуалните стилове. На свой ред Роберто Фернандес Ретамар (Fernández Retamar, 1958: 22) изтъква две черти на античната реторика, които я отличават от стилистиката – прескриптивните норми за използването на езика и предпочитанието към ораторската реч, докато стилистиката се интересува от всички речеви реализации.

На ораторското изкуство, изучавано от древните гърци и римляни (Сократ, Платон, Аристотел, Цицерон, Квинтилиан), се е гледало от чисто прагматична перспектива като на средство за убеждение и като правила и умения за словесно изразяване в различни ситуации и регистри – висок, среден и нисък. В този контекст се създава и теорията за фигурите и тяхната класификация. Или, в прескрипциите си реториката се е основавала на знания и умения от областта на диалектиката, на граматиката, а също така и на поетиката (най-вече по отношение на ритмиката и използването на реторични фигури), с което древната реторика се превръща в една всеобхватна комуникативна теория.

В течение на повече от две хилядолетия обаче тя постепенно стеснява обхвата си – най-вече изоставя прагматичния подход и вече не учи как речта да е по-убедителна, а по-красива, като се насочва от публичния към литературния дискурс¹. Все пак през вековете нейните изначални извори не са абсолютно пресъхнали. Обединяването на реторика и поетика през Средновековието може да се тълкува от гледището на съвременната стилистика като позициониране на науката за стила – аргументационната основа на дискурса остава приоритет на диалектиката, правилата за композирането му на граматиката, а „новата“ реторика предписва нормите за произнасянето му

¹ Вж. Цв. Тодоров (Ducrot, Todorov, 1972: 100).

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

пред публика, като заема достойна позиция в тривиумна *диалектика – граматика – реторика*. Така науката за стила се свързва с начина, по който се представят аргументите, и се вплита цялостната дейностна организация на дискурса, което на по-късен етап ще обедини диалектика и реторика – *какво* казваме и *как* го казваме. И това важи не само за дискурса. Всяка човешка дейност предполага посоченото разчленение, а именно – *какво* правим и *как* го правим. Въпросното позициониране на реториката обяснява и предимно прескриптивния ѝ характер, и обвързаността ѝ с тогавашните образователни цели.

Именно с дидактическа цел през XVI в. тя се подразделя на две части – аналитична (анализ на литературен текст) и генетична (създаване на собствен текст по изучаван модел). Със сигурност може да се твърди, че тази двудялба съществува и днес в образователните системи. Но по-важното в случая е, че посочената двудялба всъщност полага началото на обособяването на литературната и лингвистичната стилистика като две области на науката за езика и езиковото майсторство – от една страна, литературната критика, към която ще бъдат причислени всички тропи, обект на интерес от съчиненията на Аристотел, а от друга, езиковата стилистика, която ще се занимава главно с особеностите на функционалните стилове и предписанията за изграждане на текстове в различни стилове, жанрове и регистри.

През XVIII в. индивидуалистичната и субективистична концепция за литературния стил вече е утвърдена; едновременно с това стилът се тълкува като начин на изразяване, тясно свързан с възприятията и мисленето. В своята „Реч за стила“, произнесена при влизането му във Френската академия (*Académie française*, 1753), натуралистът Жорж-Луи Леклерк, граф дьо Бюфон, разграничава стила на оратора от този на писателя. За първия е важно красноречието, докато вторият е ред и движение в мисленето, а тонът трябва да съответства на естеството на темата. Да пишем добре означава едновременно да мислим добре, да чувстваме добре и да се изразяваме добре.

Евгения Вучева

В цялата му академична реч прозира идеята за стила като индивидуална специфика на твореца, идея, която по-късно ще бъде перифразирана и ще му се приписва не без основание: „Стилът – това е самият човек“. Почти от същото време датира и определението на Артур Шопенхауер „Стилът е физиономия на духа“ (Schopenhauer, 2004/1819: 529). В езиковедството Хумболт провъзгласява схващането си за езика не като нещо дадено и статично, а като израз на вътрешния свят на човека. Последователите му в областта на генетичната стилистика (Бенедето Кроче, Карл Фослер и Лео Шпитцер) се придържат към концепцията за езика като креативна дейност и разгръщат богатите си изследвания върху стила в посока на индивидуалистичната психология. За съвременната стилистика в този докласически период се появява и едно от ключовите понятия, въведено от Шпитцер (Spitzer, 1955: 21) в дефиницията му за стилистичното явление като индивидуално-стилистично нарушение на нормата, което ще послужи за отправна точка при изграждането на методологията на стилистичния анализ (най-вече за привържениците на т.нар. „стилистика на отклонението“ от 60-те и 70-те години на ХХ в.).

През ХІХ в. наред с широко разпространеното и повлияно допълнително от Романтизма тълкуване на стилистиката като наука, изучаваща езиковото майсторство, се лансира и една важна теза, имаща пряко отношение към съвременната стилистика. За Густав Грьобер, професор по романска филология в университета в Страсбург, освен диахронната лингвистика съществува и друга – психологическа, или емпирична, която чрез съпоставяне на синтактични опции може да разкрие логическата или чувствената позиция на говорещия. Немският романист илюстрира тезата си с коментар на конкретни проблеми от езиковата практика, напр. мястото на прилагателното име спрямо съществителното: предпоставянето му изразява субективна оценка, а задпоставянето – логическа; използването на конюнктив за изразяване на въображаеми действия; някои характеристики на плеоназма, инверсията, и т.н. (вж. Nickey, 1987: 17). Един от най-забележител-

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

ните ученици на Грьобер, Карл Фослер, на когото се приписва наименованието *стилистика*, определя стила като подчиняване на една обща цел (конвергенция) на всички езикови средства – експресивни и естетически (вж. Klinkenberg, 1991: 35).

Така в началото на ХХ в. обект на стилистиката е литературният стил, анализът му зависи най-вече от езиковата интуиция на изследователя, а за целите на образованието реториката запазва прескриптивния си характер. Същевременно обаче е настъпило разделението на литературната критика от генетичната стилистика, като водещ критерий при първата е т.нар. „отклонение от нормата“, свидетелство за творческия талант на автора, а при втората се забелязват наченки на тезата за избора на съответните езикови форми за предаване на определени оценъчни съдържания.

Класическият период в развитието на стилистиката е свързан с името на Шарл Бай. Още в първия си труд *Précis de Stylistique: esquisse d'une methode fondée sur l'étude du français moderne* (Bally, 1905), публикуван в Женева една година преди началото на лекционния Курс по общо езикознание на Ф. дьо Сосюр (1906-1911), Бай полага основите на една дескриптивна наука, чийто обект е живата и спонтанна реч, а не езикът на литературата. Така вниманието на изследователите се пренасочва от естетическата към емоционалната функция на стилистичните явления. За женевския учен езикът изразява не само мисли, едновременно с мислите може да изразява и чувства, като при това той е социално явление не само по дефиниция, а и по функция, затова изучаването на експресивните характеристики на средствата от различните езикови равнища е една от основните задачи на стилистиката. В последващите си трудове – „Стилистика на френския език“ (Bally, 1909) и „Езикът и животът“ (Bally, 1913, чието второ издание през 1926 г., посветено на паметта на Ф. до Сосюр, е допълнено с раздели по стилистика и общо езикознание и по проблеми, свързани с механизмите на езиковата експресивност) – Бай разгръща идеите си за една експресивна стилистика, или стилистика на изразяването, чийто

Евгения Вучева

обект не е изучаването на част от езика, а изучаването на целия език, наблюдаван от специфичен ъгъл, този на експресивността, с което проектира стилистиката като обща наука за целия език². И тук Бай внася едно фундаментално за съвременната наука за стила разграничение между извеждането на общи принципи и методи и прилагането им в анализа на литературния текст (Bally, 1957: 83-100). Прокараният водораздел между лингвистична стилистика и литературна критика, недооценен докрай и до днес, преодолява размиването на границите им и преливането им една в друга, като обособява пределно ясно двете науки – едната ще установи теоретичните основи и методологията за изучаване на стилистичните явления в речта изобщо, а другата ще прилага изведените теоретични принципи в анализа на литературния текст.

У последователите на Бай можем да открием развити някои от неговите идеи и маркирани важни акценти за съвременната стилистика. Пиер Гиро (Guiraud, 1954: 37) посочва, че на основата на прогресивното изчезване на античната реторика, граматиката на експресивните средства и критическия инструментариум, се появяват две стилистики – едната на експресивните средства, изучаваща отношенията между езикова форма и мислене, а другата - на индивида, чийто обект на анализ са отношенията между изразните средства и личността, която ги създава и използва. Едната е дескриптивна и се занимава с езиковите структури и функционирането им в езиковата система, другата е генетична; първата е стилистика на въздействието и се съотнася със семантиката, втората е стилистика на причината и се свързва с литературната критика. Тук е особено важно да подчертая, че и двете стилистики на Гиро имат своето място като два основни подхода, практикувани от съвременната стилистика: единият е семасиологичен, описва експресивните възможности на езиковата система; другият е ономасиологичен, прилага теоретико-методологическите постановки, изведени на семантико-функционална основа при анализа на всяка речева реализация, била тя книжовна или спонтанна.

² Сrv. мнението на Ж. Марузо (Marouzeau, 1959: 17): “Bally est disposé à faire de la stylistique l'étude du langage tout entier”.

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

Следвайки идеите на своя учител, Жул Марузо (Marouzeau, 1959: 10) определя езика като общ репертоар от възможности, който говорещите използват според експресивните си потребности, като правят съответния избор, т.е. стилът е резултат от подбора на изразни средства. Марсел Кресо (Cressot, 1976: 10) допълва, че задачата на стилистиката е да интерпретира направения избор във всички сектори на езика, за да гарантира максималната ефикасност на комуникацията. Измежду проблемите, по които работи Кресо и които продължават да занимават учените и днес, са социалните взаимоотношения между общуващите, като усърдно търси разлики в почти синонимни изрази.

Тласък в развитието на функционалната стилистика дава моделът на вербалната комуникация на Роман Якобсон (Jakobson, 1963) и произтичащите от всеки от компонентите на неговата схема основни функции на езика. Използвайки комуникативния модел на Якобсон, Майкъл Рифатер (Riffaterre, 1980: 85) отрежда на „стилистичния“ контекст възлова функция като изпълняващ ролята на норма. Същевременно обаче определя хипотезата за стила като отклонение от контекста като плодотворна, а задачите на стилистиката като установяване на характерните черти на стила, главно от позициите на адресата.

Почти паралелно със семиотичния модел на Якобсон възниква и семантичният на Стефан Улман. Според автора му стилистиката не е просто част от лингвистиката, а паралелна дисциплина, която изучава същите езикови явления, но от своя гледна точка (Ullmann, 1980: 228). Така на синонимията е отредено централно място именно защото гарантира избора на онези езикови средства, които най-добре биха изразили комуникативното намерение на говорещия. Разбрана като дял от лингвистиката, стилистиката изучава експресивните възможности на фонологично, лексикално и синтактично равнище.

Този период на изграждане на теоретичните основи на стилистиката, на търсене на ключови понятия

Евгения Вучева

и научно обоснована методология на стилистичния анализ може да се определи като прогресивна ориентация към лингвистиката³. Същевременно е и период на преоценка на античната реторика, на преосмисляне на старите идеи от позициите на съвременната семиотика и литературна критика (Михаил Бахтин, Жерар Женет, Ролан Барт, Клод Леви-Строс, Цветан Тодоров, Юлия Кръстева), на теорията на аргументацията (т.нар. *Нова реторика* на Хаим Перелман и Люси Олбрехт-Титека) и модела за реторическата аргументация на Стивън Тулмин (Toulmin, 1958), на общата реторика (самоопределилите се като *Група μ* (Groupe μ, 1970) учени от Университета Лиеж, Белгия (Жак Дюбоа, Жан-Мари Клиненберг, Франсис Еделин и др.). Всичко това идва да покаже, че към 80-те години на XX в. онази обща антична реторика, обединяваща реторика, граматика, поетика и диалектика, е раздробена, като всяка от установилите се нови „реторични“ науки се обръща към първоизточника с претенции за способността си да възобнови идеите му.

³ Нилс Ерик Енквист (Enkvist, 1983: 15-17) прави решителната крачка в тази посока, определяйки стила като различителен признак между даден текст и съответната норма, който може да се оцени като отклонение от нормата, като привнасяне на стилистични оттенъци към неутрален израз или като конотация, когато чисто езикови аспекти придобиват стилистична стойност в определен контекст. За финландския академик в дефиницията на стила може да се обединят две тълкувания – като избор и като ситуативен вариант, т.е. стилът може да се определи като избор на езикови средства, подчинен на ситуацията. А това показва, че за лингвистичната стилистика са важни и извънезиковите критерии и че стилът е „интерфейс“, контактна зона между езика и използването му, обусловено от ситуацията и културата (Enkvist, 1987: 137-138).

Какво се случва със стилистиката? Няма спор, че е оставила на други „реторични“ дисциплини предимно литературната си ориентация и днес тя е чисто лингвистична наука, съхранила и доразвила цялостната си реторична, семиотична и херменевтична основа. В нея може да се открият две основни направления. От една страна, т.нар. *функционална стилистика*, или *лингвостилистика*, запазила прескриптивния характер на античната реторика в обяснението и изучаването на функционалните стилове на книжовния език, която бих могла да определя като количествена. От друга страна, съвременната комуникативно ориентирана теоретико-приложна стилистика, възобновила многостранния интерес към човешкото общуване, почерпила от живителните сокове на Античността и разширила синергетичната ѝ парадигма, която в противовес на първата ще си позволя да определя като качествена. Нейните задачи не са свързани с предписания как да използваме езика в различни сфери на обществената дейност и в зависимост от формите на езиково общуване (писмено или устно), а с търсене на смисъл

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

във всяко речево послание. От Ш. Бай стилистиката е дескриптивна наука, опираща се на функционалния подход към езика, разбиран като система от изразни средства от всички лингвистични равнища – фонетично, лексикално, морфологично и синтактично, – използвани за постигането на определена комуникативна цел. Принципите ѝ са универсални, приложими към всички езици и към всяка комуникативна ситуация. Наред с теоретичните си цели, предполагащи преди всичко да дефинира понятието „стил“ (напр. дали ще се определи като майсторство, отклонение или конотация), да изгради съответния цялостен понятиен апарат и да създаде собствена научна методология за анализ на стилистичните явления (разбирани респективно като прояви на талант, отклонение или конотация), съвременната стилистика си поставя и чисто практически задачи в анализа на комуникацията, като стъпва на постиженията на лингвистиката на текста, анализа на дискурса и не на последно място, на когнитивната лингвистика (теорията за концептуалната метафора, за метонимията, за концептуалната мрежова интеграция и пр.). Свързана е неразривно с прагматиката, тъй като комуникативните стратегии се осъществяват с различни речеви тактики и вербални техники в зависимост от приоритетите на контекста. Обвързаността ѝ с психолингвистиката е безспорна поради факта, че речевата проява на всеки индивид отразява личностната му позиция. Връзката ѝ със социолингвистиката е повече от органична не само заради езиковата вариативност, а преди всичко защото речта/общуването е дълбоко социален акт.

Посочените корелации навеждат към следното заключение относно статуса на съвременната стилистика: тя работи в плана на обозначението, но стига по-далеч от традиционната номинация, като предоставя надеждна основа за създаване на семантико-прагматични парадигми от синоними; изучава езика, но надскача денотативната семантика на езиковите единици, тъй като се фокусира върху техния експресивен потенциал, или вторични, конотативни значения, като организира последните в съответните семантико-сти-

Евгения Вучева

листични парадигми; изследва речевите прояви, но отправя взор към по-далечни хоризонти от прагматиката, като включва речевите тактики и вербалните техники за осъществяването на един и същ речев акт в прагматико-стилистични инструментални парадигми⁴. Очертаните перспективи разкриват основната и специфична характеристика на явлението *стил* като постоянен избор на средства за ефективна комуникация в конкретно зададено социално, културно и психологическо пространство. И този избор е проява на символното поведение на човека в междуличностното общуване. Споменатите възможни полета на изследване разкриват херменевтичната мощ на стилистиката като теория на смисъла – най-древната и в същото време най-модерната от лингвистичните науки.

БИБЛИОГРАФИЯ

Académie française (1753). *Discours de réception du comte de Buffon par Georges-Louis LECLERC, comte de BUFFON, le 25 août 1753* (<http://www.academie-francaise.fr/discours-de-reception-du-comte-de-buffon>).

Bally, Ch. (1905). *Précis de Stylistique: esquisse d'une méthode fondée sur l'étude du français moderne*. Genève: A. Eggimann.

Bally, Ch. (1951/1909). *Traité de stylistique française*. Genève–Paris: Georg-Klincksieck.

Bally, Ch. (1957/1913). *El lenguaje y la vida* (tr. de Amado Alonso). Buenos Aires: Losada.

Cressot, M. (1976). *Le style et ses techniques*. Paris: P.U.F.

Ducrot, O., Tz. Todorov (1972). *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Éditions du Seuil.

Enkvist, N. E. (1983). *Linguistic Stylistics*. The Hague: Mouton.

Enkvist, N. E. (1987). *Estilística, lingüística del texto y composición*. – In: Bernárdez E. (comp.). *Lingüística del texto*. Madrid: Arco/Libros, 131-150.

⁴ За повече подробности вж. Vucheva, 2014.

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

Fernández Retamar, R. (1976/1958). *Idea de la estilística*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales.

Groupe μ. (1970). *Rhétorique générale*. Paris: Larousse.

Guiraud, P. (1954). *La Stylistique*. Paris: P.U.F.

Hickey, L. (1987). *Curso de pragmaestilística*. Madrid: Coloquio, 1987.

Jakobson, R. (1963). Linguistique et poétique. In: *Essais de linguistique générale* (tr. fr. et introduction de N. Ruwet). Paris: Minuit, 209-248.

Klinkenberg, J.-M. (1991). *El sentido retórico. Ensayos de semántica literaria* (tr. de Matilde E. Navarro Martínez). Universidad de Murcia.

Marouzeau, J. (1959). *Précis de stylistique française*. Paris: Masson.

Perelman, Ch., L. Olbrechts-Tyteca. (1958). *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique*. Paris: P.U.F.

Riffaterre, M. (1980/1967). Criteria for Style Analysis. Цит. по *Новое в зарубежной лингвистике*, 9, *Лингвостилистика*, 69-97.

Schopenhauer, A. (2004/1819). *El mundo como voluntad y representación* (introducción, tr. y notas de Pilar López de Santa María). Madrid: Trotta.

Spitzer, L. (1955/1948). *Lingüística e historia literaria* (tr. de José Pérez Riesgo). Madrid: Gredos.

Toulmin, S. *The Uses of Argument*. (1958). Cambridge University Press.

Ullmann, S. (1980/1971). Stylistics and Semantics. Цит. по *Новое в зарубежной лингвистике*, 9, *Лингвостилистика*, 227-253.

Vossler, K., L. Spitzer, H. Hatzfeld. (1932). *Estilística romance* (tr. y notas de A. Alonso y R. Lida). Universidad de Buenos Aires.

Vucheva, E. (2014). *Estilística del español actual. Teoría y práctica del estilo*. Segunda edición corregida y actualizada. Valencia: Tirant Humanidades.

РЕЧЕВИЯТ ПОРТРЕТ – СЪЩНОСТ, ПАРАМЕТРИ И ПРИЛОЖЕНИЕ

Катерина Питова,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract

This article outlines a framework for the creation of a speech portrait, explaining the theoretical foundations developed by the Russian linguist Yuri Karaulov. The presented model can be applied to different personalities in different situations and may be expanded or categorized in certain aspects, according to the results sought. The speech portrait seems to be a reliable starting point for many types of research, allowing modern linguistics to break its own borders and to unite with other sciences to describe the patterns and exclusiveness of our thinking and behavior.

В модерния свят на технологии и иновации лингвистиката невинаги намира своето място сред приоритетните науки – тя често трябва да доказва себе си и в този смисъл да се развива. В социокултурен план традиционното изучаване на езиковите модели рядко

*Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 88–97*

Катерина Питова

получава отзвук сред широката общественост. Речевата дейност обаче е неразделна част от нашето ежедневие и по тази причина изследването на нейната ефективност е от огромно значение за личностната изява.

Въпросите, които днес си поставяме в индивидуален и обществен план, са неизменно свързани с човека в езика. Как нашата същност се отразява в подбора на изразни средства? Какво разкриват за нас синтактичните структури, които използваме? Какво казваме с нещата, които всъщност не казваме? Тези и други въпроси могат да намерят отговора си при изготвянето на речев портрет. Ето как лингвоперсоналогията се явява пресечна точка между лингвистиката, психологията, социологията, дидактиката, философията и други близки области на научното познание (вж. Иванцова, 2010).

Целта на това изложение е да се открият някои общи насоки за изследване на езиковата личност като йерархичен конструктор с трайни устои и динамичен потенциал, както и възможности за проследяване на лингвопортретното ѝ вариране. Подобен подход предполага езиковедски ориентирана реконструкция на определена личност в присъщото ѝ социално и културно пространство, включително нейния светоглед и съответните ѝ комуникативни, прагматични и стилистични особености.

Под *езикова личност* великият руски теоретик Юрий Караулов разбира цялостната съвкупност от способности и характеристики на човека, които определят създаването и възприемането от негова страна на речевите продукти (текстове), които се различават по:

- степента на структурна и езикова сложност;
- дълбочината и точността на отразяването на реалността;
- ориентация на крайната цел. (Караулов, 1989)

В горепосочената дефиниция способностите на човека са неразривно свързани, тясно преплетени с

РЕЧЕВИЯТ ПОРТРЕТ –
СЪЩНОСТ, ПАРАМЕТРИ
И ПРИЛОЖЕНИЕ

характеристиките на текста. Трите аспекта на текстовия анализ, маркирани в самите определения, винаги са съществували отделно, като интралингвистични и напълно независими една от друга задачи. Всъщност описанието на системата от средства за изразяване на дадени значения в текста винаги е било основната задача на езикознанието – то е заложено като замисъл в диференциацията на отделните му равнища: синтаксис, лексикология, морфология, фонология. Този модел за изследване, свързан със самодостатъчната и автономна „система“ от обекти и отношения произлиза от идеите на Фердинанд де Сосюр: „Зад всеки текст стои езиковата система“.

Дефиницията, предложена от Караулов, предначертава друг, коренно различен опит за осмисляне на отношението между човека и езика. Неговата теоретична основа почива върху разбирането за езиковата личност, която може да бъде формулирана най-кратко така: „Зад всеки текст стои езикова личност“.

Според Караулов структурата и измеренията на езиковата личност могат да бъдат обобщени в следните три нива (вж. Караулов, 1989):

1. Вербално-семантично ниво: то представлява за носителя нормалното владееие на естествения език, а за изследователя – традиционното описание на формалните средства, които служат за изразяване на определени функционални стойности.

2. Когнитивно ниво: то обхваща понятията, идеите и концепциите, формирани във всяка езикова личност и интегрирани в повече или по-малко систематизирана „картина на света“, отразяваща скалата на конкретните, възприети от него ценности. Когнитивното ниво на езиковата личност и неговият анализ обхващат интелектуалната сфера на индивида и посредством езика и речта предоставят на изследователя перспектива за разбиране на процесите, свързани с човешкото познание.

3. Прагматично ниво: то включва целите, мотивите, интересите, нагласите и намеренията на говорещия

Катерина Питова

ция и осъществява условен преход от оценките на речевата дейност към разбирането на реалната дейност в света.

Така представената структура на езиковата личност (и съответно задачи пред изследователя, който възнамерява да пресъздаде тази структура чрез методите за лингвистичен анализ) естествено повдига въпроса дали лингвистът не прониква в сферите на психологически интерес. Самият Караулов признава, че в зададената от него систематизация, особено в последните две нива, се включват предимно категории и обекти, свързани с психологията, но настоява, че психологическият аспект в изучаването на езиковата личност не може и не бива да бъде пренебрегван, нито изключван. Достатъчно е да се уточни, че представянето на строго езиковата и чисто психологическата характеристика на личността са несравними по дълбочина. Общо погледнато, лингвистът, който се вглежда в езиковата личност, взима под внимание най-важните психологически аспекти на личността, разкривайки ги не като колективен образ, а като конкретна индивидуалност.

Подходът на Караулов също така разкрива нови възможности за по-детайлно дефиниране на някои важни понятия, които изглеждат твърде общи и следователно трудни за обхващане, като например една чисто философска концепция, каквато е светогледът. Предвид съдържанието, вложено в характеризирането на равнищата при структуриране на езиковата личност, Караулов определя светогледа като продукт на когнитивното и прагматичното ниво, резултат от взаимодействието на ценностната система на личността с нейните жизнени цели, поведенчески мотиви и нагласи, изразени по-специално в създадените от нея текстове. Езиковият анализ не изисква непременно наличност на кохерентни текстове – достатъчен е определен брой речеви фрагменти, натрупани в продължителен период от време (т.е. реплики в диалози или други ситуации, изказвания, съставени от няколко изречения и т.н.). По отношение на реконструкцията

РЕЧЕВИЯТ ПОРТРЕТ –
СЪЩНОСТ, ПАРАМЕТРИ
И ПРИЛОЖЕНИЕ

на гледната точка на определена езикова личност руският учен подчертава, че при такъв род преживявания е почти невъзможно да се идентифицира система, хармония и уникалност, тъй като се налага да се вникне във философските и психологическите аспекти на самата концепция. Трудно е да се открие неповторимостта в гледната точка на човек, който, от една страна, е тясно свързан с времето си, а от друга, получава в наследство или назаем много неща от различни източници, от по-ранни епохи и събития, формирани под въздействие на най-разнообразни условия – всички те имат своя роля в изграждането на картината на света. Но в същото време, както отбелязва Караулов, преценката на опита и общия резултат води до идеята, че е възможно да се осмисли влиянието на езика върху формирането на погледа към света или върху ролята на езика в конституирането на личността и така да се проумеят принципите на онтолингвистичния генезис, който гарантира езиковия аспект на образованието и човешкото усъвършенстване. Иначе казано, концепцията за езикова личност опира и до психологическото конструиране на базата на езиковата изява на субекта.

Наситеното съдържание, което Караулов влага в термина „езикова личност“, му дава основание да го тълкува като част от обширно и многостранно разбиране на личността в психологически, социален, етичен и т.н. план, тъй като всички споменати компоненти се предусещат и разкриват чрез езика и речта. Това схващане предопределя и сложния и всеобхватен подход за анализ на самата езикова личност. В процеса на работа е необходимо да се разкрият не само психологическата страна на дискурса, а и философските предпоставки, предполагаемият светоглед, етнонационалните характеристики, историческият и културният произход на избрания обект.

Караулов очертава няколко принципни насоки за изследване, които поставят акцент върху една или друга страна на езиковата личност. Първата перспектива е пряко свързана с въпросите, поставени пред лингвиста. Защо лесно установяваме разликите меж-

Катерина Питова

ду устния и писмения дискурс на чужденец, който владее даден език сравнително добре, и дискурса на носител на езика с ниско образование или представител на определен диалект? Нещо повече, защо съществува странно съвпадение между формите, употребявани от деца, които усвояват родния си език, и някои форми, регистрирани в диалектите и в историята на развитието на същия този език? И накрая, защо един човек, роден например през XX в., който няма филологическо образование, може да възприема текстове, писани през XI или XII в.?

В търсене на отговори на подобни въпроси Караулов засяга теорията за вродените езикови способности или свръхспособността на самия език, която вече граничи с мистицизма. Тогава, както предлага руският лингвист, изследователят на езиковата личност може да реши да се позове на хипотезата за така наречената „психоанализа“, възприемана като единица на езиковото съзнание, която отразява определени аспекти на езиковата система (обикновено на родния език), устойчива е на вариации и проявява изключителна стабилност във времето. Изследване с подобна насоченост може да има диахронно (историческо), териториално (синхронно) и онтогенетично измерение и в крайна сметка може да възпроизведе определени типови характеристики на националния език.

Другата перспектива за анализ е ориентирана към социално-психологическите характеристики на езиковата личност и изхожда от следните условия. През по-голямата част от времето човек в съзнателна възраст следва определен собствен модел на поведение, включително в комуникативно измерение. Описанието на обичайните речеви навици и техния представителен продукт позволява да се направят изводи не само за езиковия репертоар, но и за други равнища на организация на езиковата личност. Резултатите от такова конкретно езиково-психологическо проучване биха имали значителен принос за всички науки, които поставят в центъра на вниманието най-енигматичното същество – човека.

РЕЧЕВИЯТ ПОРТРЕТ –
СЪЩНОСТ, ПАРАМЕТРИ
И ПРИЛОЖЕНИЕ

Последният аспект може да бъде наречен и „еволюция на езиковата личност“, защото благодарение на него може да се проследи как се развива езиковата личност в исторически план. Тук също възникват интересни въпроси като например: коя даденост подлежи на най-големи промени в рамките на определено езиково равнище, каква е връзката между (на пръв поглед далечни) концепти като лексикална единица и житейски идеал, или пък как се пречупва ценностната йерархия през светогледа и моралните принципи на индивида и т.н. В този случай би било необходимо да се сравнят дискурсите на езиковата личност от различни периоди и със сигурност ще се стигне до полезни заключения.

Теоретичният модел, предложен от Караулов за изготвяне на речев портрет, е солидна основа за анализ на различни езикови личности – както фикционални герои, така и реални хора. Съдържанието на формулираните от него параметри може да се предаде в сбит вид заедно с някои допълнени от нас уточнения за практическата работа по следния начин (вж. Караулов, 1989; Караулов, 2010):

1. Вербално-семантично равнище, което предполага традиционно описание на формалните средства за изразяване на определени значения (езикова компетентност). Тук е подходящо да се определят (поне приблизително):

1.1. Нивото на владеене и възможните особености на изказа (от гледна точка на фонетиката, морфосинтаксиса, лексикологията и фразеологията и др.);

1.2. Нивото на образование и култура (от гледна точка на стилистиката и социолингвистиката, например влиянието на фактори като професионална сфера, пол, възраст, произход, местоживеене, социален статус, семейно положение и др.).

2. Когнитивно ниво, което обхваща ключови понятия в дискурса на езиковата личност (напр. схваща-

Катерина Питова

ния и идеи, систематизирани в езиковата картина на света, която отразява ценностната йерархия и интелектуалната сфера на конкретния индивид).

3. Прагматично ниво, което включва целите, мотивите, интересите, нагласите и намеренията на езиковата личност, т.е. описанието на комуникативните и индивидуалните аспекти на речевото поведение (по отношение на речевата компетентност, както прагматична, така и диалогична). Тук предлагаме да се детайлизира естествената параметризация на личността, както следва:

3.1. Човек в отношението му към света (ментален параметър);

3.2. Човек в отношението му към други хора (поведенчески параметър). Целта е да се проучи комуникативният имидж, т.е. трайната комуникативна роля, която човек играе, за да привлече внимание, да поддържа интереса към себе си, да постигне дадени цели и т.н. Обръща се внимание на:

3.2.1. Комуникативното поведение по отношение на: приобщаване, конфронтация, опозиция, диференциация от общността, адаптивност, кооперация, враждебност, солидарност, арогантност и т.н.;

3.2.2. Начина на участие в разговора по отношение на инициативност или пасивност, включване по темата, прекъсване, колебание и т.н.;

3.2.3. Прагматичната компетентност по отношение на импликации, имплицатури, пре-супозиции, учтивост и т.н..

3.3. Човекът в отношението му към самия себе си (самоопределящ параметър). Тук може да се съсредоточим върху самопредставата и самооценката на говорещия, маркирани в речта му:

3.3.1. Изброяване на лични качества, равносметка за силните и слабите страни на ин-

РЕЧЕВИЯТ ПОРТРЕТ –
СЪЩНОСТ, ПАРАМЕТРИ
И ПРИЛОЖЕНИЕ

телекта, самохвалство и самокритика (напр. използването на „аз съм...“, модални глаголи за умение и др.);

3.3.2. Описание на вътрешни състояния, емоции, предпочитания, вкл. отчитане на приемливи и желани неща;

3.3.3. Идентифициране на личното пространство (напр. употреба на първолични форми като „аз“, „ние“, „мой“ и др.).

Изложеният по-горе модел за изготвяне на речев портрет е универсален и може да се приложи към всякакъв тип текст. Едно от неговите предимства е, че позволява да погледнем отвъд очевидните характеристики на ежедневната комуникация и да опознаем по-добре говорещия, да вникнем в неговата богата и многостранна индивидуалност. Той подава обективно начало за изследване на начина на общуване и проявлението на дълбоко кодирани у нас стойности и трайни или ситуативни нагласи. А в широк смисъл може да разкрие наши съществени характеристики и нюансирани особености, т.е. да опише сърцевината на типовото и отличителното „човешко“ начало – всички те са отразени, привнесени или претопени в нашите предпочитания и ограничения в езиковата употреба.

Друго ценно свойство на представения модел е неговата гъвкавост – той може да бъде приложен към различни хора и различни ситуации, може да бъде разширяван или конкретизиран в даден аспект съобразно търсените резултати. И колкото по-обширна е изходната база данни, т.е. количество и богатство на текстовия материал, толкова по-разнострани явления може да се проследят. Системата от параметри би могла да се приложи успешно и към речевата продукция на анонимен подател. В такъв случай чрез изготвянето на речев портрет би се стигнало до известни заключения за личността на автора и да се стесни кръгът от потенциални източници.

Накратко, речевият портрет може да бъде отправна точка за много видове изследвания, благодарение

Катерина Питова

на които съвременната лингвистика прекосява собствените си граници и се обединява с други науки в нови, продуктивни начинания, устремени да обхванат прототипните и изключителните образци на нашето мислене и поведение.

БИБЛИОГРАФИЯ

Иванцова, Е. В. (2010). *Лингвоперсонология: Основы теории языковой личности*. Томск: Издательство Томского университета.

Караулов, Ю. Н. (1989). Русская языковая личность и задачи её изучения. Във: *Язык и личность*. Москва: Наука, сс. 3-8.

Караулов, Ю. Н. (2010). *Русский язык и языковая личность*. Москва: Издательство ЛКИ.

**ДЯЛ ВТОРИ.
МЕТОДИКА НА
ОБУЧЕНИЕТО ПО
СЪВРЕМЕННИ
ЕЗИЦИ**

ANALYSE DU TEXTE – COMMENT ABORDER EN CLASSE LA RÉFÉRENCE ET LA CO RÉFÉRENCE?

*Анелия Брџмбарова,
Нов български университет*

Резюме

Умението да се анализира текст означава да се търси, открива и усвоява външната му и вътрешна организация на всички равнища започвайки от формата, за да се достигне до дълбоките структурни механизми на неговото развитие и обогатяване. Обект на статията е текстовата микроструктура и по-точно елементите и референтност и кореферентност от една страна, а от друга, възможностите за използване на тези знания в процеса на чуждоезиковото обучение и превръщането им в умения за разбиране и генериране на текст на френски език.

Pouvoir analyser un texte signifie chercher, découvrir et s'appropriier son organisation externe et interne à tous les niveaux, c.à.d. d. commencer par sa forme pour aller étudier les mécanismes structurels profonds de développement et d'enrichissement de son corps au fur et à mesure qu'il se déploie.

*Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 99–110*

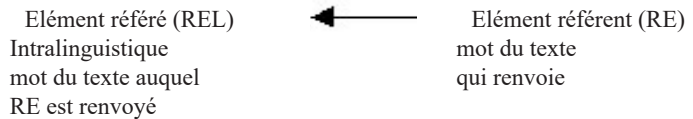
ANALYSE DU TEXTE –
COMMENT ABORDER
EN CLASSE LA
RÉFÉRENCE ET LA
CO RÉFÉRENCE?

L'objet de cet article c'est la microstructure textuelle et plus concrètement ses éléments que sont la référence et de la coréférence.

Nous retiendrons la définition de J.-M. Adam (1990, p 36) que la référence est la construction d'une représentation discursive qui, parallèlement avec l'énonciation et le liage forment la proposition énoncée. Cela veut dire qu'elle peut incarner plusieurs éléments déterminés de différentes manières ce qui s'explique par le fait que c'est le mécanisme introduisant de nouvelles informations tout en les inscrivant dans la réalité, elle renvoie donc le récipient dans le monde réel.

Comme son nom l'indique, la coréférence est celle à laquelle il revient de diriger l'élément réfèrent vers un élément référé dans le texte, ce dernier ayant précédemment été aussi un élément réfèrent.

Observons donc le texte qui suit.

Attentats de Paris : la difficile reconstruction des rescapés

USP I

Julie Gallerne /Réf/* a 29 ans. Sa vie a basculé le soir du 13 novembre au Bataclan. Accompagnée de deux amis, **elle** /RE//REL1/est dans la salle lorsque la fusillade éclate. Blessée au fessier, Julie parvient à s'échapper. Depuis **la jeune femme** /RE1//REL2/ de 29 ans a été opérée deux fois. Sortie de l'hôpital mercredi dernier, son quotidien est désormais rythmé par les soins médicaux. «*Mardi soir, j'ai eu un petit moment de blues à l'hôpital. J'en ai marre, j'ai envie de passer à autre chose, de ne plus avoir*

ANALYSE DU TEXTE –
COMMENT ABORDER
EN CLASSE LA
RÉFÉRENCE ET LA
CO RÉFÉRENCE?

RE ← REL
Julie ← **Julie**

RE ← REL
Elle ← **Julie Gallerne**

RE ← REL
Elle ← **Julie**

Schéma USP I et II

← Réf ← RE/REL1 ← REL/REL2 ← RE2/REL3
RE3/REL4

Julie elle la jeune femme une femme
Julie Gallerne ← **combative**
Gallerne

← RE4/REL5 ← RE5/REL6 ← RE6/REL7 ← RE7/REL8
RE8

elle ← **Julie Gallerne** ← **elle** ← **Julie**
elle

Dans un second temps il convient d'étudier **la distribution des moyens d'expression** de la référence et de la coréférence dans l'USP I et II

Анелия Бръмбарова

Nom propre	RE3/REL4 RE5/REL6 RE7/REL8
Détermination avec article	
- défini	RE1/REL2
- indéfini	RE2/REL3
Pronominalisation	
Pronoms personnels	RE/RE11 RE4/REL5 RE6/REL7 RE8

Proposons quelques activités afin d'aider la maîtrise des éléments dont il vient d'être question ci-dessus.

Activité I

Délimiter les USP, trouver les rapports référentiels et coréférentiels <http://www.non-stop-people.com/politique/index> **JACQUES CHIRAC SEUL ET ISOLÉ PAR SA FILLE CLAUDE, SES PROCHES TÉMOIGNENT**

Privé de sorties et obligé de rester cloîtré chez lui, Jacques Chirac subit les obligations de sa fille. Selon des proches de l'ancien président qui se sont confiés au magazine VSD, Claude la fille de Jacques Chirac ne souhaite pas que les Français voient son père dans son état actuel.

Plusieurs années après la fin de son mandat en tant que président de la République, Jacques Chirac reste toujours autant apprécié par les Français. Malheureusement depuis plusieurs mois, l'ancien chef d'état se fait de moins en moins présent et les récentes déclarations d'amis proches de Jacques Chirac révèlent que l'ancien président est très affaibli. Mais ce qui choque réellement les proches de Jacques Chirac, c'est notamment le comportement jugé odieux de sa femme Bernadette Chirac. Cette dernière ne raterait aucune occasion d'humilier son mari même en public. Ainsi un témoin a rapporté une scène qu'il a vu dans un restaurant parisien : "Alors que Chirac mange avec appétit en sirotant une bière, l'air ab-

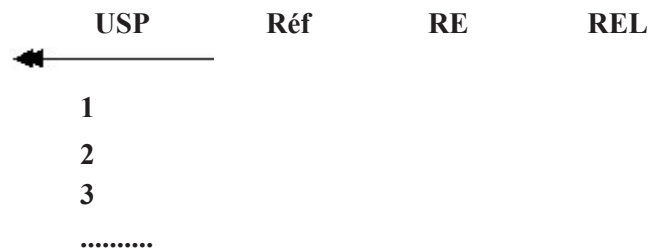
ANALYSE DU TEXTE –
COMMENT ABORDER
EN CLASSE LA
RÉFÉRENCE ET LA
CO RÉFÉRENCE?

sent, sa femme lance aux hommes chargés de la sécurité :
Vous irez acheter un bavoir, parce qu'il me salope quatre
costumes par semaine !".

**"CLAUDE NE VEUT PAS QUE L'ON VOIE
SON PÈRE DANS UN FAUTEUIL ROULANT"**

Mais si le comportement de Bernadette Chirac est pointé du doigt, c'est maintenant au tour de la fille de Jacques Chirac, Claude, d'être pris pour cible. Cette dernière a notamment décidé d'éloigner tout le monde de son père, quitte à ce que Jacques Chirac n'ait plus de vie sociale, car elle refuserait que tout le monde ne le voit affaibli : "On est très peu à encore le voir. Il y a quelques mois, je l'emmenais parfois prendre un chocolat et un croissant à la terrasse de La Palette. Mais, depuis qu'il a dû renoncer à marcher, Claude ne veut pas que l'on voie son père dans un fauteuil roulant. Comme si les Français allaient moins l'aimer parce que ses jambes ne répondent plus !", a expliqué un ami proche de Jacques Chirac à VSD qui a ensuite poussé un coup de gueule : "Aujourd'hui, il est vieux, malade. Mais ce n'est pas parce qu'il marche mal qu'il faut l'empêcher d'aller au restaurant d'à côté. Il n'est pas gâteux !".

Une surveillance constante que Béatrice Gurrey, journaliste spécialiste du clan Chirac, a expliqué au magazine VSD : "Le protéger, c'est une idée fixe chez Claude, qui a sans cesse érigé autour de lui une herse très haute. Il y a toujours pour elle une bonne raison de le faire. Maintenant c'est la maladie. Avant c'était la peur des gaffes".

Анелия Бръмбарова

Élaborer le schéma de l'USP1

Réf	RE//REL1	RE1//REL2	RE2//REL3	...
	L1	L2	L3	

Activité II

Délimiter les USP, trouver les rapports référentiels et coréférentiels, établir leur schéma, étudier les moyens d'expression et compléter le tableau

Un prêtre vosgien refuse d'honorer les victimes du Bataclan

Selon l'abbé de Wisembach, dans les Vosges, les 90 victimes du concert au Bataclan, le 13 novembre, assistaient à un concert «inspiré de Satan».

Les attentats de Paris ont fait 130 morts, dont 90 lors d'un concert au Bataclan durant lequel une prise d'otages a duré près de trois heures. Photo AFP

Il a semé la consternation dans sa paroisse de la Sainte-Trinité: l'abbé de Wisembach (Vosges), François Schneider, a bien salué la mémoire des 40 victimes tuées, le 13 novembre, aux terrasses des cafés parisiens ou au Stade de France. En revanche, il a refusé d'honorer la mémoire des 90 victimes du Bataclan: selon le prêtre, elles assistaient à un concert «inspiré par Satan», selon l'Est républicain.

L'abbé s'est attaché au nom du groupe qui jouait ce soir-là, «Eagles of Death Metal», pour asseoir son propos.

Consternation parmi les fidèles

Lors de son prêche, dimanche, l'assistance s'est montrée consternée, et de nombreux fidèles ont refusé de prendre part à la communion, en guise de protestation.

D'autres ont décidé d'aller plus loin, comme le maire de Ban-de-Laveline, Stéphane Demange: il a décidé d'alerter l'évêque de Saint-Dié, afin de lui faire part de ce discours qu'il juge «inadmissible»: «J'ai failli quitter l'église en claquant la porte», a-t-il déclaré.

ANALYSE DU TEXTE –
COMMENT ABORDER
EN CLASSE LA
RÉFÉRENCE ET LA
CO RÉFÉRENCE?

Un précédent à Lyon sanctionné par l'Église

De nombreux autres paroissiens vivent très mal les positions ultra-conservatrices du prêtre.

Dix jours après les attentats de Paris, un prêtre de Lyon, le père Hervé Benoît, avait déjà fait scandale en publiant une tribune, dans laquelle il mettait les victimes et les terroristes sur le même plan: des «frères siamois», selon lui. Il évoquait aussi l'inspiration sataniste du concert, comme le raconte Le Progrès.

Écarté de l'Église, il avait réitéré ses propos quelques jours plus tard.

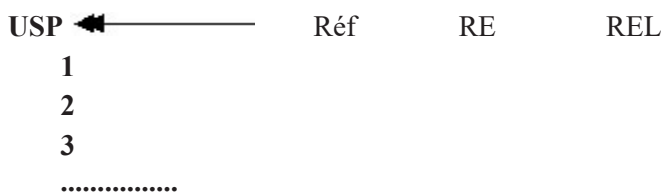

Schéma USPI

Distribution des moyens d'expression de la référence et de la coréférence dans l'USP I	Réf	RE/REL
Détermination avec article		
Détermination avec adjectif possessif		
Pronoms personnels		
Pronoms démonstratifs		

Анелия Бръмбарова

Activité III

Eviter la répétition en remplaçant les mots en gras par les mots proposés tout en se gardant d'équivoques. Elaborer un tableau de distribution des moyens référentiels et coréférentiels après avoir établi leur schéma.

Paris : un homme tente de franchir le barrage des Invalides

Un automobiliste a été arrêté ce matin après avoir tenté de pénétrer à l'intérieur de l'hôtel des Invalides à Paris, amenant un gendarme à faire usage de son arme.

Selon les premiers éléments de l'enquête, **l'automobiliste** «a tenu des propos incohérents». « **L'automobiliste** a tenté de forcer un barrage situé à une porte d'entrée latérale rue de Grenelle et un gendarme, qui demandait de s'arrêter à **l'automobiliste**, a tiré. **L'automobiliste** a été interpellé et placé en garde à vue.

Les enquêteurs devront déterminer les motivations de **l'automobiliste** qui n'a pas de casier judiciaire et qui conduisait un utilitaire de société, selon nos informations.

Pour le moment, toutes les hypothèses sont ouvertes.

L'hôtel des Invalides, situé dans le VIIe arrondissement de Paris, abrite notamment le musée de l'Armée et une nécropole militaire.

Cet incident intervient alors que la capitale est placée sous haute surveillance dans le cadre du plan Vigipirate alerte attentat, plus d'un mois après les attentats djihadistes du 13 novembre qui ont fait 130 morts et plusieurs centaines de blessés.

l'homme

lui

cet homme

il

l'individu

ANALYSE DU TEXTE –
COMMENT ABORDER
EN CLASSE LA
RÉFÉRENCE ET LA
CO RÉFÉRENCE?

Schéma des relations référentielles et coréférentielles

Distribution des moyens d'expression de la référence et de la coréférence	Réf	RE/REL
Détermination avec article		
Détermination avec adjectif démonstratif		
Pronominalisation sujet		
Pronominalisation COI		
Synonymie		

Eviter la répétition en remplaçant les mots en gras se gardant d'équivoques. Elaborer un tableau de distribution des moyens référentiels et coréférentiels.

Marseille : un dealer sème sa drogue... et attire la police jusqu'à lui

Un **trafiquant présumé de drogue** de Marseille pensait avoir échappé aux policiers en se réfugiant dans un appartement de la cité Félix Piat. Mais pendant sa fuite, **le trafiquant présumé de drogue** a semé des barrettes de cannabis permettant ainsi aux forces de l'ordre de remonter la trace **du trafiquant présumé de drogue** sans problème...

Le surnom de Petit Poucet irait parfaitement au **trafiquant présumé de drogue**. Un jeune dealer de Marseille a attiré jusqu'au **trafiquant présumé de drogue** les policiers que le **trafiquant présumé de drogue** fuyait en semant involontairement derrière le **trafiquant présumé de**

Анелия Бръмбарова

drogue des barrettes de cannabis... jusqu'à l'appartement où le **trafiquant présumé de drogue** s'était réfugié.

Les trafiquants présumés prennent la fuite

Lundi après-midi, des policiers de la brigade spécialisée de terrain (BST) du 3e arrondissement de Marseille sont entrés dans la cité Felix Piat pour tenter d'arrêter un trafiquant de drogue, rapporte l'AFP. Malgré les précautions prises, ils sont rapidement repérés par des guetteurs du réseau qui donnent l'alerte. Les complices présumés prennent alors la fuite.

Le trafiquant présumé de drogue sème sa marchandise

Parmi eux, un jeune homme de 20 ans qui se réfugie dans les étages de l'immeuble. Les agents ne vont pas tarder à mettre la main sur le **trafiquant présumé de drogue**. Sans s'en rendre compte, le **trafiquant présumé de drogue** sème des barrettes de cannabis que le **trafiquant présumé de drogue** comptait vendre avant l'intervention des autorités. En suivant la trace du **trafiquant présumé de drogue**, les policiers sont arrivés jusqu'à la porte d'un appartement appartenant à des personnes extérieures au trafic.

Ils pénètrent alors à l'intérieur pour retrouver le **trafiquant présumé de drogue**, réfugié dans une chambre, «en nage et haletant». En tout, ils ont trouvé sur le **trafiquant présumé de drogue** 350 grammes de résine de cannabis, 50 grammes d'herbe, 600 euros et une feuille de comptes.

Distribution des moyens d'expression

Moyens d'expression de la référence et de la coréférence	Réf	Re/Rel1
	un trafiquant présumé de drogue	
Pronoms personnels sujets		
Pronoms personnels COD		

ANALYSE DU TEXTE –
COMMENT ABORDER
EN CLASSE LA
RÉFÉRENCE ET LA
CO RÉFÉRENCE?

Pronoms personnels COI	
Synonymie	
Simple répétition	
Adjectifs possessifs	

BIBLIOGRAPHIE

Adam, J-M. (1990). *Eléments de linguistique textuelle: théorie et pratique de l'analyse textuelle*. Liège: Mardaga. Aussi: Books Google.fr <<http://books.google.com/books?id=Ev8jyMgF0M0C&pg=PA3&lpg=PA3&dq=%22%C3%89l%C3%A9ments+de+linguistique+textuelle:+th%C3%A9orie+et+pratique+de+l%27analyse+textuelle%22#v=onepage&q&f=false>> (09.12.2010).

Brambarova, A. (2008). La linguistique du texte au service de la lecture. // E-magazine LiterNet, 10.02.2008, № 2 (99) <http://litenet.bg/publish22/a_brymbarova/la_linguistique.htm> (09.12.2010).

Brambarova, A. (2010). La linguistique du texte au service de l'expression écrite (exploitation et pratiques didactiques). La référence et la coréférence // E-magazine LiterNet, 10.12.2010, № 11 (132) <http://litenet.bg/publish22/a_brymbarova/la_linguistique.htm>

Brambarova, A. (2015). Analyse du texte au niveau de sa macrostructure. *Знанието е сила. Юбилеен сборник по случай 65 годишнината на доц. д-р Нели Раданова*. София: Издателство на НБУ, 59-66.

КАТЕГОРИЯТА ЧИСЛО ПРИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА И УСВОЯВАНЕТО МУ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ ОБУЧАВАНИ

Галина Куртева,

Нов български университет

Abstract

This paper addresses a wide range of important issues and developments in grammar category of Number of Nouns in Bulgarian as a foreign language.

All the data have been collected from an error database and the analysis has been completed. The experience of analyzing the usage of Bulgarian number of nouns is also useful for comparison to other large languages. Special attention is paid to some Bulgarian language peculiarities and their connection to the analytical structure of Bulgarian as well as some typical difficulties.

Настоящата статия има за цел да проследи и представи основни характеристики на категорията число в българския език като чужд в светлината на теорията на грешките. Тя е част от дългогодишна и детайлна разработка за типологията на някои морфологични

*Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 112-133*

Галина Куртева

трудности чрез анализ на грешките на чужденци, изучаващи български език (Куртева, 2015а, б, 2016). Във фокуса на вниманието попада именната система на българския език и усвояването ѝ от чуждестранни обучавани.

Категорията число е една от езикоите универсалии в повечето езици, която представя признака количество. Числото, броимостта и граматичната категория число на съществителното име образуват комплексна система, която играе важна роля в езика и речта. Това се дължи, от една страна, на денотативната съотнесеност на името, а от друга – на необходимостта да се обозначат синтактичните отношения между думите в изречението. Граматическата категория число „е тясно свързана с логическата представа за числото, макар че не съвпада с него“ (Будагов, 1963: 95).

Когато прави класификация на морфологичните универсалии, Дж. Гринберг определя числото като една от тях. „В езиците на света категорията число е най-често срещаната от именните части на речта“ (Гринберг, 1970: 114-162).

Като категория с голяма всеобхватност тя разполага множество разнообразни начини за изразяване като морфологични и лексикални средства, семантични и синтактични квантификатори, маркери и др.¹

В съвременния български език числото е основна категория, която има важна роля в системата на българската морфология и обхваща много части на речта. Заедно с категориите род и определеност има важно значение при усвояването на езиковата норма на българския език и за постигане на лингвистична компетентност на обучаемите.

Обект на настоящия анализ са морфологичните начини за изразяване на граматичната категория число. Числото отдавна е обект на продължителни изследвания и е широко застъпено в българската лингвистична литература (Иванчев 1978, Бояджиев 1987, Буров 1989, Кирилова, Калева 1994, Гърдев 2010). Монографията на Ст. Гърдев „Числото в реч“ съдържа

¹ В старобългарския език категорията число е триизмерно - единствено, двойствено и множествено, като и трите форми са с добре развита падежна парадигма. В диакронен аспект числото закономерно претърпява съществени промени. С развоя на езика, след окончателната загуба на двойственото число, категорията става двучленна.

КАТЕГОРИЯТА
ЧИСЛО ПРИ
СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
ИМЕНА И
УСВОЯВАНЕТО МУ
ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
ОБУЧАВАНИ

жа задълбочен функционално-семантичен анализ на средствата за околичествяване в книжовната разговорна реч.

Числото е граматическа категория, която отразява количествената характеристика на предметите, които могат да се броят и измерват“ (Иванчев 1978: 102). Тя е „най-безспорната обща морфологична категория“ според И. Куцаров (1997: 366). Във функционално-семантичното поле на квантитативността морфологичната категория число е определяна като централна (Георгиев, 1999).

Р. Ницолова разграничава три форми на число: форми за единствено число и два вида форми за мн. ч. – самостоятелна и несамостоятелна (Ницолова, 2008: 59).

Категорията число изразява броя на назоваваните обекти. Най-простата и най-често срещаната ѝ структура е бинарната – с противопоставянето на единичност и множественост. Опозицията *множественост - немножественост* (с главно значение единственост) изгражда морфологичната категория число. Значението квантитативност е маркирано с множество формални показатели.

Числото в някои езици

Обозначаването на категорията число в други езици е важна предпоставка не само за създаването на обща картина на функционирането ѝ, но и заради езиковата интерференция и влиянието на родния език на обучаваните. Езиците по света различават няколко типа системи на граматичната категория число: единствено (един обект или множество, схващано като монолитно), множествено (повече от един обект), двойствено (два обекта), тройствено (три обекта), паукално (неголям брой обекти). Всички тези граматични значения могат да бъдат изразени само с броими имена.

Най-широко разпространена е системата с опозиция *единствено - множествено число*. Тя е присъща на повечето индоевропейски езици, на урало-алтайските и др.

Система, основана на противопоставянето на 3 опозиции: *единствено –двойствено - множествено*

Галина Куртева

число, съществува в семитските езици, в словения и лужишките езици и в някои други.

За изразяване на граматичните значения на числото служат най-разнообразни средства - афикси, вътрешна флексия, т.е. изменение на гласните в корена, редупликация, суплетивизъм и др. В някои езици, като арабски, изразяването на числото е факултативно, при условие че семантиката на контекста изразява множественост, както в унгарския например – след кватификатори като *много* и *пет* се използва форма за единствено число. В езици (като индонезийския и китайско-тибетското езиково семейство), където не съществува обособена граматична категория число, има както лексикални, така и други средства за изразяване на множественост.

В други, където има само единствено и множествено число (например в английския език), чрез броя на граматичните форми за число се изразява само разликата между един обект и множество обекти (в различни варианти). Към тези езици принадлежат германските, романските, славянските и много други. В тях квантификативността е морфологично изразена като бинарна опозиция на грамемите за единствено число и множествено число, която отразява контраста между „един“ и „повече от един“. Граемите „единствено число“ и „множествено число“ образуват граматичната категория число.

В повечето езици числото е ясно детерминирана категория с изразени маркери за множественост. Това се отнася и за славянските езици, които са сравнително еднородни, там не се наблюдават големи разлики при неговото изразяване.

Числото в българския език

В славянски контекст българският език не прави изключение (както например при категорията определеност) и се подчинява на общата тенденция за изразяване на количество. Въпреки това в морфологичната система на българския език има някои специфики, които заслужават внимание и от гледна точ-

КАТЕГОРИЯТА
 ЧИСЛО ПРИ
 СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
 ИМЕНА И
 УСВОЯВАНЕТО МУ
 ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
 ОБУЧАВАНИ

ка на прагматиката. Числото изразява единичност и множественост на предметите – докато единственото число има определен лимит, определен брой от дадена група, множественото число изразява от малко до неограничено множество на предметите и явленията. В българския език форми за единствено и за множествено число притежават изменяемите части на речта: съществителни (*молив - моливи*), прилагателни имена (*хубав - хубави*), числителни редни (*един - едни, втора - втори*), местоимения (*аз - ние, негов - негови*), глаголи (*рисувам - рисувате, яде - ядат*), някои нелични глаголни форми (*ходил - ходили, построен - построени, работещ - работещи*) и др. Задължителното изискване за съгласуване на всички членове на номинлната фраза често дублира суфиксите за множественост. К. Куцаров дори говори за редундантност на граматичното число в съвременния български език и илюстрира едно огромно излишество на формални показатели при изразяването на квантитативност и по-точно при изразяването на грамемата множествено число (Куцаров, 2005). Лексикалните и други неконвенционални средства за квантификация (Алмалех 1993) не са предмет на настоящото изследване, в което се разглеждат само морфологичните начини за околичествяване в езика.

Обект на настоящия анализ обаче е граматичната категория число в номиналната система на българския език, и то на най-честотните ѝ форми през призмата на лингводидактиката. Като философска и достатъчно логична категория, числото и неговата семантика се възприемат много добре от чуждестранните обучавани. Тук не се наблюдава случаят, когато в родния език на обучаваните липсва кореспондираща езикова категория или структура (както с детерминацията или частично с рода на имената). Прогнозираните отклонения от нормата тук са в правилната употреба и съгласуване, където, както може да се предположи, се регистрират най-много грешки. Съществителните имена, като основна и доминираща част на речта в именната група, пряко влияят на останалите имена в българския език. От тях категорията число притежа-

Галина Куртева

ват съществителните имена, които са броими и означават предмети, имащи материални, пространствени ограничения, т.е. физически измерения. Неброимите съществителни, които изразяват неброими същности или множества, нямат множествено число – *нефт, брашно, желязо, ориз, вода, мляко*, и др.² Тук акцентът е поставен върху основните правила при формообразуването и върху тяхното усвояване и употреба.

Морфологичните показатели на категорията ясно и определено (с малки изключения) определят числото на съществителните и това води до сравнително добро усвояване и разбиране на семантиката. И докато в плана на съдържанието не се наблюдават големи отклонения от нормата, то по отношение на плана на изразяването и на формообразуването са налице очевидни трудности. Необходимо е да се обърне внимание на най-често срещаните промени, които се наблюдават при словообразуването, не само защото се подчиняват на основните фонетични закони в българския език, но и защото представляват трудност и са причина за множество грешки при узуалната употреба на съществителните имена в българския език като нероден. Някои групи съществителни имена проявяват дефективност по отношение на квантификативността и не се вменват в установените групи и подгрупи съществителни имена. Те представляват изключения от приетата норма и също предпоставят ръст на грешките при имената.

Формални показатели за множествено число при съществителните имена

	-и	-ове -еве	-ци	-а -я	-та	-ия	-вци	-сна -еса	-ища
м. р.	+	+	+		-	-	+		
ж. р.	+	-	-		+	-	-		
ср. р.		-	+	+	+	+	-	+	+

² И тук както и при някои абстрактни съществителни имена, в случаите на употреба на множествено число, като напр. води, млека, желяза, брашна, се наблюдават семантични изменения и промяна на значението.

Този кратък обзор илюстрира фреквентността на маркерите и окончанията при формообразуване на

КАТЕГОРИЯТА
ЧИСЛО ПРИ
СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
ИМЕНА И
УСВОЯВАНЕТО МУ
ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
ОБУЧАВАНИ

обикновеното множествено число (по-подробно вж. Ницолова, 2008: 62).

При редица съществителни имена образуването на множествено число е съпътствано с фонетични промени като изпадане на гласни или промяна на крайния звук. Така например в резултат на палатализацията в старобългарския език при всички съществителни от мъжки род, завършващи на суфикса *-ик/-ник*, се наблюдава промяна на съгласната, напр. *-к* в *-ц*:

По аналогия тази фонетична алтернация се наблюдава и в образуването на форми за множествено число на новообразувани думи или заемки като: *бутик - бутици*, *климатик - климатици*, *лаик - лаици*, но има и някои изключения като *лозунг - лозунги*, *паркинг - паркинги*, *трекинг - трекинги*.

Множествено число на съществителните имена

Мъжки род	Женски род	Среден род
Съгл. → И молив, -И телефон, -И но, баща-И	- А, Я → И жена, -И, ⇔ жени чаша, - И ⇔ чаши	-Е → ТА кафе ⇔ кафеТА пиле ⇔ пилеТА парче ⇔ парчета
1 сричка → ОВЕ вход, - ОВЕ лев, -ОВЕ брой-ЕВЕ	лекция, -И ⇔ лекции кутия, - И ⇔ кутии стая, -И ⇔ стаи,	-О → А бюро ⇔ бюрА легло ⇔ леглА
-Й → И музей ⇔ музеи трамвай ⇔ трамваи		-ИЕ → ИЯ списание -ИЯ желание -ИЯ
-К → ЦИ учебник, -ЦИ речник, - ЦИ		-И, -Ю, -У → ТА таксиТА бижута авенюТА
-О-ВЦИ чичовци	Съгл. → И радост-И вечер-И пролет-И	Е-А игрища летища

Налице са и други фонетични промени като ятов преглас, изпускане на гласни, на вметнати звукове,

Галина Куртева

промяна на ударението, изключения и др. звукови промени, и промени в красловието, резултат от историческия развой, от палатализация и др. фактори.

При ясно, прегледно и логично систематизиране на плуралните форми числото не представлява голяма трудност за овладяване. Затруднения се наблюдават при употребата на някои форми на грамемата множествено число и особено при бройната форма. Анализът показва, че там процентното съотношение на отклоненията и грубите грешки бележи ръст.

Бройна форма

Важна специфика в българската морфологична система представлява наличието на бройна форма, която (заедно със *Singularia* и *Pluralia tantum*) спада към дефективните в числово отношение съществителни имена.

Тя е „исторически наследник на старата двойствена форма“ (Пашов, 1999: 69). Формите за двойствено число (дуал) са се срещали при всяка двойка предмети или части на тялото: *коляно - колене, око - очи, ръка - ръце, крак - крака*. Антропоцентричната функционална нагласа към някои предмети като двусъставни е обусловена от съзнанието за важността на чифтните човешки органи, които са ‘цяло’ само в своята двусъставност (Буров, 2008: 59).

В процеса на движение на българския език към аналитизъм двойственото число постепенно избледнява. С развой на езика и с окончателната загуба на двойственото число категорията става двучленна. Известно е, че остатък от старото двойственото число днес се е запазил като бройна форма само при неодошевените съществителни от мъжки род. В съвременния български език бройната форма е широко разпространена, като окончанията ѝ постепенно са надхвърлили двойките предмети и са обхванали всички форми на съществителните имена за нелица от мъжки род, употребени след число. Днес тя се среща след числителни бройни имена и след наречия за количество – колко, толкова, няколко. Бройната форма на съществителните имена от м.р. се образува само от

КАТЕГОРИЯТА
ЧИСЛО ПРИ
СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
ИМЕНА И
УСВОЯВАНЕТО МУ
ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
ОБУЧАВАНИ

имена, завършващи на съгласна, които означават неодошевени предмети и животни. Образува се с помощта на старите окончания за двойствено число **-а, -я**, които са започнали да се прибавят по-късно към съществителните след всички числителни имена. След исторически твърда съгласна се прибавя окончанието **-а**, напр. блок - два блока, сезон - четири сезона, орел - три орела, етаж - седем етажа, а исторически „мека съгласна“ или „й“ изискват окончание **-я**, напр. престой -няколко престоя, кон - сто коня, огън - два огъня и т.н.

Объркване (често и сред българите) предизвиква до голяма степен изкуственото правило, че одошевените съществителни и тези за лица, употребени след числително бройно, образуват обикновено множествено число. Бройната форма при неодошевени съществителни от мъжки род изпъква ясно в опозиция с тях и със съществителните от женски и среден род, например:

Тук има два булеварда, но две улици и две кафенета.

В стаята има няколко стола и няколко студенти.

	М. род		Ж. род	Ср. род
Ед. число	БРОЙНА ФОРМА -А, -Я	Мн. число	БРОЙНА ФОРМА	БРОЙНА ФОРМА
	два, двама		две	две
	2 (два), 3, 4 ... 1000 толкова колко няколко		—	—
тост фреш	тоста фреша	тостове фрешове	—	—
молив	молива	моливи		
учебник	учебника	учебници		
музей чай	музея чая	музеи чайове		

Галина Куртева

Бройната форма представлява една от проблемните единици при категорията число. Тук грешките са резултат на объркване и незачитане на правилото за употребата ѝ, както и на смесване на формите за мн. ч. и бройна форма. Друг вид грешки са следствие на аналогия, когато има опити да се образува бройна форма при съществителни от женски и среден род или при одушевени съществителни от мъжки род.

Singularia и Pluralia tantum

Освен бройната форма и други две групи имена са „препъникамък“ в езикоусвояването и речепораждането. В старобългарския език с изчезването на дуалните форми тричленната система за квантификативност не се е запазила. Дуалът се е запазил само в лужишките езици и в словенския. В българския език съществуват групите *Singularia* и *Pluralia tantum* – дефективни в числово отношение съществителни, които имат форма или само за единствено, или само за множествено число. „Имената с аномална семантика образуват морфологичните типове имена *singularia tantum* и *pluralia tantum*“ (Крумова-Цветкова, 2007: 150).

„Класификацията на българските съществителни *singularia/pluralia tantum* е формална класификация, която механично обединява разнородни по семантика класове единствено според невъзможността на включените в тях съществителни да се изменят по число“ (Буров, 2008: 59).

Pluralia tantum

Pluralia tantum е важен компонент на граматичната система, типологична черта на повечето от индоевропейските езици. Счита се, че в древността тази група до голяма степен е изразявала представата на човека за количествените отношения в синхрония. В естествения език под формата на *pluralia tantum* се граматикализират такива когнитивни параметри като двойственост, двусъставност, симетричност. Дефективност по отношение на категорията проявяват

КАТЕГОРИЯТА
ЧИСЛО ПРИ
СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
ИМЕНА И
УСВОЯВАНЕТО МУ
ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
ОБУЧАВАНИ

онези съществителни, в значението на които отсъства семантичният признак броемост. В българския език това е неголяма група съществителни, които не притежават категорията род и имат само форма за множествено число. Някои от тях са отражение на когнитивния модел за неделима структура като *финанси, устои, залежи, данни, възлища*, топоними – *Анди, Балкани, Пиренеи*, а други имат бипарциална структура. Те са:

- с неделима бипарциална структура: *белезници, окови, очила* и т.н.;
- с делима бипарциална структура: *обувки, длани, бъбреци* и т.н.;
- с полипарциална структура: *семки, ядки* и др.

В българския език се наблюдава процес на преминаване на някои от дуалните и плуралните съществителни към класа на броемите: *врата, ножница, ясла* и др. Процесът на разколебаване и тенденция към „израждане“ и изчезване на *pluralia tantum* е отбелязан още от Св. Иванчев (1978: 45).

Singularia tantum

Към тази група спадат съществителните, които имат форми само за единствено число, изразяват хранителни продукти и неброими вещества като *ориз, брашно, леца, олово* и др.; имената на месеците: *март, декември* и т.н.; на някои празници: *Николден, Цветница*; абстрактни съществителни като *бедност, шир, здраве, глад* и т.н.; събирателни съществителни като *младеж, студентство* и др.

Повечето от съществителните от тези две групи не са много честотни и се използват по-рядко, но други от тях, като например названията на хранителни продукти, месеците, празниците или някои топоними са с висока фреквентност и се срещат често при обучението по български език като нероден и в разговорната реч.

Мъжколична форма

Друга форма, проявяваща дефективност по отношение на категорията квантификативност, е мъж-

Галина Куртева

количната форма. Числителните бройни, които се употребяват за пояснение само на съществителни за лица от мъжки род, са наречени мъжколични. Образуват се с наставка **-(и)ма**: *двама, трима, четирима, петима, шестима, деветима*, или **-(и)на**: *седмина, осмина*, като последната група по-рядко се употребява в книжовния език. Мъжколичните числителни имена изискват обикновено множествено число на съществителните: *двама ученици, трима войници, петима студенти, шестима работници* и др. Употребяват се и за назоваване на множество лица, от които поне едното е мъж, напр.: *трима студенти* (едно момиче и две момчета).

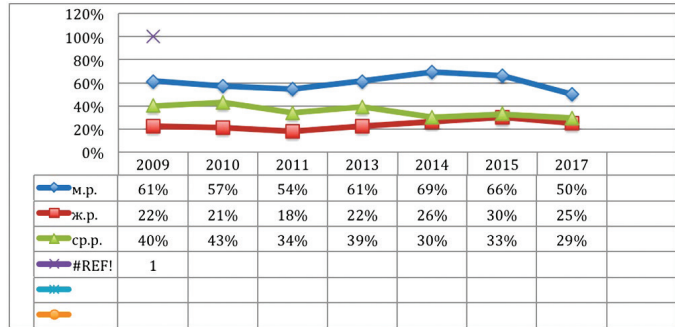
Мъжколичните числителни имена могат да се употребяват както със съществително, така и самостоятелно. Субстантивирани форми служат за назоваване на множество мъже или на множество мъже и жени: „Вие тримата не сте готови“, „И двамата влезте!“

Ниво на усвояемост на бройна форма и множествено число

Таблицата по-долу съдържа процентни показатели от анализа на грешки при формите за множествено число и бройна форма. Илюстрира както процентното съотношение на усвояемост на сравняваните форми, така и дистрибуцията на грешките. Ясно се очертава тенденция към по-голяма степен на погрешност при употреба на бройната форма в сравнение с относително категоричните и трайни показатели за по-правилно усвояване и използване на формите за мн. ч.

Изследването отчита най-много грешки при формите на мн. ч. за мъжки род, поради голямото разнообразие на формалните показатели за множествено число. По-ниска степен на погрешност е регистрирана при среден род, където обаче също има голям процент грешки, заради различните окончания на формите в ед. число, и най-стабилно по отношение на категорията число реагира женски род, който показва и най-висока степен на интериоризация.

КАТЕГОРИЯТА
ЧИСЛО ПРИ
СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
ИМЕНА И
УСВОЯВАНЕТО МУ
ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
ОБУЧАВАНИ

Степен на погрешност при формите за мн. ч. на трите рода

Видове грешки при употреба на множествено число при съществителните имена

Вече бе подчертано, че числото се усвоява по-леко в сравнение с останалите категории в именната система. Тъй като е широко разпространена и универсална категория, грешки при употребата и неправилно използване на формата тук се срещат доста по-рядко в сравнение с категорията определеност например. Числото е логична и сравнително детерминирана от контекста категория с ясно изразени функции и семантика, от гледна точка на усвояването то не представлява голяма трудност. Това обаче не може да се каже за употребата на някои форми за формообразуването на които следва да се обърне специално внимание. Тук има объркване в резултат на звукови промени, аналогия и силна интерференция, което води до по-голямо количество грешки и неправилно образуване на форми за множествено число.

В резултат на изследването на категорията число в ексцерпирания материал са регистрирани и класифицирани редица грешки, които впоследствие са включени в базата данни. Причината се корени не толкова в неразбирането на значението и функциите на определени имена, колкото в неправилната употреба и в погрешността при употреба на правилния суфикс. Грешното формообразуване и използването на неправилни окончания е един от най-често срещаните видове грешки.

Галина Куртева

Грешки при образуване на множествено число**1. Вътрешноезикова интерференция**

Търся етаж с кабинетове. (Азърбайджан)
 Има ли свободни масци? (Италия)
 Защо тук няма перда? (Австрия)
 В гардероба има сакета и палтета. (Франция)
 На етажа има много стайове (стаи). (Сирия)
 На етажа има много стайй. (Белгия)
 Колко студентове има в групата? – (Сирия)
 Документовете са в папката. (Хърватия)
 Имам много ключа. (Гърция)
 Идват няколко такса (таксита). (Виетнам)
 Колко студентт има в групата? (Турция)
 Какви вестники имате? (Германия)
 Дети играят в парка. (Чехия)

Свърхгенерализацията на грамемата за множествено число, както и грешното формообразуване и добавянето на неправилни суфикси са причините за повечето грешки при числото.

2. Неправилно формообразуване

В стаята има много пердия. (Великобритания)
 Много момча и момича учат тук. (Турция)
 Тук има много хубава студента. (Турция)
 Няма много трамвайя. (Холандия)

3. Междуетикова интерференция

Колко масс (маси) имате? (Грузия)
 В България има много хубави женн. (Украина)
 Тук има много ножи. (Армения)
 Къде са учебники? (Русия)
 Студентлар идва. (Турция)
 Има ли много такси тук? (Великобритания)
 За днес имаме много заданий. (Армения)
 Куан има много ключч. (Китай)
 Имате ли соки? (Украина)

В тези случаи е очевидна междуетиковата интерференция. В китайския език множествено число фак-

КАТЕГОРИЯТА
ЧИСЛО ПРИ
СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
ИМЕНА И
УСВОЯВАНЕТО МУ
ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
ОБУЧАВАНИ

тически не съществува като морфологична категория и има други маркери за кватификативност. В руския и в чешкия грешките са резултат на силното влияние на родителен падеж, а също и на формирането на множествено число. В горните примери може да се види и влияние на първия чужд език (в случая руския) върху междинните езици на рускоговорещите студенти.

Грешки при бройна и мъжколична форма

Грешки при бройната форма се регистрират почти винаги, където има употреба на числителни бройни имена, на въпросителното местоимение *колко* или на неопределителното *няколко*.

1. Междуезикова интерференция

Имаш ли 50 стотинок? (Русия)
Аз съм в България два години. (Македония)
Имам няколко речники. (Полша)
Имам два молив и три книга. (Унгария)
Тук има няколко хубавв жена. (Турция)

Примерите показват интерференцията на първия език върху новоизучавания - българския. Очевидно е влиянието на славянските езици в междинните езици на обучаваните. Както и интерференцията на турски, където след числително име се употребява само ед. ч. (както и в останалите тюркски езици).

В групата има 10 студент. (Грузия)
Мохамед има 5 учебници и 12 тетрадка. (Сирия)
В залата има 14 компютър. (Израел)
Искам два сокове и 12 бисквит. (Палестина)

В арабския, както и в иврит и другите семитски езици форми на множествено число се употребяват след числителните от 1 до 10, а след 11 - само форми за ед.ч. В грузинския числителното име винаги е следвано от форма в ед.ч.

2. Вътрешноезикова интерференция

Две парча пица, моля. (Израел)
Той има три листове. (Кипър)

Галина Куртева

Той има три листи. (Германия)
 Имам няколко речница. (Испания)
 Дайте ми два бираа. (Англия)
 Колко айрани искате? (Гърция)
 Два студенти са от Турция. (Израел)
 Аз съм в България два година. (Йордания)
 В залата има 14 компютъри. (Йемен)

Налице са опити за прилагане на окончания за бройна форма при съществителни от женски и среден род, както и при одушевени съществителни от м.р. Интересно е да се отбележи, че последната грешка се допуска все по-често и от българи. Свръхгенерализацията е главната причина за големия процент грешки и при бройната форма.

3. Грешки поради заместване на бройната форма с форма за мн. число

Случаите на изместване на формата за бройна форма с тази за мн. число са чести и се дължат както на свръхгенерализация, така и на трудност при усвояването на тази грамема.

В залата има 14 компютрове. (Германия)
 Имаме няколко айфони. (Англия)
 Ние имаме две дета. (Ливан)
 Тя има два телефони. (Сърбия)
 Той има няколко учебници. (Сърбия)
 Те купуват две таблети. (Ирландия)
 Работя в два офиси. (Куба)

4. Използване на окончание за бройна форма, където се изисква мн.ч.

В ресторанта работят много келнера. (Дания)
 На изпита има два преподавателя. (Русия)
 Те имат много лаптоа. (Испания)
 Това са всички сандвича (вм. сандвичи) (Нигерия)

Тук също е налице свръхгенерализация в стремежа на обучаваните правилно да приложат правилото, като надхвърлят ограниченията, които грамемата бройна форма изисква и я налагат и в други случаи.

КАТЕГОРИЯТА
ЧИСЛО ПРИ
СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
ИМЕНА И
УСВОЯВАНЕТО МУ
ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
ОБУЧАВАНИ

5. Неправилно формообразуване и опит за съгласуване

Имам няколко речница. (Испания)
Искам два кафа. (Виетнам)
Много момча и момича учат тук. (Турция)

Както се вижда и от горните примери, грешките могат да бъдат резултат от свръхгенерализация. Доминирането на грамемата за множествено число над бройната форма може да се обясни с по-бързото ѝ усвояване, с генерализиране на правилото, с липса на внимание, както и с трудността на втората, неуспешно съгласуване или липса на такова и др.

Рено има три приятела. (Франция)
Аз имам две брат и трима сестра. (Турция)
Влизат два студента. (Испания)
Влизат двама студента. (Полша)
Влизат две студенти. (Гърция)
Ние имаме две приятели българи. (Израел)
Аз имам три брати. (Великобритания)
Той има двама учебника. (Полша)
Ние имаме два преподаватели. (Ирландия)
Ние имаме двама преподавателя. (Русия)
Рено има три приятела. (Франция)
В групата има четирима студентка. (Кипър)
В ресторанта работят три келнери. (Дания)
Аз познавам трима момиче от България. (Турция)

Грешките при бройната форма най-често се дължат на свръхгенерализация и на инвазия на формите за множествено число вместо окончанията **-а**, както и на смесване на формите за мн.ч. и бройна форма като резултат от недостатъчно автоматизиране, а също и на хибридность при усвояване на правилата.

Други грешки

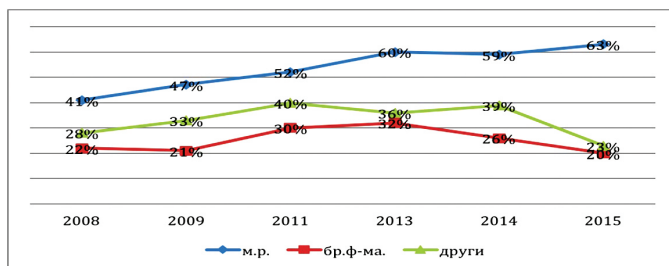
Грешки, макар и малобройни поради ниската фреквентност на употреба, се откриват и при съществителни от групата Singularia и Pluralia tantum. Те са резултат

Галина Куртева

тат от вътрешноезикова интерференция и от стремеж към съгласуване съобразно формалните показатели в краесловието.

нова а очила (Германия)
 скъпо о дънки (Словакия)
 Обичам чай с много захари. (Узбекистан)
 Готвя с оризи. (Китай)

Усвояемост на множествено число на съществителни имена от мъжки род

мъжки род, бройна форма, други изключения

В “други изключения” са включени всички форми, които показват дефективност по отношение на квантификативността - мъжколичните форми, а също и групите *Singularia* и *Pluralia tantum*.

Диаграмата показва високата степен на трудност при бройната форма и множественото число.

Характерът и количеството на ексцерпирания грешки са свидетелство за висока степен на вътрешноезикова интерференция и фосилизация на придобитите вече знания. В „граматикона“ на чуждестранните обучаеми (по сполучливия термин на Караулов) с известна доза вариативност се наблюдава закърняване и избледняване на знанията и невъзможност от наслагване на граматически нови правила върху утвърдените стари.

От анализа става ясно, че категорията число на имената се отличава с ясна и добре оформена структура в морфологичната система на българския език. Нейната степен на усвояемост намалява значител-

КАТЕГОРИЯТА
 ЧИСЛО ПРИ
 СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
 ИМЕНА И
 УСВОЯВАНЕТО МУ
 ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
 ОБУЧАВАНИ

но заради намесата на бройната форма и останалите случаи на дефектиност в резултатите от измерването, но като цяло тя показва стабилни показатели в сравнение с другите две категории. Повечето от чужденците добре се справят с употребата и правилното използване на категорията число. По-голям брой трудности се срещат при бройната форма и при формообразуването на множествено число поради интерференцията на родния език и съществените разлики, свързани с аналитичния строеж на българския език, а също и при усвояването на фонетичните промени. Ето защо на тази категория, на спецификата и образуването на формите за множествено число при съществителните имена, а също и на бройната форма следва да се обърне специално внимание както при преподаване, писане на учебници, съставяне на учебни помагала и поднасяне на граматичния материал, така и за постигане на необходимото ниво на лингвистична и комуникативна компетентност на обучаваните.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алмалех, М. (1993). *Семантика и синтаксис*. София.

Арбатски, Д. (1971). Множественное число со значением разнородности (неоднородности) предметов. - *Вопросы теории и методики изучения русского языка*. Москва.

Банова, С. (2006). Граматическата категория число в процеса на усвояване на българския език от унгарци. - *Ada Universitatis Szegedienensis, Dissertationes Slavicae, Sectio Linguistica*, XXVII.

Бодуэн де Куртенэ, И. А. (1963). Количественность в языковом мышлении. Перевод с польск. (1927). - *Бодуэн де Куртенэ, И. А., Избранные труды по общему языкознанию*. Т. II, Москва.

Бондарко, А. (2005). В. Теория морфологических категорий и аспектологические исследования. - *Языки славянских культур*.

Бояджиев, Ж. (1987). Категорията число и начините за изразяването ѝ в различните езици. - *Съпоставително езикознание*, XII, кн. 3.

Галина Куртева

Будагов Р. А. (1963). *Сравнительно-семасиологические исследования (романские языки)*. Москва.

Буров, Ст. (1989). Категорията число на съществителните имена в българския книжовен език. - *Български език*, кн. 5, 6.

Буров, Ст. (1990). Асиметрия на форма и значение в парадигмата на съществителните по число. - *Език и литература*, кн. 1.

Буров, Ст. (1990). Веществените съществителни в количествен аспект (Езикови средства за изразяване на дискретност на вещественния континуум). - *Български език*, кн. 2.

Буров, Ст. (2008). Дуалните съществителни имена в българския език. - *Български език*, LV, 2, 58-69.

Георгиев, Ст. (1999). *Морфология на българския книжовен език*. Велико Търново: Абагар.

Георгиев, Ст. (1991). *Българска морфология*. Велко Търново.

Граматика на съвременния български книжовен език (1983) Т. II. Морфология, София: Издателство на БАН.

Гринберг, Дж. (1970). *Новое в лингвистике*. Вып. 5, 114-162.

Гърдев Ст. (2010). *Числото в реч: Функционално-семантичен анализ на квантификацията в бълг. книж. разговорна реч*. Русе.

Данчев, А. (2001). *Съпоставително езикознание (теория и методология)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Дзиендзюен, Т. (2005). Негативната интерференция на родния език върху китайските студенти при усвояването на съществителните имена в българския език. - *Чуждоезиково обучение*, кн. 4.

Димитрова, М. (1967). Категорията събирателност в съвременния български книжовен език. - *ИИБЕ*, кн. XIII, София.

Зализняк, А., Падучева, Е. (1984). О контекстной синонимии единственного и множественного числа существительных. - *Информационные вопросы се-*

КАТЕГОРИЯТА
ЧИСЛО ПРИ
СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ
ИМЕНА И
УСВОЯВАНЕТО МУ
ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ
ОБУЧАВАНИ

мантики, лингвистики и автоматического перевода. НТИ (ВИНИТИ), Вып. 4.

Иванчев, Св. (1978). *За семантично-функционалната категория количественост (квантитативност) или за околичествяването (квантификацията) в българския език. Приноси в българското и славянското езикознание.* София.

Касабов, Ив. (2006). *Грамматика на семантиката.* София: УИ «Св. Климент Охридски».

Кирилова, С., Калева, С. (1994). Към проблема за логико-семантичната структура на функционално-семантичното поле за квантитативност в българския език. - *Втори колоквиум по езикознание.* Велико Търново.

Крумова Цветкова, Л. (2007). *Семантичната категория “количество” и нейното изразяване в съвременния български език.* София: “Марин Дринов”.

Кумахов, М. (1969). Число и граматика. - *Вопросы языкознания*, кн. 4.

Куртева, Г. (2016). *Реализация на категориите род, число и определеност в номиналната система на българския език като чужд (през призмата на отклоненията от нормативната граматика).* София: Издателство на НБУ.

Куртева Г., Курбангалеева Г. (2015). Категория числа в българском языке и особенности усвоения русскоязычными студентами. БГПУ - *Проблемы лингвистики, методики иностранным языкам и литературоведения в свете межкультурной коммуникации.* Уфа, 114-118.

Куцаров, Ив. (1997). *Лекции по българска морфология.* Пловдив.

Куцаров, Ив. (1999). *Морфология,* София: „Петър Берон“.

Куцаров, К. (2005). Излишеството на граматическото число в съвременния български език. - *Юбилеен славистичен сборник.* Благоевград. (<http://georgesg.info/belb/personal/kucarovk/Chisloto.htm>)

Ломтев, Т. (1971). Квантитативы современного русского языка. - *Памяти академика В. В. Виноградова,* Москва.

Галина Куртева

Ницолова, Р. (2008). *Българска граматика Морфология*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.

Пашов, П. (1997). За правилна употреба на бройната форма за множествено число. - *Българска реч*, т. 3, кн. 3-4, София, 10-13.

Селинкър, Л. (1983). *Междинен език. - Руски и западни езици*, кн. 3.

Спасова-Михайлова, С. (1961). Лексико-семантични различия при съществителните имена в българския книжовен език с оглед към категорията число. - *ИИБЕ*, кн. 7.

Стоянова, Ю. (2014). Овладяване на втори език: проблеми на теорията и практиката. - *Littera et Lingua, Series Dissertationes 6*. (<http://slav.uni-sofia.bg/naum/lil-iseris/diss/2014/6>)

Успенский, Б. А. (1970). Проблема универсалий в языкознании. - *Новое в лингвистике*, кн. 5, 5-30

Bialystok, E. (1982). On the relationship between knowing and using linguistic forms. – In: *Applied Linguistics*. No 3 (3).

Edge, J. (1989). *Mistakes and Correction*. London, N.Y.: Longman.

Ellis, R. (1986). *Understanding second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

Gass, Susan M., Selinker, L. (1994). *Second language acquisition: An introductory course*. Hillsdale, NJ etc.: Lawrence Erlbaum.

Greenberg, J. H. (1963). Some universals of grammar. - *Universals of language*, Ed. Greenberg. MIT Press.

Nemser, W. (1984). Approximative systems of foreign language learners. – *International Journal of Applied Linguistics*, 92, 115-123.

Sabourin, L. (2001). LI effects in the processing of the grammatical gender in L2. In: *EUROSLA Yearbook*, Volume 1. Amsterdam: John Benjamins, 159-169.

Selinker, L. (1997). *Rediscovering interlanguage*. London; New York: Longman.

ЕКЛЕКТИЧНА ТЕОРИЯ НА ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

Тодор Шопов,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract

The present essay is a theoretical study. It presents existing psycholinguistic accounts integrated in a unified theory of language acquisition. The approach is an eclectic explanation of a mentalist type of language development as an ontogenetic process.

1. Настоящата статия е теоретична. Тя съдържа кратко изложение на общи и абстрактни психолингвистически обяснения, интегрирани в единна теория на езикоусвояването. Характерът на теорията е еkleктичен – в нея се включват обобщения с различен обхват и изчерпателност. Целта е съществуващото психолингвистическо познание да се систематизира в цялостен психолингвистически модел (фиг. 1). Изложението не съдържа исторически преглед на изследванията в тази област и не разглежда постигнатия на-

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“, т. 4 (2018), стр. 134-143

Тодор Шопов

предък в разбирането на темата за езика и индивида. Освен това проектът не цели разработване на педагогическото приложение на създадения теоретичен модел (във връзка с това вж. Шопов, 2017).

Известно е, че съществуват множество факти, установени в областта на езиковото развитие, които не зависят от теоретичната рамка на даден автор. Те са изследвани и като се имат предвид, позволяват да се създаде широко описание или еkleктичен модел за педагогически цели. Статията е менталистично описание на развитието на езика като онтогенетичен процес.

Подобен подход имат и други изследователи. Например Анет Кармилоф-Смит (Karmiloff-Smith, 1992) прави опит да съчетае теорията на нативизма на Ноам Чомски (Chomsky, 1965) с теорията на интелектуалното развитие на Жан Пиаже (Piaget, 1960). (В скоба ще отбележим, че самият Пиаже отхвърля идеята за вродени способности и подчертава процеса на онтогенетично усъвършенстване към по-сложни взаимодействия между човека и физическата околност.) Изследователката разглежда езикоусвояването като множество от повторени репрезентации, произтичащи от неосъзнато знание към осъзнато знание и към вербално изразено знание (например двуезични деца използват коректно силни глаголни форми, напр. *went*, *came*, а на по-късен етап преминават през период на свръхгенерализиране на слаби глаголни форми, напр. *goed*, *comed*).

Друг сравнително нов опит за разширено описание е единният модел на езикоусвояването на Браян Макуини (MacWhinney, 2004). В него ядро от обработваща система, наречена *състезание*, се допълва от шест немодулни взаимодействия сили: „арени, подсказки, делене, съхраняване, кодове, резонанс“. И други изследователи предполагат наличието на абстрактен механизъм за комбиниране на символи, наречен *сливане*: „... заключението, че сливането [като рекурсия] попада в обхвата на идеята за универсална граматика е състоятелно, независимо дали тази рекур-

ЕКЛЕКТИЧНА
ТЕОРИЯ НА
ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

сия е уникална за универсалната граматика или е придобита от други системи“ (Chomsky, 2007). В модела известни формални и ментални подходи са интегрирани в обща теория, от която нашият еkleктичен модел се различава само формално.

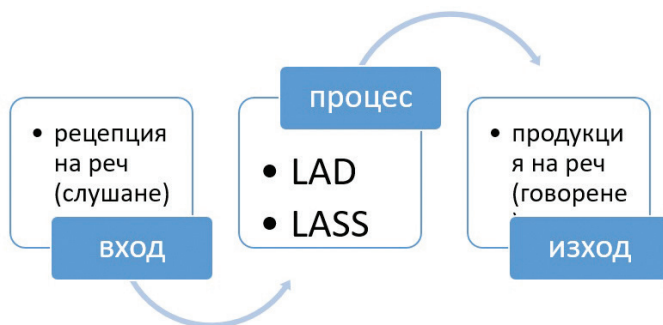
2. Известно е, че през втората половина на двадесети век емпиризмът (поведенчески психолингвистически обяснения) се замества с менталистически подходи, основаващи се на наблюдението, че „Синтактичното ядро на всеки език е толкова сложно и толкова специфично по форма, толкова различно от други форми на познание, че едно дете не би могло да го научи, ако вече няма формата на граматиката, програмирана в мозъка, тоест ако няма перфектно знание на универсална граматика“ (Searle, 1972, раздел 4). Това наблюдение, разбира се, е аргумент в подкрепа на теорията на нативизма относно вродените (биологични) абстрактни механизми в ума, които подпомагат и ограничават езикоусвояването (универсална граматика, *language-acquisition device*, LAD). Известни са още аргументи: „Информацията, давана на детето, когато други хора се обръщат към него или когато детето ги чува да разговарят един с друг, е ограничена по количество, фрагментарна и неперфектна. Изглежда, детето не би могло да научи език само чрез генерализиране от своя неадекватен опит, от изказванията, които слуша. Още повече, детето усвоява език на много млада възраст, преди неговите интелектуални способности да се развият“ (Searle, 1972, раздел 4).

Теорията на нативизма се допълва (въпреки че изглежда противоречива) от социокултурната перспектива за динамичното взаимодействие между наличната социална мрежа и познавателните умения на детето (*language-acquisition support system*, LASS).

Тук ще наречем създадения модел „еклектична теория на езикоусвояването“. Както посочихме, подходите на нативизма и на социалното взаимодействие си противоречат само на повърхността; всъщност те се допълват и могат да се разглеждат като единна психолингвистична теория. Еклектичната психолинг-

Тодор Шопов

вистична теория е представена в диаграмата на фиг. 1. Видно е, че компонентите ѝ са два; те представят двата процеса на езикоусвояването. Връзките в системата са естествените потоци на индивидуалния познавателен растеж, който по думите на Джером Брунер създава от опита „общи кодови системи, които позволяват на индивида да отиде отвъд данните до нови и възможно плодотворни предвиждания“ (Bruner, 1957: 234).

Фиг. 1. Диаграма: единна теория на езикоусвояването

3. Ще представим накратко елементите на модела.

Принципът на нативизма се състои в допускането за съществуването на вродени познавателни умения, представени чрез метафората, предложена от Ноам Чомски за *устройството за усвояване на език*: „Устройството за усвояване на език е само един компонент на цялостна система от интелектуални структури, които могат да се приложат при решаването на проблеми и формирането на понятия; с други думи, *faculté de langage* е само една от способностите на ума“ (Chomsky, 1965: 56). Тези познавателни умения със специфичен лингвистичен характер – *faculté de langage*, или езикова способност, – са два вида:

- Езикова способност в широк смисъл (*language faculty – broad sense, LFB*),
- Езикова способност в тесен смисъл (*language faculty – narrow sense, LFN*).

ЕКЛЕКТИЧНА
ТЕОРИЯ НА
ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

FLB се различава от FLN, както е показано в табл. 1 (Hauser, Chomsky and Fitch, 2002).

Езиковата способност в широк смисъл (FLB) е „биологически капацитет на хората (но не на шимпанзетата например), който ни позволява лесно да овладеем всеки човешки език без открито обучение. FLB включва този капацитет, но изключва други вътрешни системи на организма, които са необходими но недостатъчни за езика (напр. памет, дишане, храносмилане, кръвообращение)“ (пак там: 1571). Конкретните признаци са дадени в табл. 1.

Езиковата способност в тесен смисъл (FLN) е наречена *универсална граматика (също ментална граматика)*. Тя е „самата абстрактна лингвистична изчислителна система, независима от другите системи, с които взаимодейства и на които е интерфейс. FLN е компонент на FLB, а подлежащите ѝ механизми са подраздел на тези на FLB ... Ключов компонент на FLN е изчислителна система (тесен синтаксис), която генерира вътрешни репрезентации и ги налага върху сензорно-моторен интерфейс чрез фонологична система и върху концептуално-умишлен интерфейс чрез (формална) семантична система ... формално свойство на FLN е рекурсията, причинена от тесния синтаксис, посочен по-горе“ (пак там: 1571).

Нека припомним, че лингвистична рекурсия е повторената и последователна употреба на даден езиков елемент в речта. С други думи, рекурсия е възможността да се постави един компонент в структурата на друг компонент от същия вид. Относно лингвистичната рекурсия Чомски отбелязва, че „правилата на граматиката трябва да се повтарят по някакъв начин, за да генерират безкраен брой изречения, всяко със свой звук, структура и значение. Във всекидневния живот ние употребяваме постоянно това <рекурсивно> свойство на граматиката. Конструираме свободно нови изречения и ги употребяваме в подходящи случаи...“ (Chomsky, 1980: 221). Този вид езикова способност съдържа т.нар. *езикови универсалии*, които са лингвистични елементи, съществуващи във

Тодор Шопов

всички естествени езици. Например Джозеф Гринберг (Greenberg, 1963) изброява много лингвистични универсалии (ЛУ) като следните четири от областта на синтаксиса:

- Езици с доминиращ VSO словоред са винаги предпозиционни (ЛУ 3);
- Със значително по-голяма от случайна честотност, езици с нормален SVO словоред са постпозиционни (ЛУ 4);
- Ако един език има доминиращ SOV словоред и генитивът следва управляващото съществително, то прилагателното също следва съществителното (ЛУ 5);
- Всички езици с доминиращ VSO словоред имат SVO като алтернатива или като единствен алтернативен словоред (ЛУ 6).

В традицията на нативизма тълкуването на езиковата способност позволява да се потърси отговор на ред въпроси и да се предложи обяснение на езикоу-свояването: „Защо хората, но никое друго същество, имат силата на рекурсията, за да създадат отворена и неограничена система на комуникация? Защо нашата система на рекурсия оперира с по-широка система от елементи или входяща информация (напр. числа, думи), отколкото други живи същества? Една възможност, съответстваща на актуалната мисъл в когнитивните науки, е, че рекурсията при животните представлява модулна система, предназначена за определена функция (напр. навигация) и недостъпна по отношение на други системи. През еволюцията модулната и домейн-специфичната система на рекурсия може би е станала достъпна и домейн-обща. Това е позволило на хората, навярно по уникален начин, да приложат силата на рекурсията към други проблеми. Тази промяна от домейн-специфична ориентация към домейн-обща ориентация може би е била насочена от определени селективни стимули, които са уникални за нашето еволюционно минало или са следствие (продукт) от друг вид умствена реорганизация“ (пак там: 1578).

ЕКЛЕКТИЧНА
ТЕОРИЯ НА
ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

Таблица 1. Признаци на езиковата способност

FLB		FLN
Сензорно-моторна езикова способност в широк смисъл	Концептуално-умишлена езикова способност в широк смисъл	Лингвистична рекурсия на езикова способност в тесен смисъл
Еволюция като уникално адаптиране с цел комуникация	Еволюция като уникално адаптиране с цел комуникация	Еволюция като уникално адаптиране с цел комуникация
Социолингвистична езикова компетентност	Социолингвистична езикова компетентност	Универсална граматика
Писмена система	Писмена система	Семантична система
Действена репрезентация	Иконическа репрезентация	Символическа репрезентация

Психолингвистичната теория за социалното взаимодействие описва, както образно се изразява Джером Брунер (Bruner, 1976: 1977), езикоусвояването (и изобщо образованието) като градеж, опрян на скеле от социална среда. Скелето крепи издигащите се стени на строежа: „... отнася се за стъпките, предприети за намаляване на степените на свобода при изпълняване на дадена задача, така че детето може да се съсредоточи върху едно трудно умение, което е в процес на усвояване в момента“ (Bruner, 1977: 19). С други думи, детето получава помощ от възрастния, за да постигне определена цел. Брунер обяснява съществуването на два главни режима на познание – логически режим, прилаган в науката, и наративен режим, употребяван от хората на изкуството и от всички нас в опита ни да разберем всекидневието си.

Теорията е обобщена така: „перцептивната организация е силно предопределена от очаквания, изградени на основата на минало взаимодействие с околната среда ... когато такива очаквания се нарушат от средата, поведението на субекта може да се опише като съпротива срещу разпознаването на неочакваното или несъответстващото ... съпротивата се проявява

Тодор Шопов

във фини и сложни и независимо от това в разпознаваеми перцептивни реакции“ (Bruner et al., 1949: 222).

Естествените потоци на индивидуалния познавателен растеж се основават на три начина на запаметяване на входящата информация (наричат се *режими на репрезентация*). Това са главните стъпки на развитието на ума в теорията на Брунер:

- Действена репрезентация (действия);
- Иконическа репрезентация (образи);
- Символическа репрезентация (думи).

В онтогенетичното развитие най-ранният етап (до 2-годишна възраст) съдържа действена репрезентация в ума. Детето съхранява опита си чрез моторни реакции, например помни размахването на дрънгалката. Този вид репрезентация създава т.нар *мускулна памет*. Това обяснение съответства на сензорно-моторния етап в теорията на Жан Пиаже.

Следващият по-късен етап (до 7-годишна възраст) е иконическата репрезентация. Информацията се съхранява визуално във формата на образи (т. нар. *око на ума и умствена картина*). Това обяснение може би съответства на предоперационния етап в теорията на Пиаже.

Третият етап на онтогенетичното развитие (след 7-годишна възраст) е символическата репрезентация. При нея информацията е съхранена чрез символи или знаци (например думи и числа). Това обяснение може би съответства на операционния етап в теорията на Пиаже. Във връзка с третия етап в развитието на езика на индивида остава открит въпросът дали езикът е причина или следствие на познавателното развитие.

Според Брунер трите етапа на познавателния растеж са единен процес на разширяване и задълбочаване на уменията, водещ към развиване на способностите на възрастния.

4. Ще заключим изложението си с обобщението, че явлението „езикосвояване“ е изследователски обект,

ЕКЛЕКТИЧНА
ТЕОРИЯ НА
ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

който заслужено привлича внимание в областта на езиците. Настоящият проект допринася с еkleктичния си подход, който позволява обхватност и изчерпателност. Създаденият обобщен модел е удобен за прилагане в педагогически контекст. Въпросът за педагогическите аспекти на темата е разгледан в други разработки (Шопов, 2017).

БИБЛИОГРАФИЯ

Шопов, Т. (2017). Пост-методически педагогически модел на обучението по втори език. - Годишник на департамент „Романистика и германистика“ Т. 3, София: НБУ, 225-233, ISBN 978-954-535-993-4.

Bruner, J. (1957). *Going beyond the information given*. New York: Norton.

Bruner, J. and L. Postman (1949) On the Perception of Incongruity: A Paradigm. Harvard University, First published in *Journal of Personality* 18, 206-223.

Bruner, J. (1977). Early social interaction and language acquisition, in: H. R. Schaffer (Ed.), *Studies in mother-infant interaction*. London: Academic Press, 271–289.

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press.

Chomsky, N. (1980). *Rules and representations*. New York: Columbia University Press, ISBN 9780231048279.

Chomsky, N. (2007). Approaching UG from Below, in: Hans-Martin Gärtner; Uli Sauerland. *Interfaces + Recursion = Language? Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics. Studies in Generative Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Greenberg, J. (1963). *Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements*. Universals of Language, London: MIT Press, 110-113.

Тодор Шонов

Hauser, M. (2002). N. Chomsky and W. Fitch (22 November 2002), The Faculty of Language: What Is It, Who Has It, and How Did It Evolve? (PDF) *Science*, 298 (5598): 1569–1579, doi:10.1126/science.298.5598.1569, PMID 12446899.

Greenberg, J. (Ed.). (1963). *Universals of Language*. London: MIT Press, 73-113. (<https://web.archive.org/web/20100920162920/http://ling.kgw.tu-berlin.de/Korean/Artikel02/>)

Karmiloff-Smith, A. (1992). *Beyond Modularity: A Developmental Perspective on Cognitive Science*. Cambridge, Mass.: MIT Press/Bradford Books.

MacWhinney, B. (2004). *A Unified Model of Language Acquisition, Department of Psychology*. Carnegie Mellon University, (<http://repository.cmu.edu/psychology>), прочетен на 20.12.2017.

Piaget, J. (1960). *Child's Conception of Geometry*. New York: Basic Books.

Piaget, J. (1985). *The Equilibration of Cognitive Structures. The Central Problems of Intellectual Development*. Chicago: University of Chicago Press.

Searle, J. (1972). A Special Supplement: Chomsky's Revolution in Linguistics. *The New York Review of Books*. (<http://www.nybooks.com/articles/1972/06/29/a-special-supplement-chomskys-revolution-in-lingui/>)

Wood, D., J. Bruner and G. Ross (1976). The role of tutoring in problem solving, in: *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 17, 89–100.

**ДЯЛ ТРЕТИ.
ТЕОРИЯ И
ПРАКТИКА
НА ПРЕВОДА**

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“ И ИТАЛИАНСКИТЕ МУ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ В ПРИМЕРИ¹ С МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

Десислава Давидова,
Нов български университет

Резюме

Статията разглежда отстъпителния съюз **макар че** и италианските му преводни еквиваленти в примери с минало несвършено време, както и синтактично-семантичното описание на отстъпителната конструкция с глаголи в минало несвършено време в две от основните му значения - конкретно /актуално/ и обобщено /неактуално/. Ще се опита да отговорим на въпроса дали можем да разделим италианските преводни еквиваленти на **макар че** според характера на глагола в отстъпителното изречение, а оттам и характера на противоречието. В зависимост от контекста става видно, че някои еквиваленти на **макар че** като **nonostante quantunque** биха могли да бъдат маркирани откъм характеристиката **експресивност** и да въвеждат отстъпителни изречения с налично физическо или количествено измерение на препятствието.

Макар че е първият по честота на употреба отстъпителен съюз в българския език. Според Граматика на съвременния български книжовен език (1983, т. 3: 347) **макар** има гръцки произход и прозлиза от гръц-

¹ Навсякъде, където не е споменато друго, преводът е мой: Д. Д. Списъкът с литературните произведения, от които са екцерпирани примерите, е поместен в края на статията.

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“, т. 4 (2018), стр. 145-155

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

кото междуметие *махари*, което означава „да ще Бог“, „дано“. Тоест оригиналното му значение е оптативно, пожелателно. В българския език този съюз е изгубил първоначалното произходно значение и има отстъпителен характер. По повод този съюз Р. Ницолова пише:

Макар е един лексикален елемент, който доста е пътувал, за да се разпространи в един много голям географски ареал. Среща се в балканските езици новогръцки, румънски, албански, български, в македонската книжовна норма, в сръбски, в италиански – *tagari* и в испански – *tagier*. В български макар се е появило преди XIII в. Етимологията на тази дума се обяснява по различен начин. Много автори извеждат тази дума в български от средногръцкото *махари* < *μαχαριων* от прилагателното *μαχαριος*, но други я свързват с персийското *megeer*, турското *međer*, заимствано от персийски, с което се свързва сръбското *макар* (Ницолова, 2005: 225).

Известно е, че минало несвършено време изразява действия, които се случват едновременно спрямо даден минал ориентационен момент. При това глаголно време, подобно и на сегашно време, наблюдаваме няколко разновидности. Главното значение на минало несвършено време е това на **конкретно или актуално** минало несвършено време, където действието е представено като конкретен процес, наличен само в определен момент. Другото значение на минало несвършено време е **обобщено или неактуално**. При него действията обикновено се повтарят и се извършват в по-голям период от време, който излиза извън рамките на определен момент. В тези две основни значения ще срещнем и примерите в настоящата статия. За модалните значения на минало несвършено време няма да стане въпрос в тази статия.

Целите, които статията си поставя, са:

- италианските преводни еквиваленти на **макар че** в примери с минало несвършено време (имперфект), както и:
- синтактично-семантично описание на отстъпителната конструкция с глаголи в минало несвършено време в споменатите му две основни значения – конкретно (актуално) и обобщено (неактуално).

Десислава Давидова

Без претенции за всеобхватност и независимо от ограничения обем на статията се надяваме да дадем достатъчно адекватен поглед към италианските преводни еквиваленти на **макар че** в контекста на семантико-синтактичния анализ на отстъпителните конструкции с минало несвършено време.

Поради темпоралното си естество минало несвършено време „традиционно“ „привлича“ стативните глаголи – тези, които изразяват продължителни или постоянни състояния. В предложените примери това са глаголи като: *чакам, съм, нямам, стоя, имам вид, бера душа, смятам, нямам нужда*. Все пак открихме случаи с глаголи, носители на евентуална цялост или завършеност на действието като *отивам* и определено по-“действия“ - *замерям* от примери 1 и 9.

Още първият пример представя интересен случай: глаголът *отивам*, спрегнат в актуално минало несвършено време, привидно не е стативен, а изразява действие, устременост към някаква точка или цел:

1. А жена си ревнувах, **макар че** тя отиваше към края на лятото си, и за никакъв компромис не можех да мисля... (А. Гуляшки)

Ed ero geloso di mia moglie, **anche se lei si avviava** verso la fine della sua estate, e non potevo pensare a nessun tipo di compromesso.

Фактически обаче *отивам към края на лятото си* е красиво-поетична метафора за *остарявам*, тоест глаголът не изразява физическо действие или поне не непосредствено такова. В съчетание с обстоятелственото пояснение за време (макар и образно казано за място), което представлява крайната цел на „пътуването“, можем да доловим слаба идея за „намерение“ за завършеност, но не и да твърдим, че *тя отиваше* може да съдържа завършеност или цялост на действието. Относно основната задача на анализа - синтактично-семантичното описание на отстъпителната конструкция – тук е трудно да покажем логическото противоречие между действието в главното и отстъпително изречение. В помощ на това твърдение идва

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

вече изтъкнатото от Апресян схващане за обективното и субективното противоречие, което стои в основата на отстъпителното отношение. В конкретния случай имаме субективно противоречие, което произлиза от гледната точка на говорещия: *героят ревнува жена си, макар че тя отива към края на лятото си*

Да почнем с твърдението от отстъпителното изречение: това, че една жена отива към „края на лятото си“, може да бъде силно субективно усещане у говорещия, което да се разминава с обективната истина или с мнението на „засегнатата“ в твърдението жена.

Още повече че ревността като чисто индивидуално чувство предполага ирационалност, както и несъобразяване с общоприети норми. Човек може да ревнува партньора си не само ако той е „обективно“ млад. Това чувство не може да бъде подвластно на природни или обществено-морални закони, а единствено и само на доводите на сърцето.

В този пример италианският преводен еквивалент на **макар че** е **anche se**. Съображенията за избора на този съюз са главно от гледна точка на присъствието на индикатив в трите глагола, което донася някаква синтактико-стилистична „симетрия“ в цялата конструкция. За симетрия можем да говорим, тъй като смятаме, че в превода на конкретния пример е важна употребата на индикатив и при трите глагола: цялата конструкция – главното и отстъпителното изречение, носи особен поетично-емоционален заряд:

Оригинал: А жена си ревнувах, **макар че** тя отиваше към края на лятото си, и за никакъв компромис не можех да мисля.

Превод: Ed ero geloso di mia moglie, **anche se lei si avviava** verso la fine della sua estate, e non potevo pensare a nessun tipo di compromesso.

Трите глагола в отстъпителната конструкция са определено стативни, издаващи емоционални състояния, независимо че *тя отиваше* чисто формално не е стативен глагол – по-горе вече споменахме за метафоричната му употреба.

Десислава Давидова

Индикативът като типично наклонение за изразяване на обективна реалност, звучи по-“достоверно” за конкретната ситуация. И дори твърдението на лирическият герой да не е обективно, а да произлиза от гледната точка на говорещия, то все пак е продукт на съзнанието или **реалността** на говорещия: физически наблюдавайки я (отива към края на своето лято) и давайки си сметка за чувството, което изпитва към нея (ревността).

Следователно жена му е такава, каквато той я вижда, ревността му идва именно от тази негова реалност, която е единствена, друга не съществува. Оттук и решението за употреба на съюза **anche se** в комбинация с индикатив – един вид реално-субективен поглед към конкретната отстъпителна конструкция. Реален, защото по дефиниция индикатив е наклонението на обективната реалност, субективен, защото виждането за възрастта на жената, която героят ревнува, е лично негово, силно интимно, но и уникално по характера си.

Обективно противоречие, дължащо се на общочовешкото разбиране за страх у героя, който не желае да слезе в потенциално опасната Черна дупка, независимо че вътре има купища злато, намираме в пример 2, отново с актуално минало несвършено време:

2. И след него не се беше намерил човек да слезе в Черната дупка, **макар че** долу го **чакаха** купища злато. (А. Дончев)

E dopo di lui non si trovò più alcuno che scendesse nella Buca Nera, **quantunque** laggiù **lo attendessero** mucchi di oro.

При превода на италиански съюзът **макар че** среща еквивалента си **quantunque**, вече почти излязъл от употреба в разговорния италиански език. Изниква въпросът: защо преводачът е предпочел този съюз, вместо такива като *benchè, sebbene, malgrado che*? Вероятният отговор може да се търси в етимологията на **quantunque**. Сложен съюз, съставен от *quanto* (колко) и *inquam* (никога, някога). В отстъпителното из-

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

речение се говори за количество, макар и неопределено (купища злато). Ако първата съставка на сложния италиански съюз е *quanto* (колко), а тя изразява количествени показатели, то можем да намерим логика в преводаческия избор. Противоречието в конкретната отстъпителна конструкция, както споменахме по-горе, е основано на някакви психологически норми, а преводният му изразител - съюзът **quantunque**, отлично оправдава наличието му: **колкото и злато да има** в Черната дупка, не се намира човек да слезе в нея.

Противоречие на чисто „визуално“ ниво, състоящо се в контраста между физическия и психологическия израз на лицето на героя, намираме в:

3. **Макар че** и лицето **му беше** загоряло, виждаше се, че е пребледнял, а очите светеха трескаво. (А. Дончев)

Benché il viso fosse abbronzato, si vedeva che era pallido e gli occhi brillavano di una luce febbrile.

Тук отстъпителният съюз е преведен с **benchè**, който сякаш „привлича“ същински стативни глаголи като *essere*, *sembrare*. Подобен преводен вариант на **макар че** срещаме и в следващите примери, както и в пример 4, където обаче контрастът е от изцяло физическо естество: елегантният вид на героя противоречи на овехтелите дрехи, които носи:

4. Изглеждаше по-строен, по-висок и дрехите му стояха добре, **макар че имаше вид** на човек, излязъл от битпазарски магазин. (Е. Станев)

Risultava più alto e robusto e i vestiti gli stavano bene, **benché sembrasse uscito** da un negozio di roba usata.

В корпуса не липсват и сложно-смесени изречения, където срещу макар че отново седи **benchè**:

5. И аз му казах, **макар че** вече в сърцето ми **нямаше** гняв, а само жалост, ала все едно, трябваше да научи. (А. Дончев)

Десислава Давидова

Ed io gli dissi, **benché** ormai nel mio cuore non **vi fosse** più ira, ma soltanto compassione, eppure dovevo dirglielo.

Отстъпителното изречение в пример 5 по-скоро стои като вметнато, като някаква уточняваща мисъл, благодарение на прякото допълнение, разделено от съюза **a** - *a само жалост*. Реално противоречие между твърденията в главното и подчиненото изречение липсва. Но простото изречение, въведено с *ала*, издава категоричност на решението на героя: той изпитва жал от това, което ще съобщи, но е твърдо решен да каже това, което е намислил.

Глаголът *произнасям* е несвършен по вид (в противовес на свършения *произнеса*). В пример 6 е употребен в минало несвършено време, но в превода си на италиански придобива значение на глагол от свършен вид благодарение на перифраза от фазовия глагол **finire** + предлога **di** + инфинитив:

6. Слушаше много гласове и всеки от тях беше недоизказан, сладостно замиращ, но той разбираше всяка от недоизказаните думи, **макар че не ги произнасяше** в себе си напълно. (Е. Станев)

Gli giungevano diverse voci, e ognuna era non compiutamente espressa, si smorzava dolcemente, ma lui capiva tutte le parole inesprese, **anche se non le finiva di pronunciare** dentro di sé.

Перифразата **finire di pronunciare**, макар и употребена в *imperfetto*, съдържа идеята за завършеност, повлияна от фазовия глагол **finire** и наречието **напълно** в оригиналния пример. Ако в пример 2 говорехме за визуално противоречие, тук то е на „акустично“ ниво: гласовете, които героят чува, все пак намират конкретно измерение, въпреки че са недоизказани в съзнанието му.

И тук преводният еквивалент на **макар че** е **anche se**. Не бива да подценяваме и годината на превод на разказите на Емилиян Станев: 1997 - година от края на 20. в., в който съюзът **anche se**, ако не първенец по

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

употреба в сравнение с останалите италиански отстъпителни съюзи, то поне е един от най-често използваните не само в разговорния италиански език.

Същото преводно решение на български отстъпителен съюз намираме и в пример 7, който е от разказа на Емилиян Станев „Смъртта на една птица“. Влизайки в контекста, трябва да уточним, че в този разказ героят среща смъртта на фона на едно „безцелно“ убиване по време на войната.

Известен с персонифицирането на животни в своите разкази, и тук авторът представя птицата отново с човешки качества:

7. Моето присъствие не ѝ направи никакво впечатление, сякаш не съществувах за нея, **макар че аз стоях** вече на брега на локвата и разстоянието, което ни разделяше, не беше по-голямо от две крачки. (Е. Станев)

La mia presenza non le fece alcuna impressione, come se per lei non esistessi, **anche se ero lì**, sulla riva della pozza e la distanza che ci separava non superava i due passi.

Реално противоречие, основаващо се на обективни или субективни фактори, общоприети норми или пък индивидуални човешки преживявания, липсва в пример 7. Но от гледната точка на писателя, описващ така задълбочено света на животните, подобно на човешки души, противоречие има и то е заложено в привидното спокойствие на птицата, която после се оказва смъртно ранена, спокойствие, което не се повлиява от близостта на героя.

Друг олицетворител както на животните, така и на природата е Йордан Радичков. В пример 8 с обобщено минало несвършено време, при чисто физически изразената слабост на умиращото лозе, Младенчо, освен че е милостив и добър, се отнася и милостиво към лозето, боядисва шумата му в синьо, но въпреки това то „бере душа“ и загива:

8. Мек човек беше Младенчо, милостив човек, ... боядисваше със синьо шумата на меката лоза, под-

Десислава Давидова

свиркваше си и **макар че** лозето му **едва береше душа** и гинеше, той не го изоставяше... (Й. Радичков)

Era un uomo dolce, Mladenco, un uomo amorevole ... pittava di azzurro il fogliame delle viti otello, fischiettava e **nonostante** il suo vigneto **si reggesse appena in piedi e stesse morendo, lui non lo abbandonava...**

И тук трябва да се вгледаме в етимологията на преводния еквивалент на **макар че - nonostante che - non obstantem** – сегашно причастие на глагола *obstare* – „възпрепятствам, преча“. Пречката в пример 8 е с физическо измерение, почти изразяваща страданието на лозето. И въпреки че говорим за персонификация, а не за страдание на човешко същество, преводачът е уловил Радичковия смисъл на силно експресивното **бера душа**, като е предложил варианта **appena si reggeva in piedi** (буквално: едва се държеше на крака). Превел е **макар че** с **nonostante**, защото считаме, че **nonostante che** е по-малко неутрален от **anche se, benchè, sebbene** поради гореизложената му етимология. Смятаме, че изборът на този съюз следователно се дължи на стилистични съображения, в съзвучие с цялата експресивност на примера.

Нестативен глагол, а по-скоро „динамично-негативен“, целящ физическо нараняване, имаме в пример 9:

9. Отдавна бях престанал да изпитвам неприязън към Балкан и дори се улавях... че започваме да се сприятеляваме отново с кучето, **макар че** понякога тайно **го замерях** с камък... (Й. Радичков)

Da molto tempo ormai non sentivo più ostilità per Balkan e addirittura mi accorgevo... di ridiventare amico del cane, **anche se** ogni tanto **gli lanciavo ancora contro** qualche pietra...

Противоречието в пример 9 е резултат от психологически път у героя: първоначалното неприятно чувство еволюира в приятелство, което не попречва на героя да извършва периодично „неприятелски“ действия спрямо животното.

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

Съюзът **anche se** в комбинация с индикатив вероятно е предпочетен от преводача, за да се изрази повторемостта на действието, изразено от обобщено минало несвършено време и подсилено от наречието **ogni tanto**.

Можем да изкажем хипотезата, че ако в италианския превод беше употребен друг съюз, различен от **anche se**, например **sebbene/malgrado che**, заедно със задължителната употреба на конюнктив и произлизащия от това синтактичен акцент върху подчинения глагол, щеше да се отслаби идеята за повторемост на действието, характерна за имперфекта на индикатива:

*Da molto tempo ormai non sentivo più ostilità per Balkan e addirittura mi accorgevo... di ridiventare amico del cane, **sebbene/malgrado che ogni tanto gli lanciassi ancora contro qualche pietra...**

Изводи

Още в хода на анализа на примерите с **макар че**, но и след него стоеше въпросът: дали можем да разделим италианските преводни еквиваленти на **макар че** според характера на глагола в отстъпителното изречение, а оттам и според характера на противоречието?

Смятаме, че в определени контексти съюзът **anche se** в комбинация с индикатив може да допринесе за известна синтактико-стилистична „симетрия“ в отстъпителната конструкция, при условие че и останалите глаголи са спрегнати в минало несвършено време на индикатив. Комбинацията на **anche se** с индикатив е в състояние също така да изрази характерни темпорални зависимости на действието, изразено с минало несвършено време – особеност, която бива притъпена при замяна на индикатив от конюнктив.

Забелязахме също така, че **anche se** и **benché se** явяват еквиваленти на **макар че** най-често при стативни глаголи в контекст с емоционални състояния, както и при описания на външен вид или местоположение на даден човек.

Показахме глаголи от отстъпителни изречения, които чрез контекста придобиват физическо или количествено измерение на препятствието (като приме-

Десислава Давидова

рите с **береше душа** и **чакаха го купища злато**) и биват въведени от съюзи като **nonostante** и **quantunque**. В подобен контекст считаме, че споменатите италиански преводни еквиваленти на **макар че** са маркирани откъм характеристиката **експресивност** и са в състояние да въведат отстъпителни изречения, изразяващи по-интензивно препятствие, измерено откъм физически и количествен признак.

БИБЛИОГРАФИЯ

ГСБКЕ (1983). Т. 3. Издателство на БАН: София.

Ницолова, Р. (2005) *Семантика и прагматика на сложните съставни изречения с подчинени отстъпителни изречения. Аргументна структура*. София

Литературни произведения

Гуляшки, Андрей (1982). *Скитник броди по света*. София: Български писател

Дончев, Антон (1983). *Време разделно*. София: Издателство на БЗНС.

Dončev, Anton (1973). *Manol e i suoi cento fratelli*, traduzione di Cicita Saccà, Milano: Longanesi.

Радичков, Йордан (1980). *Спомени за коне*. София: Български писател.

Radičkov, Jordan (1999). *Gente, gazze, cavalli*, traduzione di Vera Petrova, Roma: Voland.

Станев, Емилиян (1948). *Крадецът на праскови*. София: Дамян Яков.

Stanev, Emilijan (1995), *Il ladro di pesche*, traduzione di Danilo Manera, Roma: Voland.

Станев, Емилиян (1948). *В тиха вечер*. София: Народна култура.

Станев, Емилиян (2007). *Смъртта на една птица. Избрани произведения*. Т. II, София: Абагар.

Stanev, Emilijan (1997). *Lazzaro e Gesù e altre storie*, traduzioni di Alessandro Dell'Agata, Giuseppe Dell'Agata, Daniela Di Sora, Nicoletta Marcialis, Roma: Voland.

РАННАТА ПОЕЗИЯ НА ПАБЛО НЕРУДА – ПОСЛАНИЯ, ЗВУК И ПРЕВОД

*Венета Сиракова,
Нов български университет*

Resumen

El presente artículo aborda los recursos de transmisión al búlgaro de las características fónicas de tres poemas de los libros juveniles del poeta chileno Pablo Neruda ‘Crepusculario’, ‘Veinte poemas de amor y una canción desesperada’ y ‘El hondero entusiasta’. Para valorar la adecuación de las variantes búlgaras a los textos originales se parte de los mensajes, los sentimientos y el ambiente poético que sugieren las obras a través de su organización fónica.

Творчеството на чилийския поет Пабло Неруда (1904-1973) има трайно присъствие в българския културен живот. През периода 1951 – 1985 г. са публикувани шест негови поетични сборника и антологии, както и автобиографията му „Изповядвам, че живях“, театралната пиеса „Блясък и смърт на Хоакин Мури-

*Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 156-173*

Венета Сиракова

ета“ и сборникът с есета, стихове в проза, пътеписи и речи „За да се родя, родих се“. Произведения на Неруда са включени и в редица общи антологии с поезия, поетична проза и публицистика. Отделни негови стихотворения и статии са публикувани в печата, а през последните години – и в интернет. Издадени са и грамофонни плочи с композиции по негови творби.

Литературният път на Неруда е продължителен, лъкатушещ и нееднозначен – той преминава през разнородни творчески периоди, които са с различна продължителност и с различна естетическа и идеологическа тежест, а често са и противоречиви помежду си. Ето какво казва самият Неруда в мемоарната си книга „Изповядвам, че живях“:

Някои мислят, че съм поет сюрреалист, други – реалист, а трети смятат, че въобще не съм поет. Всички те са прави и едновременно грешат. [...] Харесва ми книгата, плътната материя на поетичния труд, литературния гъсталак, харесва ми всичко, включително гърбовете на книгите, но не и етикетите на школите. Искам книги без школи и без определения, защото такъв е и животът (Неруда, 1982: 385).

Независимо от това обаче дали поетът признава школите и литературните течения, или умишлено ги пренебрегва, литературната критика отдавна е определила тяхното влияние върху поетичния му стил, поне по отношение на ранната му поезия: смята се, че тя в голяма степен е написана под въздействието на Романтизма и Модернизма, особено творбите му до 1923-1924 г., преди появата на стихосбирката „Двадесет песни за любовта и една за отчаянието“ (*Veinte poemas de amor y una canción desesperada*, 1924). Част от тях са включени в сборника „Дрезгавина“ (*Crepusculario*, 1923), други – в стихосбирката „Ентусиаст с прашка“ (*El hondero entusiasta*), публикувана от автора едва през 1933 г., а трети са издадени след смъртта му – „Невидимата река“ (*El río invisible*, 1980) и „Тетрадки от Темуко“ (*Cuadernos de Temuco*, 1997). Поетът пише всички тези стихове на възраст между 15 и 20 години и те, естествено, отразяват първите му житейски и поетични стъпки. Според чилийския литературовед Амадо Алонсо, един от

РАННАТА ПОЕЗИЯ
НА ПАБЛО НЕРУДА –
ПОСЛАНИЯ, ЗВУК
И ПРЕВОД

най-задълбочените изследователи на творчеството на Неруда¹, в ранните му стихосбирки – включително и в „Местожителство на земята“ (*Residencia en la tierra 1925-1933*) – поетичната му еволюция се изразява в прогресивно съгъстяване на мрачните чувства като последица от самовглъбяването му: той все по-упорито се вкопчва в собствените си преживявания, прониква все по-навътре в дълбините на собствения си „аз“ и все повече се отдръпва от околния свят, а това води до херметичност на поетичния му изказ. По думите на Алонсо преобладаващото чувство в тези стихове е на меланхолия, породена от носталгия по изгубената доброта, но тази меланхолия всъщност се превръща в своеобразно щастие, защото страданието се вглежда в себе си „преобразено в красота и превърнато в песен“ (Alonso, 1951).

Първата стихосбирка на Неруда – „Дрезгавина“, има изключителен успех. Както посочва известният чилийски писател и интелектуалец Луис Енрике Делано в литературен преглед от онова време, „никоя книга в Чили не е предизвиквала такъв ентузиазъм [...] и нито един поет не е имал такова голямо влияние“. Според него поетът може да не е новатор във формата, но цялата книга създава общото усещане за свобода в употребата на метафорите и изобщо на думите, а стиховете са изпълнени с „музика, с младост, с дързост и с вяра на поета в себе си“. И макар едни да смятат автора за гений, а други – за луд, никой не може да отрече, че е истински поет, посочва Делано (Délano, 1934). По-късно литературната критика причислява творбите от „Дрезгавина“ към постмодернизма заради римуването, заради традиционната на много места метрика, повлияна до голяма степен от Рубен Дарио, заради виртуозните хроматични ефекти и пластичната релефност. Изобщо тази стихосбирка е единствена по рода си в творчеството на Неруда и неслучайно самият поет по-късно я нарича „книга от друго време“ (Concha, 1965).

Според известния чилийски литературовед Уго Монтеc в „Дрезгавина“ се набелязват някои от основ-

¹ Ето какво пише самият Неруда в мемоарите си за книгата на Алонсо „Поезия и стил на Пабло Неруда“ (*Poesía y estilo de Pablo Neruda*): „Интересно е неговото страстно ровене в мрака, в търсене на отношенията между думите и винаги изпълващата се действителност. Освен това в студията на Алонсо за първи път се изразява сериозна загриженост в областта на нашия език за творчеството на един съвременен поет. И това е повод да се чувствам горд“ (Неруда, 1982: 384-385).

Венета Сиракова

ните характеристики на зрялата поезия на Неруда – обновяване на традиционните форми, умело синтезиране на чувства и настроения, разнообразна тематика и единен поетичен тон на фона на универсална пантеистична визия за света. Тематиката на „Дрезгавина“ е твърде разнообразна и в нея могат да се проследят много теми, които присъстват в по-нататъшното творчество на поета – природата, градският пейзаж, социалната позиция, семейството и приятелите. Тук обаче видимо присъства и религиозната тема, която по-късно изчезва напълно от стиховете на Неруда. Това многотемие в сборника се компенсира от общия тон в него, зададен от самото му заглавие – усещане за тъга, меланхолия и потиснатост, независимо дали става дума за любимото момиче, за далечния роден град, за бащата на лирическият герой или за приятеля. Плановете се смесват и се наблюдава подчертано хроматично-музикално съзвучие в духа на Модернизма. Мъртви листа, изгубена любов, страдалчески поглед, печална земя... – това са само част от образите, които шестват из стиховете в „Дрезгавина“. Лирическият герой е уморен, тъжен, болен, беден, а неговата лична неудовлетвореност се засилва от враждебната и грозна градска действителност, на която става свидетел (Montes, 1974; Villegas Morales, 1980).

Друга отличителна черта на поезията в този сборник е изключителното умение на поета за синтез – сложни и противоречиви състояния на духа са изразени с кратки фрази, с обикновени и проникновени думи, по библейски, посочва Монтес. Заедно с това още тук се проявяват някои специфични нагласи, които по-късно стават неотменна част от поетичния свят на Неруда, като тенденцията му да се отъждествява със земята или да се солидаризира с любимите хора (Montes, 1974).

По отношение на стихотворната организация на творбите в „Дрезгавина“ се наблюдава известна тенденция към спазване на традиционната метрика: римуван и бял дистих, квартети с асонанс и дисонанс или сонети с александрийски стих в съзвучие с тен-

РАННАТА ПОЕЗИЯ
НА ПАБЛО НЕРУДА –
ПОСЛАНИЯ, ЗВУК
И ПРЕВОД

денциите на Модернизма от началото на века, докато свободният стих се прокрадва едва-едва. Все пак трябва да се отбележи, че метриката е подчертано разнообразна и че не се изпада в педантизъм – в сонетите римите не са пълни, а понякога в рамките на едно стихотворение схемата на римуване варира в отделните строфи. Заедно с това се наблюдава съзнателното усилие на начинаещия да постигне убедителен звуков ефект на стиха, който по-късно става неотменен, но интуитивен елемент в поезията на Неруда (Montes, 1974; Concha, 1965).

На български от тази първа стихосбирка на Неруда е преведено само едно стихотворение – *Farewell* (Неруда, 1985: 19-20), така че изброените дотук общи характеристики на сборника имат по-скоро теоретични измерения.

Издателите и преводачите на Неруда у нас неслучайно са избрали стихотворението *Farewell* като илюстративно за сборника „Дрезгавина“ – то е една от най-известните творби от младежките години на поета, рецитирало се е навсякъде, а хората са го наричали „стихотворението на моряците“ (Teitelboim, 2004). Самият Неруда признава в мемоарите си, че то сякаш се е откъснало от юношеската му книга и си е проправило свой собствен път. И допълва:

И досега ми го повтарят наизуст много хора, които срещам по житейския си път. На най-неочаквани места декламираха запаметеното стихотворение или ме молеха аз да го рецитирам. Това много ми досаждаше, защото, щом ме представяха на някакво събрание, някоя девойка започваше да извисява гласче с онези натрапчиви стихове (Неруда, 1982: 74).

Стихотворението е публикувано за пръв път през август 1922 г. в студентския вестник „Кларидад“ в Сантяго с името „Прощална песен“ (*Canción de adiós*) (Silva Castro, 1964). Когато поетът го включва в „Дрезгавина“, той го прекръщава на *Farewell*. В тази творба присъства и ефимерността на любовта, и страхът на мъжа от загубата на личната си свобода, и бягството от отговорност за съдбата на детето, което е на път, с последвалото чувства на вина, и объркването, и самотата.

Венета Сиракова

Когато говорим за това как звучи една поетична творба в превода на чужд език, без съмнение най-сериозни проблеми в процеса на преизразяване на текста създава звуковата ѝ организация. Става дума преди всичко за онези звукови комбинации с художествена функция – звукови повторения, звукоподражания, кинетична инструментовка, евфония, какофония и звуков символизъм, – които образуват звукописа на творбата, или нейната метафония, но в по-широк смисъл към нея могат да се причислят също римуването и метриката (Филипова, 2010: 214-215, 328; Коларов, 1983: 22).

По отношение на звуковите повторения, в стихотворението *Farewell* се наблюдава явна *алитерация* на сонорните съгласни /l, m, n, r/ в някои стихове и дори в цели строфи. Освен че те придават характерна мелодичност и звучност на изказа, в някои случаи повторението на определен сонорен звук носи и собствено внушение, напр. алитерацията на /m/, съчетана със звукова анафора и алитерация на /n/, в стиха *tendrí aunque matar las manos mías* („ще се стремят ръцете мои да надвиват“) създава звуков паралел със сричките на думата „мама“ като препратка към проблематичното дете в утробата на жената, но този нюанс е изчезнал в превода. Или алитерацията на избраната /r/ в двустистието *Amor que quiere libertarse/ para volver a amar* („Любов, която иска да е волна/ със нова воля за любов“), която създава усещане за динамика, за движение, за напрежение. За жалост, и това звуково повторение не присъства в българския превод. Изобщо в целия преводен текст алитерацията е запазена само в два случая, или се е изгубила приблизително в 71,5% от случаите. В оригинала се срещат и много асонанси, напр. в следващия стих, в който лирическият герой описва драматичните за себе си последици от появата на нежеланото дете, се появява асонанс на гласната /a/: *tendrían que amarrarse nuestras vidas* („ще се стреми животът ни да се закотви“). Повторението на отворената гласна /a/ обикновено внася усещане за простор, за широта, за свобода, но тук идеята е тъкмо обратната – героят ще загуби личната си

РАННАТА ПОЕЗИЯ
НА ПАБЛО НЕРУДА –
ПОСЛАНИЯ, ЗВУК
И ПРЕВОД

свобода и ще бъде впрегнат в хомота на семейния живот, а това е несъвместимо с представата му за бъдещето. Тоест в случая асонансът създава парадоксално внушение, но той не е възпроизведен в превода и това внушение се губи. В целия текст асонансите са изчезнали приблизително в 55,6% от случаите, а и в останалите са само частични. В стихотворението се срещат и *звукови анафори*, като повечето от тях са запазени или компенсирани (*Juntos hicimos/ un recodo en la ruta... > „Заедно завихме/ по пътя...“*), но те са малко, така че е трудно да се правят заключения. Наблюдават се и две *звукови епифори*, които са се загубили при превода (... *en sus venas/ ... nuestras vidas > ... tus manos/ ... manos mías*). Изброените дотук фонически загуби могат да се обяснят с лексикалните различия в системите на двата езика.

Когато година след „Дрезгавина“ излиза стихосбирката „Двадесет песни за любовта и една за отчаянието“, тя става обект на критика от страна на същите хора, които преди това възхваляват „Дрезгавина“, заради подчертания ѝ еротизъм, противоречащ на ценностите на тогавашното патриархално чилийско общество и на църквата (Salerno, 2004). Или както казва Делано, поетът, от една страна, продължава да бъде възхваляван, а от друга – цензурата и нападките достигат грандиозни размери (Délano, 1934).

„Двадесет песни за любовта и една за отчаянието“ – стихосбирка „с много дълго име и много красиви стихове“ (Délano, 1934) – е монотематична книга, посветена изключително на любовта към жената. Всъщност още самото заглавие насочва към драматичния конфликт между желанията на лирическия герой и реалността – желанието му да се свърже със света чрез любовта претърпява крах, довел го до ръба на отчаянието. Той не търси романтичната идеална любима, а сложно съчетание между силната градска жена и невинното девойче от провинцията, което е също толкова неосъществима задача (Santander, 1971; Montes, 1974). Образът на любимата е събирателен – факт, който Неруда изрично изтъква в спомените си:

Венета Сиракова

Винаги ме питат коя е жената [...]. Трудно ми е да отговоря. Няколко жени, които се преплитат в тази меланхолична и пламенна поезия, са да речем Марисол (Мария-Слънце) и Марисомбра (Мария-Сянка). Марисол е идилията на очарователната провинция с огромни нощни звезди и очи, тъмни като влажното небе на Темуко. [...] Марисомбра е студентката от столицата. Сива баретка, топли, нежни очи, постоянно ухание на мадреселва, спътник на скитнишката студентска любов, физическо успокоение след страстните срещи из потайните кътчета на големия град (Неруда, 1982: 77).

Любимата жена е изобразена с наченки на предизвикателен еротизъм и с ентузиазъм към плътската любов, с настойчиви описания на тялото ѝ, в които се смесват чувственост и невинност. Не бива да се забравя, че книгата е плод на младежки любови с целия им трепет, изумление, страст, желание за облаждане и за власт, но и с нежност и тъга. И тук обаче се проявява една от най-характерните черти в поетичния свят на Неруда – жената се отдава напълно, цялостно и този акт на отдаване незабавно придобива грандиозен мащаб, космически измерения. Този противоречив женски образ, сложно съчетание на тривиалност и изключителност, поставя основите на представата на поета за любовта. Тя надхвърля обичайната любовна и плътска връзка между мъжа и жената, свързва ги със света, в който живеят, и води до единение със същия този свят. От самото начало природата е неразделна част и от двамата – почти пантеистично виждане, което се задълбочава в по-нататъшната поезия на Неруда (Montes, 1974; Silva Castro, 1932).

След края на любовния акт обаче лирическият герой изпада в абсолютна самота, или близостта не потушава самотата, а само я задълбочава, болката става безкрайна, следвана от безкрайна умора. Така в целия сборник доминира чувството на меланхолия, достигаща на места до дълбока печал, и така завършва – с чувство за космическа тъга. Поетът не е разказал любовна история, а френетично е изповядал чувствата си; не е търсил любовта, за да получи кратко задоволство, а е вървял насреща ѝ с напрегната душа, с желание да види разбити илюзиите си и да страда – сам, в забрава и до насита. Никъде в книгата не се появява

РАННАТА ПОЕЗИЯ
НА ПАБЛО НЕРУДА –
ПОСЛАНИЯ, ЗВУК
И ПРЕВОД

каква е причината за самотата на лирическият герой, но става ясно, че тя е свързана с неговата пълна изолация, той е прекратил връзките си с хората и с историческите събития около себе си, светът му е пуст, необитаем, пространството около него е отворено само към природата – към вятъра, към морето, към звездите (Montes, 1974; Silva Castro, 1932; Santander, 1971). Или както казва самият Неруда в мемоарите си за написването на „Песен на отчаянието“:

Пишех в лодката, заседнала на брега. Струваше ми се, че никога в живота си не съм бил така извисен и така дълбок както през онези дни. Горещо – непроницаемото синьо небе. В ръцете ми „Жан Кристоф“ – или раждащите се стихове на моята поема. И край мен всичко, което е живяло и продължава да живее в поезията ми – далечният тътен на морето, писъкът на дивите птици и горящата, никога неугасваща любов (Неруда, 1982: 77).

Редица изследователи на творчеството на Неруда обаче считат, че тази стихосбирка не е посветена само на метафизиката на любовта, а и на поезията, и че именно в тази нейна особеност се крие нейната двойственост. Поетът не търси толкова жена, която да обича, а някаква цел за изкуството си, с която да изкушава сам себе си (Lundkvist, 1963).

Колкото до стилистичните характеристики на творбите в сборника, пак Неруда си спомня, че преднамерено е ограничил стила си и изразните си средства, насочил се е към най-простите си черти, към собствения си хармоничен свят (Неруда, 1982: 76). А на друго място пояснява:

Десет години самотни усилия [...] са причина да се редуват в моя израз различни ритми, противоположни течения. След като ги свързвах и сплитях, без да намеря трайното, защото то не съществува, стигнах до тези „Двадесет песни за любовта и една за отчаянието“. Пръснати като мисълта в нейната неуловима променливост, радостни и горчиви, аз ги сътворих и страдах, сътворявайки ги (Неруда, 1983: 30).

По мнението на Делано стихотворната форма на творбите в този сборник се е влошила в сравнение с „Дрезгавина“, тъй като някои „възхитителни“ рими са се променили, а на места изобщо са изчезнали (Délano, 1934). Въпреки това Неруда спазва в общи

Венета Сиракова

линии традиционната метрика и строфа, но с промените, които са внесли в тях модерните. Заедно с това обаче тонът на стиховете се отдалечава все повече от Модернизма – поезията на Неруда е плътска, тялото съдържа цялата земна география, а любовта е материална, близка до природния свят (Monguió, 1963).

На български език от стихосбирката „Двадесет песни за любовта и една за отчаянието“ са преведени седем песни – № 3, 4, 5, 7, 10, 15, 20. Тук илюстративно ще разгледаме фрагменти от прочутата „Песен 20“ (Неруда, 1985: 28-29). По същество тя представлява спомен, в който лирическият герой се усъмнява дали наистина е обичал жената, която е била негова, а на преден план излиза мисълта, че оценяваме само онова, което сме изгубили. Стихотворението започва с тайнствен, опияняващ ритъм още в първия стих, който се повтаря и по-нататък: *Puedo escribir los versos más tristes esta noche* („Аз мога да напиша тая нощ най-скръбни песни“). Ясната алитерация на /r/ и /s/ придава звучност и дълбочина на фразата, но този похват се е загубил при превода. Следва описание на звездната нощ, така щастлива в прегръдките на любимата и така тъжна без нея, единствено с утехата на звездите. Контрастът между тези две чувства се подсилва чрез създадената почти мистична космическа атмосфера, а тя се постига благодарение на две силни звукови анафори, съставени съответно от гласните /a/ и /e/ в комбинация със съскавия съгласен звук /s/, които създават странното усещане едновременно за открито пространство и за хлад, а може би дори и за шепот: ... *La noche está estrellada, / y tiritan, azules, los astros, a lo lejos* („Погледни, нощта е звездна, и зъзнат синкави звездите във далечината“). В превода до голяма степен те са компенсирани чрез анафора и съпътстваща алитерация на съгласната /z/, но тя е звучна и по-скоро създава нещо като песенен напев, но пък се запазва усещането за студ, породено вероятно от глагола „зъзна“. В оригинала обаче посочените звукови анафори са съпроводени и с частична алитерация във втория стих на съгласните /t/ и /l/, както и с асонанс пак там на гласните /a/ и /o/, а тези звукови повторения

РАННАТА ПОЕЗИЯ
НА ПАБЛО НЕРУДА –
ПОСЛАНИЯ, ЗВУК
И ПРЕВОД

ния допринасят допълнително за общото усещане за далечина, хлад, космос и неясен шепот. Тази извънредно сложна комбинация от звукови похвати не се е получила в превода, тъй като всяко по-нататъшно търсене на звукови повторения вече би нарушило посланието на текста.

Малко по-нататък лирическият герой си спомня с носталгия любимата жена и на две места съвсем песнеливо я описва, но и в двата случая стиховете се отличават с подчертан асонанс на гласната /o/, която тук сякаш придава сферичност на образа, някаква особена кръгообразност в описанието на жената, дава ѝ завършеност, цялостност, вероятно в подкрепа на идеята, че някога тя изцяло, без остатък е била само негова, като едно завършено цяло. Разбира се, това е само една от възможните интерпретации на това звуково внушение, но то е много нагъпчиво: *Cómo no haber amado sus grandes ojos fijos* („Как може да не съм обичал нейните очи големи!“) и *Su voz, su cuerpo claro. Sus ojos infinitos* („Гласът ѝ, светлото ѝ тяло. Нейните очи безкрайни“). Както ясно се вижда, в българския текст, този асонанс напълно се е заличил.

Любопитен факт е, че същият асонанс на гласната /o/ се използва и за внушаване на идеята за преходността на любовта – някога скъпата жена е далеч, вече не го обича и вероятно е с друг мъж, всичко е безвъзвратно приключило, няма връщане назад, любовта и близостта са измамни и краткотрайни, накрая винаги оставаш сам в света. Тук отново има кръгообразност, но тя е свързана с повторемостта на житейските цикли – нищо не е вечно, всичко се връща към изходната точка, всичко се върти в кръг: например в стиха *De otro. Será de otro. Como antes de mis besos* („Със друг. Ще бъде с друг. Като преди целувките ми още“) или в знаменитата фраза *Es tan corto el amor, y es tan largo el olvido* („Ах, тъй е кратка любовта и тъй забравата е дълга“). За съжаление, в превода няма и намек за този силен асонанс, но пък във втория пример е направен опит той да бъде компенсиран донякъде с асонанс на гласната /a/, която на свой ред внушава протяжност във времето, дори безкрайност.

Венета Сиракова

Именно силен асонанс на гласната /a/ се наблюдава в едно от двустихията на творбата, в което се повтаря образът на самотната звездна нощ, свързан с идеята за отсъствието на любимата. Ето тук можем да говорим за необятност, за безбрежност на самотата във времето и пространството, а не за кръгообразност: *Qué importa que mi amor no pudiera guardarla./ La noche está estrellada y ella no está conmigo* („Какво, че моята любов не е могла да я запази. Нощта е пълна със звезди и тя не е със мене“). В превода звуковото повторение до голяма степен е запазено, особено в първия стих и в първата фраза на втория. В същия пример на испански е използвана и звукова епанафора (...guardarla/lanoche...), с която хармонично се преминава от едната фраза към другата, но тя не присъства в превода.

Сложно преплетени са звуковите повторения в поезията на Неруда – не само тук, но и в цялото му творчество, като понякога обхващат само по една фраза в определен стих или се наслагват по наистина неповторим начин. Тази забележителна звукова инструментовка на стихотворната му реч е извънредно трудна за предаване на друг език, както става ясно от примерите.

В „Поема 20“ може да се разграничи и редкият звуков похват *зев* (*hiatus*), като е трудно да се каже дали става дума за нарочно използвано изразно средство или за случайно попадение, но така или иначе той не е пресъздаден в превода: *Y el verso cae al alma como al pasto el rocío* („Стихът в душата пада, както във ливадата росата“). Тази загуба е напълно очаквана, тъй като става дума за сложно и труднопостижимо звуково средство на изказ.

Стиховете от следващия поетичен сборник на Неруда - „Ентузиаст с прашка“, са написани приблизително по същото време и имат прелюбопитна предистория.

След „Дрезгавина“ Неруда решава да пише по-центрирана и по-мощна поезия. В мемоарите си той разказва как в една звездна нощ в Темуко се втурва да

РАННАТА ПОЕЗИЯ
НА ПАБЛО НЕРУДА –
ПОСЛАНИЯ, ЗВУК
И ПРЕВОД

съчинява трескаво нови стихове, които по онова време са му изглеждали като плод на божествено вдъхновение:

Обхвана ме звездно, небесно, космическо опиянение. Хвърлих се към масата си и започнах да пиша като насън, сякаш някой ми диктуваше, първото стихотворение на сбирка, на която давах най-различни имена, докато се спрях на заглавието „Ентусиаст с прашка“. Сякаш плувах в мои собствени води (Неруда, 1982: 75).

Това е първият му опит да обхване цялата действителност – човека, природата, страстите и събитията около него. Пише френетично с мисълта, че се е избавил от предишното безредие в поезията си, но по-късно установява с удивление, че стиховете му са силно повлияни от известния по онова време уругвайски поет Сабат Еркасти и това откритие нанася силен удар върху самолюбието му и върху амбициите му за „всеобхватна поезия“:

Това бе удар сред нощта, а също така и просветление, за което и досега съм благодарен. [...] Трябваше да се преоценят много неща. [...] Бях се объркал, подведен от вдъхновението. По тесните пътеки трябваше да ме води разумът. Трябваше да се приуча на скромност. Много ръкописи унищожих, други оставих да улегнат. Едва десет години по-късно те се появиха отново и бяха отпечатани (Неруда, 1982: 76).

И затова вместо „Ентусиаст с прашка“ се появяват „Двадесет песни за любовта и една за отчаянието“.

И така, „Ентусиаст с прашка“ излиза през 1933 г., но произведенията в сборника са написани през 1923-1924 г. Книжката е съвсем тънка (34 стр.), тъй като – както твърди самият автор в бележка към нея – част от стиховете от онова време се загубили безвъзвратно, а други не са довършени. Освен това той прави изричната уговорка, че те трябва да се разглеждат само като документи на пламенната му младост (Gamboa Goldemberg, 2001: 144). Някои изследователи обаче предполагат, че поетът е пренебрегвал толкова време тези творби, тъй като те се били свързани с тежки депресивни състояния и са признак за творческа и духовна криза – затова доминиращите чувства в тях

Венета Сиракова

са умората и отчаянието. Това обаче са само догадки, тъй като произведенията не могат да се поставят в нужния контекст (Lundkvist, 1963). Така или иначе, тази книжка винаги е била в периферията на интереса на литературната критика.

Според Хайме Гамбоа Голдемберг от гледна точка на метриката и римуването творбите се разполагат между Модернизма и авангардизма: под формата на привидно свободен стих се прокрадват някои особености в поезията на модернистите като александрийските стихове и 11-сричковата стъпка, докато римата е по-скоро анафорична процедура, която, макар и да се среща при Дарио, е по-характерна за авангардистите. Нещо подобно се случва и със синтаксиса: на места има съвпадение между стиховете и изреченията, но другаде синтактичният компонент се разчленява – някои синтагми се превръщат в самостоятелни единици извън или въпреки изреченските структури. На семантично равнище се срещат авангардистки подходи, например от гледна точка на разрушаването на „аза“, но примерно трактовката на еротизма не се различава особено от принципите на Модернизма (Gamboa Goldemberg, 2001: 146-147).

На български е преведено само едно стихотворение от „Ентусиаст с прашка“ – „Любима, не умирай!“ (*Amiga, note mueras*) (Неруда, 1985: 30-31). Всъщност в тази творба не става дума за смърт, а за физическото желание на лирическият герой да бъде с отсъстващата любима. В този случай смъртта се оказва синоним на липса, на отсъствие, на незадоволено желание за плътски контакт. Лирическият герой дава израз на любовната си страст, но любимата не е при него и той я призовава да се върне – тоест символично да не умира за него. Когато описва сцените на любовните им срещи, поетът постоянно препраща към живата природа, към цветята и растенията, към слънцето или водата. Прави впечатление натрапчивото повторение на първо лице („Аз скръстих си ръцете“; „Аз те зова“; „Аз те очаквам“...), което може да се изтълкува като признак на високомерие с това постоянно напомняне

РАННАТА ПОЕЗИЯ
НА ПАБЛО НЕРУДА –
ПОСЛАНИЯ, ЗВУК
И ПРЕВОД

за силата на любовта и на страстта на лирическият герой – тя е несравнима, недостижима. Или цялото произведение е сложна смесица от меланхолия и надменност, написано съвсем в стила на ранния Неруда.

От гледна точка на звуковата организация на творбата тя се характеризира с множество асонанси, алитерации и звукови анафори. Например в двустишието *Mi rocaer los frutos en la tierra sombría./ Mi robailar las gotas del rocío en las hierbas* („Аз гледам плодовете как падат на земята./ Аз гледам как потрепва росата по тревите“) се наблюдава ясно изразена алитерация на вибранта /r/, която тук създава усещане за влага, вода, дъжд и дори ромолене на ручей в гората привечер или нощем – атмосфера, която в значителна степен се е заличила на български, макар че във втория стих от превода също има частична алитерация (потрепва-росата-тревите). Проблемът при звученето на поезията е, че слуховите внушения са комплексни и не се изчерпват с броење на звукове и срички – нещо, което ясно се вижда в посочения случай. Ето и друг показателен пример: в първия стих от двустишието *Yo soy el que te es pera en la estrellada noche./ sobre las playas áureas, sobre las rubia seras* („Аз те очаквам с трепет във тая вечер звездна/ при пясъците жълти, при златните хармани“) се наблюдава асонанс на гласната /e/, съчетан със звукова анафора, докато във втория стих има много отчетлив асонанс на гласната /a/ заедно с алитерация на съгласните /s/ и /r/, но тези звукови повторения са изчезнали при превода. Подобни асонанси, алитерации и анафори са използвани в различна степен в цялото стихотворение, но тук повторението на гласната /e/ дава усещане за протяжно ехо, отекващо надалеч – всъщност този стих се повтаря тук за втори път в стихотворението, така че впечатлението е още по-силно, – докато повторението на гласната /a/ във втория стих създава представа за открито пространство, за простор.

И така, в резултат на направения анализ на средствата за предаване на специфичната звукова организация на три от ранните стихотворения на Неруда на

Венета Сиракова

български може да се посочи, че и при най-добро желание от страна на преводача трудно могат да се избегнат редица неминуеми загуби, произтичащи от сложния комплекс задачи, които задава поетичният текст. Практиката показва, че най-често тези загуби са свързани именно със звученето на текста, като се дава приоритет на ритмичните му особености, на посланието или на римуването, ако има такова. Подобен извод се налага и при разгледаните произведения, макар преводачите на много места да са се постарали да намерят компромисни варианти. За съжаление обаче поезията е синтетично изкуство и всеки компромис с някой от компонентите ѝ може да наруши безвъзвратно цялостното възприятие. Точно това е според мен неизразимото при превода на поетичен текст, онзи незабележим пласт, който превръща делничното и баналното във високо изкуство.

БИБЛИОГРАФИЯ

Коларов, Р. (1983). *Звук и смисъл. Наблюдения над фоничната организация на художествената проза*. София: Издателство на БАН.

Неруда, П. (1982). *Изповядвам, че живея*. Превод от испански Т. Нейков, Ст. Савов. София: Партиздат.

Неруда, П. (1983). *За да се родя, родих се*. Превод от испански Ст. Савов. София: Народна култура.

Неруда, П. (1985). *Светилник на земята*. Превод от испански Ал. Муратов, Ат. Далчев. София: Народна младеж.

Филипова, С. (2010). *Речник по стихознание*. София: „Изток-Запад“.

Alonso, A. (1951). *Poesía y estilo de Pablo Neruda*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana.

Concha, J. (1965). Proyección de ‘Crepusculario’. - *Revista Atenea*, N° 408, abril-junio de 1965. Concepción: Universidad de Concepción, 188-210. (<http://www.neruda.uchile.cl/critica/proycrepusculconcha.html>) [посетен на 15.08.2017].

РАННАТА ПОЕЗИЯ
НА ПАБЛО НЕРУДА –
ПОСЛАНИЯ, ЗВУК
И ПРЕВОД

Délano, E. L. (1934). Esquema de la poesía joven en Chile. - *Revista Atenea*, N° 113, Concepción: Universidad de Concepción, noviembre de 1934, 24-35. (<http://www.neruda.uchile.cl/critica/delano.html>) [посетен на 19.09.2017].

Gamboa Goldemberg, J. (2001). Lectura y consagración en 'El hondero entusiasta' de Pablo Neruda. - *Letras*, 33. Heredia: Escuela de Literatura y Ciencias del Lenguaje, Universidad Nacional de Costa Rica, 143-150. (<http://www.revistas.una.ac.cr/index.php/letras/article/view/3661>) [посетен на 18.10.2017].

Lundkvist, A. (1963). Neruda. - *Revista Mapocho*, № 45, diciembre de 1963. Santiago: Editorial Universitaria. (<http://www.neruda.uchile.cl/critica/lundkvist.html>) [посетен на 27.09.2017].

Monguió, L. (1963). Introducción a la poesía de Pablo Neruda. - *Revista Atenea*, año XL, Tomo CLI, № 401, 65-80. (<http://www.neruda.uchile.cl/critica/monguiio.html>) [посетен на 20.11.2017].

Montes, H. (1974). *Para leer a Neruda*. Santiago: Francisco de Aguirre. (<http://www.neruda.uchile.cl/critica/index2.html>) [посетен на 11.12.2017].

Salerno, N. (2004). Neruda: sus críticos y sus biógrafos. - *Revista Estudios Públicos*, № 94, 2004. (https://cepchile.cl/cep/site/artic/20160304/asocfile/20160304093237/r94_salerno_criticosybiografos.pdf) [посетен на 10.10.2017].

Santander, C. (1971). Amor y temporalidad en 'Veinte poemas de amor y una canción desesperada'. - *Anales de la Universidad de Chile*, № 157-160, 91-105. (<http://www.revistas.uchile.cl/index.php/ANUC/article/view-File/22372/23690>) [посетен на 03.12.2017].

Silva Castro, R. (1932). Pablo Neruda. In: Silva Castro, R. (ed.) *Retratos Literarios*. Santiago: Ediciones Ercilla-Contemporáneos. (<http://www.neruda.uchile.cl/critica/silvacastro.html>) [посетен на 14.11.2017].

Silva Castro, R. (1964). Aparición de Neruda en 'Claridad'. In: Silva Castro, R. (ed.) *Pablo Neruda*. Santiago: Editorial Universitaria. (<http://www.neruda.uchile.cl/critica/silvacastro3.html>) [посетен на 17.08.2017].

Венета Суракова

Teitelboim, V. (2004). Hay libros que son padres de naciones. - *Estudios Públicos*, 94, otoño de 2004. (https://cepchile.cl/cep/site/artic/20160304/asocfile/20160304093248/r94_teitelboim_padresdenaciones.pdf) [посетен на 09.11.2017].

Villegas Morales, J. (1980). El yo poético conmisera-tivo de ‘Crepusculario’. In: Villegas Morales, J. (ed.) *Estudios de Pablo Neruda*. Santiago: Editorial Nascimento, 1980. (<http://www.neruda.uchile.cl/critica/jvillegas.html>) [посетен на 10.08.2017].

TOURISME, BROCHURE PUBLICITAIRE ET TRADUCTION: UNE SYNERGIE RÉALISÉE PAR LE BIAIS DU DISCOURS SPÉCIALISÉ

Елена Кондева,

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме

Настоящата статия цели да очертае специфичните особености на езика на туризма, да разгледа въпросите, посветени на межкултурната комуникация, валидирани през призмата на специализирания превод наред със семиотичните и мултимодални подходи. За да гарантира ефикасността на комуникацията и да предаде посланието от един език на друг, от преводача се очаква да адаптира превода към дискурсивните елементи и модалностите на туристическия дискурс. Езикът на туризма изгражда една позитивна реалност, а именно: да информира, привлича и рекламира.

Рамката на изследването изяснява релацията между езика на туризма и специализирания език; синергията, реализирана между рекламата в текста и по-конкретно туристическата брошура и превода чрез специализирания дискурс.

1. Introduction

L'importance de la traduction dans la vie sociale vise la dimension civilisatrice, anthropologique. On a traduit pour des raisons multiples: découvrir ou redécouvrir un patrimoine culturel; diffuser des idées religieuses; im-

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“, т. 4 (2018), стр. 174-186

Елена Кондева

ser des doctrines politiques: créer ou parfaire une langue nationale; s'appropriier des connaissances. Jadis, considérée exclusivement comme un art, la traduction, au fil des siècles, a quitté le champ clos des lettres pour se tailler une place de plus en plus grande dans tous les domaines de l'activité humaine et devenir un instrument indispensable de l'internationalisation du savoir. La traduction contribue à l'interpénétration des cultures et des civilisations différentes, au transfert du message langagier et, en particulier, à son décodage (considérant la fonction métalinguistique selon **Jakobson**). Les adeptes de la traduction exclusivement au niveau du texte – **E. Coşeriu, H. Meschonnic, D. Seleskovitch, M. Lederer, J.-R. Ladmiral** soutiennent l'idée qu'il faut traduire le message du texte, le sens du texte dans son intégralité, compte tenu les spécificités linguistiques et extralinguistiques.

La traduction et le tourisme, deux secteurs à nos jours en pleine expansion, partageant les mêmes concepts clés, à savoir la langue et la culture, sont conçus comme interdépendants. L'étude, consciente de cette *synergie*, adoptera une approche centrée sur l'alliance entre ces deux notions fondamentales à la traduction par le prisme du discours spécialisé. Depuis la démocratisation et l'intensification des voyages, le tourisme est devenu une activité économique de masse et de première importance. Ce marché a atteint une dimension de niveau mondial, aussi est-il devenu essentiel de traduire ses supports touristiques. La communication c'est le facteur qui tente de mettre en liaison ces mondes si différents, mais pour que cette interconnexion se réalise, seule une bonne traduction qui puisse intervenir.

Les paramètres *~linguistiques~* – *~iconiques~* – *~culturels~* sont mis en valeur dans cet article, les fondements de la relation qui unit la communication et la traduction, concernant le domaine du tourisme dans l'intention d'en examiner les problématiques. En outre, l'accent sera mis sur la relation entre le texte publicitaire et le langage du tourisme dans le cadre de la communication afin d'expliquer le *genre hybride* qui caractérise les écrits touristiques.

TOURISME, BROCHURE
PUBLICITAIRE ET
TRADUCTION: UNE
SYNERGIE RÉALISÉE
PAR LE BIAIS DU
DISCOURS SPÉCIALISÉ

2. Problématiques des langues de spécialité

2.1. Langue générale et langue de spécialité: une distinction asymétrique

Depuis que l'appellation générique de *langues de spécialité* (LSP) est apparue à la fin des années 1960, les points de vue des pédagogues sur cette branche de la linguistique et les voies d'accès aux LSP se sont multipliés, d'autant plus que les spécialités de domaine sont diverses et en constante évolution et les connaissances spécialisées sont de plus en plus interdisciplinaires. Les symposiums, organisés sur les langues de spécialité, abordent surtout les aspects didactiques des LSP, c'est-à-dire l'analyse des besoins, les manières d'enseigner, les tests et les modalités d'évaluation, approche contrastive, etc.; ils se penchent surtout sur l'anglais, langue seconde (ESP), via l'étude de traits linguistiques, terminologiques de ces LSP.

Ainsi donc, on peut dire que la *langue de spécialité* est un hyperonyme excessif dans la mesure où il ne s'agit pas d'une langue à part mais d'une terminologie et d'une syntaxe spécifiques, assorties d'une organisation discursive qui vise l'objectivité de la communication dans une discipline donnée. Ce n'est que progressivement que sont ajoutés des critères pragmatiques de définition: les langues de spécialité sont utilisées et reçues dans des situations particulières – elles s'articulent à certains types d'actes de langage et à des terminologies qui renvoient à des **réalités extralinguistiques**.

Quant aux situations de communication, les LSP/*languages for specific purposes*/ portant sur les actes de langage, l'énonciation, les modalités, sont une forme d'existence de la langue dans une communauté discursive donnée. Au sujet de la traduction, aujourd'hui, les pratiques en traduction connaissent un double changement paradigmatique: celui du passage du paradigme de l'équivalence, basé sur la comparaison des textes source et cible, sur la substitution supposée d'un mot par un autre, au paradigme culturel, c'est-à-dire de la **traduction orientée** non plus vers le texte de départ mais **vers la culture réceptrice**.

Елена Кондева

À propos des perspectives textuelles dans l'étude des langues de spécialité, **Finn Frandsen**, de l'École des HEC d'Aarhus (Danemark), se penche sur la définition de *langue de spécialité* et sur ce qui distingue cette langue de la langue générale. Après avoir passé en revue les définitions données à ce concept depuis **Sager (1980)** jusqu'à **Lerat (1995)** et qui voient la distinction entre LS et LG comme une distinction symétrique entre deux sous-systèmes linguistiques ou entre deux formes d'usage, il propose une **distinction asymétrique** sur deux axes, la LG ayant un statut épistémologique (l'idée de langue) et la LS un statut ontologique (formes d'usage particulières).

Yves Gambier, docteur en linguistique et directeur du Centre de traduction et d'interprétation de l'Université de Turku (Finlande), dresse de son côté un bilan mitigé sur les discours en français spécialisé. Il s'est attaché en particulier à leur dimension socio-terminologique et à leur composition d'ensemble (macro-structure, rapport au scripto-visuel). Il distingue quatre courants dans lesquels les LSP sont tour à tour objet terminologisé (approche pédagogique selon laquelle les difficultés de compréhension sont à mettre sur le compte de l'ignorance des mots), utilitaire (avec une préoccupation didactique, rédactionnelle ou traductionnelle), indécis (où l'accent porte soit sur le code, soit sur le référent, soit sur les acteurs ...) et, enfin, **discursif** (sous l'impulsion de diverses tendances de la **linguistique fonctionnelle**, dans lesquelles il voit de nouvelles pistes intéressantes).

2.2. Le langage du tourisme: langue de spécialité?

Le *Dictionnaire de didactique des langues* (1976) (désormais DDL) évoque le sujet sous l'angle lexicale: « Les langues spécialisées en général utilisent un fonds de lexique que l'on retrouve dans la langue usuelle mais dans des acceptions spécifiques liées à la science ou à la discipline concernée » (p.512).

Pour éclairer le sujet sur le **langage touristique en tant que langue de spécialité**, on doit mentionner trois

TOURISME, BROCHURE
PUBLICITAIRE ET
TRADUCTION: UNE
SYNERGIE RÉALISÉE
PAR LE BIAIS DU
DISCOURS SPÉCIALISÉ

chercheurs d'origine italienne: **Cortellazzo, Gotti et Sobrero**. Dans la langue nous observons l'existence d'une multitude de sous-ensembles comme variétés du code global, et qui sont utilisés dans le champ professionnel. Les trois Italiens ont donné les étiquettes (dénominations) les plus différentes: «*sous-codes*», «*langues de spécialité*», «*langages spécialisés*», «*codes spécialisés*», «*langages sectoriels*». Comme le souligne le linguiste Michele Cortellazzo:

Per lingua speciale si intende una varietà funzionale di una lingua naturale, dipendente da un settore di conoscenze o da una sfera di attività specialistici, utilizzata, nella sua interezza da un gruppo di parlanti più ristretto della totalità dei parlanti la lingua di cui quella specie è una varietà, per soddisfare i bisogni comunicativi (in primo luogo quelli referenziali) di quel settore specialistico; la lingua speciale è costituita a livello lessicale da una serie di corrispondenze aggiuntive rispetto a quelle generali e comuni della lingua e a quello morfosintattico de un insieme di selezioni, ricorrenti con regolarità, all'interno dell'inventario di forme disponibili nella lingua (Cortellazzo, 1994: 8).

Une langue de spécialité est une variante fonctionnelle d'une langue naturelle qui dépend d'une domaine de connaissance ou d'une sphère d'activité spécialisée, utilisée dans son ensemble par un groupe de locuteurs plus restreint par rapport à la totalité des locuteurs de la langue dont la langue de spécialité est une variété et dont le caractère spéciale est une variante qui a pour vocation de satisfaire les besoins communicatifs (en premier lieu référentiels) du secteur spécialisé en question. La langue de spécialité, sur le plan lexicale, est constituée d'une série de correspondances qui s'ajoutent aux correspondances génériques et communes de la langue. Sur le plan morphosyntaxique, la langue de spécialité se caractérise par un ensemble de sélections formelles récurrentes au sein d'un catalogue de formes disponibles dans la langue (traduction tirée de Callari Galli, M., Londei, D., 2011, *Traduire les savoirs*: 221).

Ce qui découle de cette définition est qu'une langue n'est pas spécialisée seulement du point de vue du lexique mais aussi du point morphosyntaxique. Au niveau morphosyntaxique le spécialiste de la langue agit à travers le renforcement du rôle du nom au détriment de celui du verbe. Cortellazzo souligne aussi le strict rapport entre la langue de spécialité, qui est considérée comme une variété fonctionnelle du code de base, qui est la langue commune,

Елена Кондева

le type de destinataire, le message transmis et le niveau du maîtrise de l'argument du lecteur.

Alberto Sobrero discerne deux types de langues. Cette séparation s'effectue sur l'axe diaphasique ou situationnel du système linguistique, c'est-à-dire en fonction du contexte:

- langues sectorielles technoscientifiques (ayant un riche bagage terminologique et un lexique très spécialisé, par exemple: la langue de la chimie, de l'informatique, de la linguistique)
- **langues sectorielles au sens large** (cette catégorie comprend les langues décrites par la formulation suivante):

“Les langues sectorielles au sens large (langue de magazine de mode, **langue du tourisme**, langue de l'activité politique), ne disposent pas ni d'un lexique spécifique proprement dit, ou plutôt, ont un lexique spécifique limité, ni des règles conventionnelles: ces types des langues puisent la majorité de ses termes dans la langue commune ou dans d'autres langue de spécialités”.

En effet, Sobrero considère que la langue de spécialité du tourisme utilise un nombre infini de termes techniques, en recourant aux explications et illustrations.

D'autre part, selon **Gotti**, nous aurions du mal à retrouver dans la langue du tourisme l'ensemble des caractéristiques lexicales d'une langue de spécialité, notamment - précision, clarté, simplicité, neutralité émotive, objectivité et impersonnalité.

Le tourisme se sert d'un langage qui construit une réalité positive dans le but d'informer, d'attirer et de promouvoir. Sur le dessein de ces réflexions, le rapport entre le langage et le tourisme peut être expliqué par **les modalités de traduction** qui ont été proposées par le linguiste **Roman Jakobson**. Dans un article célèbre, « Aspects linguistiques de la traduction » (le titre anglais est simplement: « On Translation »), Roman Jakobson distingue trois formes de traduction: la *traduction intralinguale* ou *reformulation* (en anglais « rewording »); la tra-

TOURISME, BROCHURE
PUBLICITAIRE ET
TRADUCTION: UNE
SYNERGIE RÉALISÉE
PAR LE BIAIS DU
DISCOURS SPÉCIALISÉ

duction interlinguale, de langue à langue, qu'il qualifie de « traduction proprement dite »; enfin la *traduction intersémiotique*, qui « consiste en l'interprétation des signes linguistiques au moyen de signes non linguistiques » (Jakobson, 1963: 79).

En d'autres mots, d'après le sémiologue russe, il en existe trois typologies:

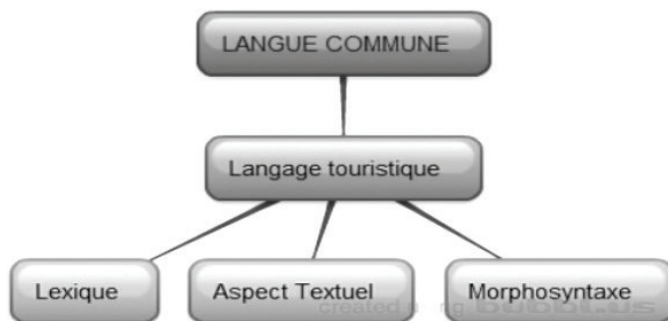
- traduction intralinguistique – interprétation d'un signe à travers un autre signe de la même langue. **Dans le domaine du tourisme**, ce type de traduction a lieu quand le touriste voyage à l'intérieur de sa langue et de sa culture.

- traduction intersémiotique – se compose de l'interprétation d'un signe verbal à travers l'emploi d'un signe non verbal (par exemple: l'ouïe, le toucher, le goût, les sons, etc.)

- traduction interlinguistique – interprétation d'une langue à travers une autre langue. Le touriste rencontre des systèmes linguistiques très différents et il doit réaliser une traduction entre deux systèmes culturels. Dans ce type de traduction il est important de tenir compte des aspects interculturels. C'est le milieu environnant dans lequel se produisent les actes linguistiques, c'est-à-dire le contexte situationnel et la culture sous-jacente à la communication, qui déterminent le degré de compréhension du message.

La **spécificité du langage touristique** ne réside pas seulement dans le choix soigné d'une terminologie pleine des mots-clés ou dans les choix morphosyntaxiques caractérisés par la fréquence des phénomènes et des structures qui provient de la langue commune (par exemple: emploi des superlatives, des formes pronominales, etc.). Pourtant, la spécificité de cette langue est aussi dans les choix syntaxiques et leur rôle dans le domaine du tourisme. Enfin, la singularité de la langue du tourisme concerne l'organisation textuelle qui est déterminée par le choix de la situation communicative. En considération de cette piste de réflexions, la démarche du parcours linguistique peut être illustrée par la figure suivante:

Елена Кондева

Figure 1. Parcours linguistique de discours spécialisé

Du point de vue fonctionnel et stylistique, un texte faisant usage de la langue de spécialité se doit d'être transparent: il doit suivre les règles partagées par la communauté spécialisée à laquelle il s'adresse de façon à être correct et cohérent. Ces normes reposent sur les critères de précision, d'objectivité, de clarté, de rapidité, de pertinence faisant preuve d'un degré de formalité qui décroît suivant que le taux de spécialisation de la situation communicative s'atténue. C'est pour cette raison que le **discours touristique** manifeste un certain degré de liberté et de créativité qui l'éloigne de la pure technicité.

Du point de vue pragmatique, les textes touristiques sont destinés à un vaste public et nous aident à comprendre la portée de leur influence sur le choix du registre, en fonction de l'intentionnalité communicative de l'émetteur.

Il est important de se pencher sur la question comment ces textes se structurent. Dans la mesure où il existe **un rapport constant entre l'identité et l'altérité**, sur le plan aussi bien discursif que culturel et social, les écrits du tourisme cherchent à établir un accord entre la réalité concrète de la destination et les attentes des lecteurs. Donc, l'attention doit être portée sur les conditions de production et de réception du support, à travers un discours touristique qui se veut ancré dans le référentiel et le social. (Baider, Burger et Goutsos, 2004: 11).

En ce qui concerne **le langage spécialisé du tourisme**, le travail de **Maria Giovanna Nigro** (Nigro, 2006) s'est

TOURISME, BROCHURE
PUBLICITAIRE ET
TRADUCTION: UNE
SYNERGIE RÉALISÉE
PAR LE BIAIS DU
DISCOURS SPÉCIALISÉ

avéré fondamental. Nigro stipule que le langage touristique doit trouver le juste équilibre entre le sentiment de familiarité et la nouveauté. Il doit jouer de ces deux éléments à travers des comparaisons, des métaphores et des similitudes, afin de réduire le sentiment de dépaysement tout en suscitant l'envie et la curiosité du lecteur. À l'appellation « langue de spécialité », Nigro préfère celle de « sous-système », une variété spécialisée de la langue courante dotée de règles lexicales et morphosyntaxiques, ainsi que de structures et organisations textuelles particulières.

3. Le langage publicitaire dans le secteur du tourisme

3.1. Les genres discursifs

Dans l'ensemble des études sur les discours professionnels en France il faut mentionner les apports du *CEDISCOR* (*Centre de recherches sur la didactique des discours ordinaires de l'Université de la Sorbonne Nouvelle, Paris III*) qui groupe un nombre des chercheurs autour de la figure de Sophie Moirand et du *CEDITEC* (*Centre d'Études des Discours, Images, Textes, Écrits et Communications de l'Université de Paris 12*). Il existe partout un développement de ce type de centres destinés à l'étude des genres discursifs et à l'analyse discursive et textuelle. Les **genres de discours** relèvent de divers types de discours, associés à de vastes secteurs d'activité sociale. On peut constituer des genres de discours à l'intérieur d'un type de discours classé par secteurs d'activité. Dans notre cas, le secteur d'activités touristiques produit des brochures, guides, circuit, etc. Si le lexique et la syntaxe des langues de spécialité ne divergent pas de ceux de la langue courante, toutefois les langues de spécialité se singularisent de cette dernière, non plus au niveau de la phrase, mais à celui des énoncés dans leur totalité, par la présence de genres de discours, souvent très **stéréotypés, spécifiques à chaque domaine de spécialité**, et **porteurs de réglages textuels contraignants** qui laissent à l'énonciateur plus ou moins d'espace de variations, textes que **Dominique Maingueneau** dénomme «

Елена Кондева

genres routiniers » et qu'il définit ainsi: «Les paramètres qui les constituent résultent en effet de la *stabilisation de contraintes* liées à une activité verbale qui s'exerce dans une situation sociale déterminée. À l'intérieur de ces genres routiniers on peut définir une échelle: d'un côté les genres totalement ritualisés, qui laissent une marge de variation minimale (actes juridiques, par exemple), de l'autre ceux qui, à l'intérieur d'un script peu contraignant, laissent une grande part aux variations personnelles.» (2004: 110).

Si les langues de spécialité comportent une spécificité, cette dernière ne réside pas dans le lexique, ni dans la syntaxe comme le pensait la recherche sur les langues de spécialité dans les années 60-70, mais elle est à chercher dans les genres de discours spécifiques suscités par chaque domaine professionnel et dans le lien étroit entre langage et action qu'impose le monde contemporain du travail.

3.2. Le genre hybride des brochures touristiques

Les brochures touristiques s'apparentent selon Kerbrat-Orecchioni (2004:147) nettement au discours publicitaire. Il s'agit en effet d'un discours laudatif ou épideictique, suivant la classification aristotélicienne, qui vise à promouvoir la vente d'un produit. Boyer & Viallon (1994: 40) constatent que **la brochure touristique** est l'outil par excellence de l'agence de voyages. C'est pourquoi **ce document prend souvent la forme d'un autre genre**, à savoir celle d'un catalogue, avec toutes ses défaillances, notamment une structure monotone et répétitive dont on se sert sous le prétexte d'efficacité et de clarté. Il ne faut pas oublier non plus que la communication verbale n'est pas le seul composant de la brochure touristique. Snell-Hornby (1999: 96) affirme que les éléments visuels, qu'il s'agisse de photographies, de cartes, de plans, de diagrammes ou de logos, jouent un rôle majeur. En effet, il n'est pas exceptionnel qu'on leur accorde davantage d'importance que le texte même. La réussite de la brochure est déterminée par la confluence des deux. Pour Snell-Hornby le discours touristique a contracté le stéréotype culturel typique de la publicité. Les brochures tou-

TOURISME, BROCHURE
PUBLICITAIRE ET
TRADUCTION: UNE
SYNERGIE RÉALISÉE
PAR LE BIAIS DU
DISCOURS SPÉCIALISÉ

ristiques veulent surtout convaincre et persuader les destinataires.

D'après **Vijay Kumar Bhatia**¹ le terme "*genre*" réfère à l'emploi d'une langue dans un contexte de communication qui utilise un certain lexique, une certaine grammaire et un certain discours afin de pouvoir réaliser certains buts communicatifs. D'ailleurs, il ajoute qu'un genre n'est pas fixe et qu'il peut toujours changer et se développer. Donc, les brochures touristiques ont **un aspect promotionnel** et deviennent, par conséquent, **un genre hybride qui combine trois fonctions – persuader, promouvoir et informer**. L'incidence que ce genre de discours a sur l'interprétation de l'énoncé de la part du lecteur relève du travail du traducteur. À cet égard, les brochures publicitaires dans le domaine du tourisme obéissent à un système de normes qui renvoient à une pratique discursive singulière, caractérisée par une organisation du discours particulière et un code langagier typique comme par exemple, l'emploi du mode implicite, faisant appel à des présupposés, à de nombreuses références, à des sous-entendus et affichant une préférence pour les stéréotypes et les clichés, le tout accompagné d'une stratégie persuasive.

4. Conclusion

Pour conclure, il est donc intéressant de noter que tout genre de discours est un « dispositif de communication à la fois social et verbal, historiquement défini ». Les études en sciences du langage et de la communication ont élargi leurs champs de recherche qui caractérisent les écrits touristiques et plus précisément la brochure publicitaire. Cette dernière est considérée comme une mise en scène textuelle du destinataire. On y trouve, en particulier, la synergie entre: les modalités discursives à partir de la stéréotypie; l'approfondissement de l'identité et de l'altérité; la caractérisation de la langue du tourisme; la nature culturelle de la traduction spécialisée. L'interaction de l'image et du lexique par rapport au voyage semble privilégié. L'image, en effet, n'est pas purement représentation « dénotative » du réel mais aussi un lieu à partir duquel l'imagination peut s'exercer en évoquant des représenta-

¹Bhatia, Vijay K., available at: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781405198431.wbeal0086/abstract>

Елена Кондева

tions mentales, symboliques. Dans ce processus d'évocation des images, les brochures recourent souvent aux mécanismes de l'analogie ou de la comparaison entre l'ailleurs (l'autre) et le même.

RÉFÉRENCES BIBLIOGRAPHIQUES:

Agorni, M. (2012). Questions of mediation in the translation of tourist texts. *Altre modernità* 7, pp. 1-11. Disponible sur: <http://riviste.unimi.it/index.php/AMonline/article/view/1963/2213>

Baider F., Burger M., Goutsos D. (2004). *La communication touristique: Approches discursives de l'identité et de l'altérité*, Paris: L'Harmattan.

Bhatia, V., Bremner, S. (Éds) (2014). *The Routledge Handbook of Language and Professional Communication*. London: Routledge.

Dufiet, J.P. (2012). Le destinataire intradiscursif dans le guide touristique, in Margarito et al. Cahiers de recherche de l'École Doctorale en Linguistique française, N°6.

Francesconi, S. (2012). *Generic Integrity and Innovation in Tourism Texts in English*. Trento: Tangram Edizioni Scientifiche, pp. 21-39.

Frandsen, F. (1998). Langue générale et langue de spécialité – une distinction asymétrique?. In Gambier, Y. *Discours professionnels en français*. Peter Lang,

Frandsen, F. (1998). Langue générale/langue spécialisée. In Yves Gambier (éd) (Ed.).

Les discours professionnels en français. Indices textuels, syntaxiques et terminologiques. Frankfurt M.: Peter Lang, pp. 15-34

Gotti, Maurizio. (2006). The Language of Tourism as Specialized Discourse, in Palusci O. and Francesconi S. (Eds) *Translating Tourism: Linguistic/Cultural Representations*. Trento: Università di Trento: Dipartimento di Studi Letterari, Linguistici e Filologici, pp. 15-34.

TOURISME, BROCHURE
PUBLICITAIRE ET
TRADUCTION: UNE
SYNERGIE RÉALISÉE
PAR LE BIAIS DU
DISCOURS SPÉCIALISÉ

Gotti, Maurizio. (2008). *Investigating Specialized Discourse*. Bern: Peter Lang AG, European Academic Publishers, pp. 17-28.

Nigro, M.G. (2006). *Il linguaggio specialistico del turismo: aspetti storici, teorici e traduttivi*. Rome: Aracne.

Sites consultés:

<http://veilletourisme.ca/2006/02/09/les-brochures-touristiques-sont-elles-encore-efficaces/>

<http://www.smglanguages.com/non-classifiee/traduction-de-texte-touristique?lang=fr>

http://www.cultusjournal.com/files/Archives/Cultus9_2016_2/Agorni_%20cultus%20_9_Volume_2_2016.pdf

http://www.ujk.edu.pl/token/wp-content/uploads/2013/01/Token_2012_S_Maci.pdf

<http://www.fabiennehbaider.com/documents/HolterHistoriqueFos.PDF>

ЗА ПРЕВОДА НА НЯКОЛКО НАЗВАНИЯ НА БЪЛГАРСКИ ДЪРЖАВНИ СТРУКТУРИ НА РУСКИ ЕЗИК

Владимир Хънтов,

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Abstract

This article deals with problems regarding the translation of Bulgarian government institutions' names to Russian. The difficulties related to the insufficient concretisation of the names in the source language (Bulgarian) are emphasised. In some cases, in the search for matches, enactment texts (regulations) describing the sphere of activity of the corresponding Bulgarian government institutions are used. Additionally, the article states that in certain cases it is possible and expedient to include and use semantic elements of the translated Russian phrases in the source Bulgarian terminological denominations.

Според българския *бълг. Административен регистър* (iisda.government.bg), в България има 149 държавни структури (агенции, комисии, съвети, служби и пр.), които влизат в състава на изпълнителната власт, но не са нито министерства, нито териториални под-

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 188-196

Владимир Хънтов

разделения на централната власт¹. При превода на някои от техните названия на руски език възникват трудности от различен характер, анализирани по-нататък в настоящата работа.

I. В България съставното терминологично наименование *бълг. Национална агенция за оценяване и акредитация* е популярно сред сравнително тесен кръг специалисти. То може лесно да бъде преведено на руски език, тъй като всяка от съставлящите го лексеми има свое точно руско съответствие.

Заедно с това обаче българското название има крайно ниска степен на информативност. В него отсъстват каквито и да било семантични маркери, които ясно и недвусмислено да показват какво или кого оценява и акредитира дадената държавна институция. Такава информация присъства само в нормативните актове, например в текста на правилника за дейността на ведомството:

Глава първа

Общи положения

...

Чл. 2.

Агенцията е специализиран държавен орган към Министерския съвет за оценяване, акредитация и контрол на качеството на дейностите на висшите училища... (Правилник за дейността на Националната агенция за оценяване и акредитация).

Като имаме предвид този текст, ние считаме, че за повишаване степента на информативност в преводното руско название задължително трябва да се включи и допълнителен семантичен елемент – руско съответствие на българския съставен термин *бълг. висши училища*. В съвременния руски език съществуват две такива съответствия:

1) терминологичното словосъчетание *рус. высшее учебное заведение*;

2) производната от него инициална абrevиатура, която има две правописни форми: *рус. вуз* и *рус. ВУЗ*.

¹ Такива подразделения са например областните администрации, областните дирекции (ОД) и районните управления (РУ) на МВР, териториалните дирекции (ТД) на НАП и пр.

ЗА ПРЕВОДА НА
НЯКОЛКО НАЗВАНИЯ
НА БЪЛГАРСКИ
ДЪРЖАВНИ СТРУКТУРИ
НА РУСКИ ЕЗИК

Според нас при превода трябва да се използва първата от тях, тъй като тя има характеристиките на необходимото в конкретния случай нарицателно съществително име.

Ние считаме, че проведенният анализ ни дава достатъчно основание да предложим следните две съответствия при превод на българското наименование *бълг. Национална агенция за оценяване и акредитация* на руски език:

1) *рус. Национальное агентство по оценке и акредитации высших учебных заведений;*

2) *рус. Национальное агентство по оценке и акредитации вузов.*

По наше мнение, напълно целесъобразно е допълнителният семантичен елемент *бълг. висши училища* да бъде включен и в българското название, което безспорно ще стане значително по-дълго: *бълг. Национална агенция за оценяване и акредитация на висшите училища*. Този недостатък обаче ще бъде компенсиран от факта, че сферата на дейност на тази държавна структура ще бъде определена пределно точно и еднозначно.

II. В българското *бълг. Министерство на икономиката* като обособено структурно звено е включена *бълг. Изпълнителна агенция „Българска служба за акредитация“*. На пръв поглед наименованието на тази агенция лесно би могло да бъде преведено на руски език поради наличието на точни руски съответствия за всички съставлящи го лексеми.

И тук обаче отново наблюдаваме крайно ниска степен на информативност, отчайваща неконкретност и неяснота в семантичен план. Дори названието на министерството-„патрон“ не може по никакъв начин да помогне за уточняване съдържанието на даденото терминологично словосъчетание: служба с такова наименование би могла да се занимава с акредитиране на когото и на каквото и да е. Според нас и в този случай трябва да се има предвид преди всичко текстът на

Владимир Хънтов

съответния регулативен за дейността на ведомството нормативен акт:

Чл. 1.

...

(3) Изпълнителна агенция “Българска служба за акредитация” осъществява следните основни дейности и услуги:

1. акредитация на:

а) *лаборатории* за изпитване, включително медицински лаборатории;

б) *лаборатории* за калибриране;

в) *органи за контрол*;

г) *органи по сертификация на продукти...*;

д) *верификационни органи*;

е) *органи по сертификация* на системи за управление – ISO 9001...;

ж) *органи по сертификация* на персонал;

з) *проверяващи* по околна среда... (Устройствен правилник на изпълнителна агенция “Българска служба за акредитация”).

На базата на описаните в устройствения правилник функции ние считаме, че възможно най-адекватно съответствие при превода ще бъде руската конструкция *рус. Исполнительное агентство „Българска служба по акредитации лабораторий и иных контрольных органов“*. По наше мнение добавеният в преводното руско название семантичен елемент би могъл да бъде включен и в оригиналното българско наименование *бълг. Изпълнителна агенция “Българска служба за акредитация на лаборатории и други контролни органи”*. Целесъобразността на подобно включване се аргументира с това, че и тук по-голямата формална сложност ще бъде напълно компенсирана от семантичната яснота и недвусмисленост на съставния термин.

ЗА ПРЕВОДА НА
НЯКОЛКО НАЗВАНИЯ
НА БЪЛГАРСКИ
ДЪРЖАВНИ СТРУКТУРИ
НА РУСКИ ЕЗИК

III. Според нас при превод на названията *бълг. Агенция за хората с увреждания* и *бълг. Национален съвет за интеграция на хората с увреждания* е необходимо преди всичко да се сравнят термините, употребявани в законодателството на двете държави. В България има *бълг. Закон за интеграция на хората с увреждания* (в сила от 01.01.2005 г.), а в Русия – *рус. Федеральный закон от 24 ноября 1995 года № 181-ФЗ “О социальной защите инвалидов в Российской Федерации”*. Очевидно в приведените микротекстове на българското терминологично словосъчетание *бълг. хора с увреждания* съответства руският еднословен юридически термин *рус. инвалид*.

Като се използва това съответствие, могат да бъдат създадени руските преводни конструкции: *рус. Агентство по делам инвалидов* и *рус. Национальный совет по интеграции инвалидов*.

IV. Преводът на българското терминологично словосъчетание *бълг. Държавна комисия по стоковите борси и тържищата* е свързан преди всичко с намирането на достатъчно съвременен синоним към последната дума в него. По наше мнение такъв синоним на остарялата дума *бълг. тържище* е стилистично неутралната лексема *бълг. пазар*. По такъв начин съответствие при превода тук ще бъде руската конструкция *рус. Государственная комиссия по товарным биржам и рынкам*.

V. Българското наименование *бълг. Агенция “Пътна инфраструктура”* има един основен семантичен недостатък: поради липса на конкретизация то може да бъде отнесено практически към всички видове пътища (включително речни, морски или въздушни). Тъй като обект на дейността на тази държавна организация са *бълг. автомобилни пътища (рус. автомобильные дороги)* и *бълг. шосета (рус. шоссе)*, в настоящата работа ние предлагаме два варианта за превод на руски език:

рус. Агентство по инфраструктуре автомобильных дорог;

рус. Агентство по шоссейной инфраструктуре.

Владимир Хънтов

VI. Прекалено дългото название *бълг. Комисия за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия* е съставено от цели 14 пълнозначни думи, но въпреки това не е съвсем разбираемо за чужденци. Според нас при превода му трябва да бъде отразено едно ключово обстоятелство: през 1990 г. първата от споменатите организации (*бълг. Държавна сигурност*) е разформирана, а втората (*бълг. Българска народна армия*) – преименувана. Ние считаме, че за тази цел при превода задължително трябва да се използва като хронологичен маркер руското прилагателно *рус. бывший*. Освен това би трябвало да се добави думата *рус. органы*, която редовно се употребява във всички функционални стилове на руския език за обозначаване на специалните (тайните) служби:

‘**Орган**. ... 4. мн. Учреждения министерства внутренних дел, государственной безопасности. *Работать в органах*. (Русский семантический словарь, т. 2).

Като имаме предвид изложените дотук аргументи, преводната руска конструкция ще придобие следния вид: *рус. Комиссия по раскрытию документов и по объявлению принадлежности граждан Болгарии к органам бывшей Государственной безопасности и к разведывательным службам* (вариант – *разведслужбам*) *бывшей* *Болгарской народной армии*.

Тук е мястото да споменем един крайно любопитен семантичен аспект. Фактически в България до 1990 г. е съществувала организация с официалното наименование *бълг. Комитет за държавна сигурност (КДС)*, създадена през 1963 г. То е напълно идентично с официалното название и инициалната абревиатура на руски език на световноизвестната аналогична съветска структура *рус. Комитет государственной безопасности (КГБ)*, създадена през 1954 г.

VII. Най-сложно за превод е названието *бълг. Агенция по вписванията*, въпреки че то е най-късо от представените и анализирани дотук названия.

ЗА ПРЕВОДА НА
НЯКОЛКО НАЗВАНИЯ
НА БЪЛГАРСКИ
ДЪРЖАВНИ СТРУКТУРИ
НА РУСКИ ЕЗИК

Тази агенция, която има най-неконкретизирано наименование, е част от структурата на *бълг. Министерството на правосъдието*. Тя отговаря за създаването, попълването, поддръжката и управлението на огромни по обем бази данни в четири изключително важни за България национални регистъра: *бълг. Имотен регистър*; *бълг. Регистър Булстат* (осъществява единна идентификация на всички юридически лица в страната); *бълг. Търговски регистър*; *бълг. Регистър на имуществените отношения на съпрузите*.

Според нас, като се имат предвид главните аспекти от много обширната сфера на дейност на този държавен орган, може да бъде съставено следното руско преводно съответствие: *рус. Агентство по регистрации имущественных и торговых обстоятельств и отношений*. Например имуществено обстоятелство е собствеността върху някакъв парцел, а имуществено отношение – наличието на дялова собственост върху този парцел (включително съпругеска).

Владимир Хънтов

БИБЛИОГРАФИЯ

Закон за интеграция на хората с увреждания. В сила от 01.01.2005 г. Обн. ДВ, бр. 81 от 17 септември 2004 г., изм. ДВ, бр. 28 от 1 април 2005 г., изм. ДВ, бр. 88 от 4 ноември 2005 г., изм. ДВ, бр. 94 от 25 ноември 2005 г., изм. ДВ, бр. 103 от 23 декември 2005 г., изм. ДВ, бр. 105 от 29 декември 2005 г., изм. ДВ, бр. 18 от 28 февруари 2006 г., изм. ДВ, бр. 30 от 11 април 2006 г., изм. ДВ, бр. 33 от 21 април 2006 г., изм. ДВ, бр. 37 от 5 май 2006 г., изм. ДВ, бр. 63 от 4 август 2006 г., изм. ДВ, бр. 95 от 24 ноември 2006 г., изм. ДВ, бр. 97 от 1 декември 2006 г., изм. ДВ, бр. 108 от 29 декември 2006 г., изм. ДВ, бр. 31 от 13 април 2007 г., изм. ДВ, бр. 46 от 12 юни 2007 г., изм. ДВ, бр. 108 от 19 декември 2007 г., изм. ДВ, бр. 41 от 2 юни 2009 г., изм. ДВ, бр. 74 от 15 септември 2009 г., изм. ДВ, бр. 24 от 26 март 2010 г., изм. ДВ, бр. 62 от 10 август 2010 г., изм. ДВ, бр. 98 от 14 декември 2010 г., изм. ДВ, бр. 15 от 15 февруари 2013 г., изм. ДВ, бр. 66 от 26 юли 2013 г., изм. ДВ, бр. 68 от 2 август 2013 г., изм. ДВ, бр. 27 от 25 март 2014 г., изм. ДВ, бр. 40 от 13 май 2014 г., изм. ДВ, бр. 98 от 28 ноември 2014 г., изм. ДВ, бр. 14 от 20 февруари 2015 г., изм. ДВ, бр. 79 от 13 октомври 2015 г., изм. ДВ, бр. 13 от 16 февруари 2016 г., изм. и доп. ДВ, бр. 98 от 9 декември 2016 г., изм. ДВ, бр. 85 от 24 октомври 2017 г., изм. и доп. ДВ, бр. 91 от 14 ноември 2017 г.

Правилник за дейността на Националната агенция за оценяване и акредитация. Приет с ПМС № 25 от 18.02.2005 г. В сила от 01.03.2005 г. Обн. ДВ, бр. 19 от 1 март 2005 г., изм. ДВ, бр. 83 от 18 октомври 2005 г., изм. ДВ, бр. 96 от 30 ноември 2005 г., изм. ДВ, бр. 61 от 8 юли 2008 г., изм. ДВ, бр. 12 от 12 февруари 2010 г., изм. ДВ, бр. 58 от 30 юли 2010 г., изм. ДВ, бр. 22 от 16 март 2012 г., изм. и доп. ДВ, бр. 103 от 28 декември 2012 г., изм. ДВ, бр. 62 от 12 юли 2013 г.

Русский семантический словарь. Под общей ред. Н. Ю. Шведовой. Тт. 1-6. М., 1998.

ЗА ПРЕВОДА НА
НЯКОЛКО НАЗВАНИЯ
НА БЪЛГАРСКИ
ДЪРЖАВНИ СТРУКТУРИ
НА РУСКИ ЕЗИК

Устройствен правилник на изпълнителна агенция „Българска служба за акредитация“. Приет с ПМС № 187 от 04.07.2011 г. В сила от 01.08.2011 г. Обн. ДВ, бр. 53 от 12 юли 2011 г., изм. ДВ, бр. 22 от 16 март 2012 г., изм. ДВ, бр. 94 от 30 ноември 2012 г., изм. ДВ, бр. 14 от 18 февруари 2014 г., изм. ДВ, бр. 32 от 5 май 2015 г., изм. ДВ, бр. 82 от 23 октомври 2015 г.

Федеральный закон от 24 ноября 1995 года № 181-ФЗ “О социальной защите инвалидов в Российской Федерации”. Принят Государственной Думой 20 июля 1995 года, одобрен Советом Федерации 15 ноября 1995 года (в ред. Федеральных законов от 24.07.1998 № 125-ФЗ, от 04.01.1999 № 5-ФЗ, от 17.07.1999 № 172-ФЗ, от 27.05.2000 № 78-ФЗ, от 09.06.2001 № 74-ФЗ, от 08.08.2001 № 123-ФЗ, от 29.12.2001 № 188-ФЗ, от 30.12.2001 № 196-ФЗ, от 29.05.2002 № 57-ФЗ, от 10.01.2003 № 15-ФЗ, от 23.10.2003 № 132-ФЗ, от 22.08.2004 № 122-ФЗ (ред. 29.12.2004), от 29.12.2004 № 199-ФЗ, от 31.12.2005 № 199-ФЗ, от 18.10.2007 № 230-ФЗ, от 01.12.2007 № 309-ФЗ, от 01.03.2008 № 18-ФЗ, от 14.07.2008 № 110-ФЗ, от 23.07.2008 № 160-ФЗ, от 22.12.2008 № 269-ФЗ, от 28.04.2009 № 72-ФЗ, от 24.07.2009 № 213-ФЗ, от 09.12.2010 № 351-ФЗ, от 01.07.2011 № 169-ФЗ, от 19.07.2011 № 248-ФЗ, от 06.11.2011 № 299-ФЗ, от 16.11.2011 № 318-ФЗ, от 30.11.2011 № 355-ФЗ, от 10.07.2012 № 110-ФЗ, от 20.07.2012 № 124-ФЗ, от 30.12.2012 № 296-ФЗ, от 23.02.2013 № 11-ФЗ, от 07.05.2013 № 104-ФЗ, от 02.07.2013 № 168-ФЗ, от 02.07.2013 № 183-ФЗ, от 02.07.2013 № 185-ФЗ, от 25.11.2013 № 312-ФЗ, от 28.12.2013 № 421-ФЗ, от 28.06.2014 № 200-ФЗ, от 21.07.2014 № 267-ФЗ, от 01.12.2014 № 419-ФЗ, от 29.06.2015 № 176-ФЗ, от 28.11.2015 № 358-ФЗ, от 29.12.2015 № 399-ФЗ, от 19.12.2016 № 461-ФЗ, от 07.03.2017 № 30-ФЗ, от 01.06.2017 № 104-ФЗ, от 07.06.2017 № 116-ФЗ, от 30.10.2017 № 307-ФЗ, с изм., внесенными Федеральным законом от 06.04.2015 № 68-ФЗ (ред. 19.12.2016).

**ДЯЛ ЧЕТВЪРТИ.
ЛИТЕРАТУРА
И КУЛТУРА**

ПОД СЯНКАТА НА ГОЛЕМИТЕ ДЪРВЕТА

Любка Славова,

Нов български университет

Abstract

Catalonia is at a crossroad. Part of the society wants independence for the community. Many of the Catalanian intellectuals dream of an emancipated national literature. Their discontent derives from the fact that the Spanish literature, more prolific in its development and with a broader international recognition, assumes the most significant Catalanian authors and works. The independent development of the national Catalanian literature needs a serious definition, but so far the only defining criterion has seemed to be the language. It turns out, however, that it is not so easy to resolve the matter, and the local literary circles are torn apart by conflicts.

Една поговорка гласи, че под сянката на големите дървета дори трева не расте. Каталонската литература от векове се опитва да израсне под сянката на две големи литератури, които попиват лъчите на славата и влагата на вдъхновението ѝ. Испанската и френската

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 199-212

ПОД СЯНКАТА НА
ГОЛЕМИТЕ ДЪРВЕТА

литература са толкова мощни в исторически и съвременен аспект, че притиснатата между тях каталонска литература изглежда като дребна тревица на фона на вековни дървета. Може би затова при появата на нова книга от каталонски автор критиците често говорят за проява на една „млада литература“. Това определение обаче е съвсем неточно и леко пренебрежително.

Да намериш своето място под слънцето е огромно предизвикателство. То изисква ясно и целенасочено усилие за оцеляване, още повече когато става дума за литературното развитие на една страна и един народ. Каталония и народът ѝ сега повече от всякога са изправени пред предизвикателството да утвърдят своята идентичност и да постигнат международно признание, така необходимо при отстояване на националната им независимост. Затова днес те издигат своята култура и своята литература и ги превръщат в знаме на политическите си цели, без още да са намерили отговор на въпроса какво всъщност е каталонската литература.

На първо място, тя е исторически обособено понятие, крепящо се върху две нестабилни опори. Става дума за два критерия, които трудно могат да издържат на логична аргументация – 1) дали е литература, създадена в Каталония и 2) дали е литература, създадена на каталонски език. Първият критерий не присъства в полемиките по въпроса може би защото голяма част от каталонската литература, поради трагични исторически обстоятелства е създадена в изгнание, най-вече във Франция. За сметка на това обаче вторият въпрос е обект на ожесточени спорове. Той до такава степен е обсебил съзнанието на привържениците на национализма, че се е превърнал във въпрос номер едно за оформяне на идентичността на Каталония. Решението се търси в два основни плана – исторически и политически.

В исторически план каталонската литература има свои безспорни достижения. Досега са правени три опита за съставяне на история на литературата ѝ. Първият е от Джорди Рубио-и-Балагер, историк, филолог

Любка Славова

и библиофил, който между 1948 и 1984 г. публикува няколко фундаментални проучвания на различни моменти и аспекти от литературното развитие на областта. За съжаление, това си остава наистина опит, защото не представлява цялостен труд. Втората систематизация на каталонската литература е направена от Марти де Рикер, Антони Комас и Жоахим Молас в единадесет дебели тома, излезли последователно от 1964 до 1988 г. Впечатляващ труд! Ако се съди по обема му, става дума за една от най-богатите световни литератури. През 2013 г. започва издаването на осемтомно енциклопедично издание на История на каталонската литература, от което вече са излезли първите четири тома, а в най-скоро време е запланувано да излязат и останалите. Трудът е колективен, под ръководството на литературния критик Алекс Брок. Включва и периода от последните тридесет години. Както самият Брок отбелязва, този труд има политически характер, доколкото се опитва да представи родната му литература като единен процес, съпоставим с европейските тенденции, а в същото време да отчете спецификата ѝ.

На фона на дълбоките конфликти в каталонското общество не е възможно да пренебрегнем определението „политически“. По думите на професор Рамон Пла, литературен критик и професор по литература, „историята на каталонската литература се е променила и това е ясно за всички“ (Alós, 2013). Появили са се не само нови текстове, но и нови дефиниции и нови тълкувания. Необходимо е те да намерят своето място не само в многотомните истории, но и в учебните програми. Тоест да се прокара последователна политика по отношение на литературата и културата.

Една от новите насоки е да не се говори за зараждане, разцвет, упадък и възраждане на литературните ценности, а за литературен процес по време на Средновековието, Ренесанса и модерната епоха. Това на практика означава заличаване на разликата между първостепенни и не чак толкова важни имена и явления и лесното им прехвърляне от категория в категория по съображения понякога чужди на чисто художествените критерии.

ПОД СЯНКАТА НА
ГОЛЕМИТЕ ДЪРВЕТА

Очевидно усилията на каталонските историци са насочени към запълване на продължителни празнини в националния литературен процес, който може да бъде визуализиран чрез крива линия с огромни спадове и възходи, което впрочем е характерно за всички национални литератури без изключение, независимо колко богати са и дали са водещи.

Всички източници са единодушни, че корените на каталонската литература са положени още през далечния XIII в., и то не от някой анонимен автор, както е обичайно за Средновековието, а от Рамон Люл (1232/35 – 1315). Личността на Люл е емблематична за Каталония благодарение на усилията му за утвърждаване на каталонския език (или диалект) редом с кастилския, арагонския, галисийския и други разклонения на романската езикова група, говорени по онова време на полуострова. Прекарал младостта си в двора и обкръжението на феодалния княз, вече прехвърлил тридесетте, след пророческо видение той решава да се отдаде на проповядване на християнството чрез словото и личния си пример. Превежда много религиозни книги от латински език, пише и собствени философски, исторически и теологични съчинения и се занимава с мисионерска дейност сред езическите народи (евреи и араби).

След смъртта на Люл дейността му не е прекратена. Мисията за утвърждаване на националната култура и националния език е подета от Кралската канцелария, където се пишели всички важни държавни документи, главно на латински, каталонски и арагонски. Чрез тази важна публична институция навлизат френското предренесансово влияние и идеите на хуманизма.

Историците отделят специално внимание на поетичния жанр, който през Късното средновековие в почти цяла югозападна Европа се намира под мощното въздействие на провансалската лирика, а провансалският диалект е монополизирал произведенията на поетите по цялото Средиземноморие. В Каталония тогава се появява ярката фигура на Аусиас Марк, родом от Валенсия, който отхвърля провансалския диалект

Любка Славова

и преминава към писане на лирична поезия на каталонски език, поставяйки началото на националната каталонска поезия.

Безспорно най-силният жанр на епохата е ренесансовият роман. Западноевропейската литература не познава такъв огромен по мащабите си културологичен феномен с дълбоки последици за цялата световна цивилизация. Рицарските приключения така завладяват въображението на всички прослойки, че за около век се превръщат в истински бич, каращ хората да зарежат ежедневната си работа и да се отдадат на четене. Неслучайно Инквизицията насочва срещу тях критиките и обвиненията си и организира аутодафе за всички повърхностни и празноглави според нея книги. Такова аутодафе е описано и в романа „Дон Кихот“, чийто първоначален замисъл е да осмее пагубните последици от прекомерното им четене. Но сред купищата книги на кладата на заклеямените рицарски романи Сервантес откроява една и недвусмислено признава качествата ѝ – „Тирант ло Бланк“ от Жоанот Мартгорел, довършена от Марти Жоан де Галба. Произведението е написано на тогавашния валенсиански диалект, разновидност на каталонския.

Упадъкът на рицарския роман съвпада хронологично и с упадък на каталонската литература. Причините за това са много дълбоки и сериозни. На първо място е буйният възход на кастилския диалект, институционализиран чрез епохалния труд на Елио Антонио де Небриха, който в края на XV в. публикува „Кастилска граматика“. Това съчинение, наред с цялостния подем на Кастилия като център на политическата и духовната хегемония на Испанската империя, са истинската причина за навлизането на каталонската култура в относителен застои. Испанското абсолютно господство в световен мащаб хвърля онази дебела сянка, която не позволява на каталонската култура и каталонския език да отстоят националната идентичност на областта. Затова е трудно да открием значими местни имена и творби на барока и неокласицизма. Липсва местен еквивалент на испанския роман

ПОД СЯНКАТА НА
ГОЛЕМИТЕ ДЪРВЕТА

пикареска и на театъра от Златния век. Липсват и произведения на Просвещението.

Едва през XIX в. с бурното развитие на Романтизма се заражда нов интерес към националните и регионалните традиции и ценности и Каталония успява да си върне част от потъпканото национално самочувствие. Затова се счита, че истинският културен Ренесанс за Каталония настъпва именно тогава. Подтикван от зараждащите се националистически идеологии в началото на XX в., народът започва да гради опорите на идентичността си върху отрицанието на всичко испанско. Диктатурите на генералите Примо де Ривера и Франсиско Франко в Испания прогонват от страната много от най-добрите каталонски писатели. Париж се оказва онова гостоприемно убежище, в което те намират достатъчно лична и творческа свобода, за да създават произведенията си и достатъчно наситен културен климат, за да издигнат качеството им.

В годините след Гражданската война (1936-1939) настъпва „златен век“ за каталонската култура. Страниците на литературната ѝ история се запълват с десетки имена на автори като Кармен Лафорет, Ана Мария Матуте, Хуан Гойтисоло, Хуан Марсе, Едуардо Мендоса, Мануел Васкес Монталбан, Ким Монсо, Мерсе Родореда, Карлос Руис Сафон и много други. Всички тези писатели, гневни и провокативни, носталгични и философски, саркастични и злободневни, неспокойни или отчаяни, търсещи и понякога намиращи, са световно признати. Но тяхното световно признание сякаш идва много по-лесно от откриването на националната им значимост. Мястото на всеки един от тях и на още много недотам известни творци в историята на каталонската литература все още е предмет на всякакви спорове и съображения.

Очевидно един от най-важните критерии е писането на роден език. То има огромно значение за зараждането и развитието на всяка нация, но трябва да отбележим, че каталонската нация от векове съществува в условия на двуезичие. Повечето каталонци говорят, пишат и четат еднакво добре на каталонски и на испански език, а обществото им като цяло е едно

Любка Славова

от най-космополитните в света. Който някога е бил в Барселона, знае с какво изящество и непринуденост градът съчетава черти и елементи на невъобразимо разнообразни култури и епохи. Накратко обществото там е толерантно и включващо, но...

Колизии в полето на политиката през ХХ в. са заложили в основите на бъдещото развитие на местната култура непреодолими противоречия, които през ХХI в. са също така драматични, както и в зората на каталонската нация. Те са нещо като бомба с часовников механизъм, който не спира да цъка и да кара това включващо общество да проявява непримиримост към всичко испанско. Каталония се бори на всяка цена да скъса с Испания. Един от основните ѝ аргументи е съществуването на отделна каталонска нация, а главното доказателство за това е каталонският език. Полемиката около съществуването му отдавна е приключила в негова полза. Каталонският, със или без основания, днес е самостоятелен език със свои закони и собствен живот. Може ли обаче той да устои на строгите исторически критерии за обособяване на нация, достатъчен ли е? Не се ли претоварва с очаквания каталонската литература като главен депозитар на национални ценности?

На практика преекспонирането на езика произвежда обратен ефект. Предвид огромната му важност, той се превръща в ябълка на раздора. Цялата култура и в частност литературата са разделени на две части – каталоноезична и испаноезична, добра и лоша, важна и незначителна. Разединението обхваща всички нива на обществото и заразява всички участници в литературните процеси. Има единоподушие само по един въпрос – съществуват два паралелни свята, между които няма допирни точки. А би трябвало да има поне една – литературата.

На институционално ниво също би трябвало да съществува обективност, но постигането ѝ е трудно и мъчително. През 2007 г. Женералитат де Каталония, местното правителство, подготвя проект за създаване на база данни за очертаване на пълна картина на със-

ПОД СЯНКАТА НА
ГОЛЕМИТЕ ДЪРВЕТА

тоянието на националната култура. В секция „Литература“ са включени 4000 имена, но само на писатели, пишещи на каталонски език. В толерантното включващо двуезично общество това се счита като явен знак за изключване на немалко значими писатели, пишещи на испански. Следват протести и от едната, и от другата страна, препирни, обвинения, доказателства. Десет години по-късно вече са включени имена като Кармен Лафорет, Ана Мария Матуте и Едуардо Мендоса. Значи ли това, че конфликтът е преодолян? Ни най-малко. Направен е някакъв компромис, защото в битката за културно утвърждаване национализмът се нуждае от световното признание на писатели, станали вече класици в съответните си жанрове.

В крайна сметка сянката на големите дървета може да бъде и полезна с нещо. Испанският език, от една страна, е заплаха за каталонския, но от друга, може да бъде и инструмент за излизане на светло на автори и книги, които, ако бяха написани на каталонски език, може би никога нямаше да придобият сегашната си популярност. Защото, ако не друго, то разпространението на испанския език не може да бъде оспорено.

Разбира се, под сянката на големите дървета проблемите не се дължат само на тях. По смисъла на същата метафора има и проблеми на глобалния климат. Законите на пазарната икономика и предизвиканият от масовата култура цивилизационен потоп изискват тиражи, читатели, печалби. На пазара на културата днес се оцелява трудно и който иска да оцелее, трябва да бъде гъвкав и да осъзнае реалностите. Испанският език днес повече от всякога продава. Тиражите създават имидж, а имиджът създава обществено мнение. То пък, от своя страна, осигурява симпатии и подкрепа. Каталонският национализъм отчаяно се нуждае от подкрепата на повече хора, на цялата световна общественост. Литературата може да бъде мощно идеологическо оръжие в процеса на национално утвърждаване. Но само националната литература и само добрата. В този смисъл не е достатъчно да се включат повече имена в антологията, а те трябва да са качествени. Това може би е много по-важно, отколкото на

Любка Славова

какъв език се пише. Критиката, журналистите и политиките в това отношение трябва да се вслушват повече в читателската публика, защото допускат немалко примери за неадекватно поведение.

Например в едно интервю с писателя Луис Оливан интервюиращата Силвия Коломе му задава четири пъти един и същи въпрос: „Вие пишете на каталонски и на испански език. Възможно ли е един писател да е двуезичен?“, „Защо има писатели, които предпочитат испанския език?“, „Кой от двата езика предпочитате вие?“, „Как се самоопределяте, като каталонски писател, като испански, или като двете?“ Очевидно журналистката иска да получи отговор, различен от този, който получава, а именно, че Луис Оливан се изразява достатъчно добре и на двата езика, че не може да предпочете единия или другия и че всеки творец трябва да има правото сам да решава¹.

Независимо от императивите на патриотизма, в Каталония съществуват много фактори, обуславящи двуезичието. Цялото поколение, родено до 60-те години на XX в., е получило образованието си на испански език. Много хора са общували на каталонски единствено в неформална среда с най-близките си. В училище и на улицата те са говорили испански език, получили са цялото световно културно наследство на испански език и са свикнали да четат и пишат на испански. Ето защо, когато някои писатели се изразяват в полето на културата, се чувстват по-свободно в изказа си именно на този език. Трябва ли по тази причина да бъдат обвинени в родоотстъпничество? В света има много примери за писатели, преминали в творчеството си към език, различен от майчиния. Известна е максимата, че не писателят избира своя език, а езикът избира своя писател. Така се обясняват случаите на Владимир Набоков, преминал към писане от руски на английски език; или на Милан Кундера, преминал към писане от чешки на френски; или на Джоузеф Конрад, изоставил полския език и след колебание между френския и английския избрал английския, но останал забранен по тази причина дълги години в родината си. Не на последно място е и изтъкнатият ката-

¹ <http://www.lavanguardia.com/cultura/20070329/51318737017/muchos-novelistas-podrian-escribir-en-catalan-y-en-castelano-pero-no-lo-hacen.html>

ПОД СЯНКАТА НА
ГОЛЕМИТЕ ДЪРВЕТА

лонски писател, философ, ерудит и художник Еужени д'Орс, обвързан в младостта си с каталонския модернизъм и културните движения от началото на XX в., но после напуснал Барселона и преминал към писане на испански език и към идеологията на франкизма. Има, разбира се, и обратни случаи на писатели, преминали от испански към каталонски език. При всички тях обаче истинският проблем не е езиков, нито културен, нито дори политически, дори изобщо може би няма проблем. За повечето писатели литературата не е въпрос само на пари или на патриотизъм. Много от тях пишат, за да изразят себе си, да споделят с някого мислите и чувствата си, да откраднат от някого няколко часа от съня му, но да му кажат, че не е сам, че има още някой, който мисли и чувства по същия начин.

Безспорно е, че в сянката на големите дървета каталонската литература има нужда от легитимност, за да съществува. В студията си „Каталонската литература на кръстопът“ Микел де Палол (Palol, 2005) прави интересно сравнение. За него каталонската литература е „патица с отрязана глава“, която още се движи и пърха с криле, но не е истински жива. За огромно негово съжаление, съвременната каталонска белетристика следва две основни тенденции – едната продължава формалните експерименти в стила на Джеймс и не е предназначена за широка публика. Другата следва постмодернистични уклони в стил Кафка, но всъщност произвежда бледи негови подражания. Срещат се и епигони на локален костюмбризм в стил Пруст, които са лесносмилаеми, но интересът към тях също има ограничен характер.

С други думи, ако има някакъв проблем, той е свързан с професионализма и таланта на писателите. Очевидно е, че в Каталония има литература, и то не лоша, но която не може да израсне. Пречат ѝ негативизмът, разединението, омразата. А през това време голямата и силна испанска литература дава примери за толерантност, за включване, а не за изключване. Не е случаен фактът, че испаноамериканската литература още не е скъсала пъпната си връв с испанската култу-

Любка Славова

ра, но това не ѝ пречи да има свои собствени традиции, тенденции и постижения.

Не е нужно човек да е специалист по политически или философски науки, за да се сети, че съществуват много нации, обособили своята идентичност въз основа на общи езици с други нации. Тоест тезата „един език – една нация“ е лесно оборима с многобройни примери. За да бъде един език градивен и продуктивен за дадена нация, той трябва да е съчетан с много други фактори, а литературата му трябва да е способна не само да следва тенденциите на епохата, но и да синтезира същността на нацията.

Често националните литератури са дефинирани именно чрез процесите на художествен синтез. Наточени със символика, синтетичните образи, структури и идеи имат многократно по-голяма сила да изразят националната идентичност на народа. Ако дадена култура има проблем със своето самоутвърждаване, това означава, че литературата ѝ не се е справила успешно със задачата да създаде достатъчно витални идеи и културологеми.

На настоящия етап Каталония се опитва да превърне езика си в идеологема на ниво „обществено говорене“, но не и на културологично ниво. Писателите мислят едно, говорят друго, а пишат трето. Като илюстрация ще цитирам Мерсе Родореда, емблематична каталонска писателка, в интервю за списание „Куадернос пара ел диалого“:

Живяла съм дълги години във Франция, страна с богата култура, където рядко се говори за култура. В Каталония не е така. Културата може и да не е много силна, но има толкова хора, призвани да я защитят, да я спасят и да я активизират. Аз съм крайна индивидуалистка и не приемам масовата култура. Допринасям за нашата каталонска култура, доколкото мога. Считаю, че устоите ѝ са жизнени. Устоите – това е езикът (Rodoreda, 1976: 61).

Задълбаването в разсъждения от този порядък ни връща в порочен кръг. Много съвременни писатели се афишират като каталонски, но когато бъдат преведени на друг език, се оказва, че „националното“ в творчест-

ПОД СЯНКАТА НА
ГОЛЕМИТЕ ДЪРВЕТА

вото им е изчезнало или в най-добрия случай се усеща „туристически“ поглед върху каталонските ценности. Ако испанската литература се дефинира чрез „Дон Кихот“, френската – чрез романите на Виктор Юго и Балзак, английската – чрез Шекспир и Дикенс, руската – чрез Пушкин и Лев Толстой, българската – чрез Христо Ботев и Иван Вазов, кое е името, което дефинира каталонската литература? Рамон Люл? Жоанот Марторел? Мерсе Родореда? При цялото ми уважение...

Каталонската литература обаче не е обречена на смърт, подобно на „патица с отрязана глава“. Макар и в сянката на големите дървета, в Каталония има писатели, способни да синтезират националната същност на народа си, а именно да го дарят със съвременен национален епос, да покажат всички онези дребни неща, които са повод за национална гордост, да превърнат корените на съвремието му в национални културологеми и да направят всичко това с обич и разбиране, без интелектуално високомерие, без отрицание на масовата култура, без която сурогатите на елитарното изкуство остават неспособни да носят тежестта на националното определение.

И за да бъдем по-конкретни в оптимизма си на безпристрастни наблюдатели, трябва да признаем, че сега под сянката на големите дървета се откроява името на една особено талантлива писателка - Каре Сантос. Тя вече е забелязана от родната си каталонска критика, отличена е с множество награди, между които и „Надал“ за 2017 година. Романите ѝ „Заключените стай“ (2011), „Желание за шоколад“ (2014) (на български „Барселона гореща като шоколад“), „Синият диамант“ (2015), „Половин живот“ (2017) и др. са синтез на всичко най-ценно, създадено в Каталония. Натрупала професионален опит като журналист и автор на детски и юношески книги, днес тя пише саги за Каталония, епични романи за разнообразни човешки съдби на фона на драматични събития от историята на страната – чумни епидемии, войни и глад, индустриален подем и технологични нововъведения, зараждане-

Любка Славова

то на „каталонското чудо“ в производството на порцелан, текстил, шоколад, реконструкцията на Барселона по невиджан до началото на ХХ в. начин, влагането на несметни богатства в строителство и благоустройство, в изкуство, архитектура и култура. С таланта на класически разказвач Каре Сантос не натрапва историческите факти, а ги вплита в съдбата на героите си редом с любопитни намигвания към масовия читател, който не се интересува от броя на произведените в Каталония пиана в навечерието на Първата световна война, но с удоволствие похапва крем „Каталана“ във всяко крайче на света.

Никъде в романите на Каре Сантос не се долавя комплексът на ниската трева в сянката на големите дървета. Напротив, всичко испанско и всичко френско изглежда още по-голямо, когато е пречупено през призмата на националното. Испанските спектакли в Барселона са още по-впечатляващи, френският порцелан в Барселона е още по-изящен, английските багрила в Барселона са още по-ярки, американските филми в Барселона са още по-омагьосващи, мексиканските какаови зърна в Барселона се превръщат в най-ароматния и вкусен шоколад. Каталонските музиканти са свирили с Чайковски, а архитектите и художниците на модернизма нямат аналог в други страни. Позитивната визия на Каре Сантос не само допринася за изграждането на националната определеност на Каталония, но и доказва, че когато се роди здраво и силно дърво, никаква сянка не може да му попречи да израсне високо и да даде прекрасни плодове. Сагите на тази национална писателка са ценни не защото са написани на каталонски, а защото дори преведени на друг език, пак са пропити с любов към всичко каталонско. Макар и да описва безброй съдби и характери, тя никога не изоставя основната нишка на разказите си – да покаже уникалната прелест, силата на характера и творческия гений на народа си, не само оцелял в сянката на могъщите си съседи, но и просперирали въпреки всички трудности.

Каре Сантос разгръща мащабни повествования, обхващащи по няколко века чрез ретроспекции, като

ПОД СЯНКАТА НА
ГОЛЕМИТЕ ДЪРВЕТА

по този начин изгражда липсващия национален епос на страната си. В този смисъл, без излишно да афишира идейни пристрастия, тя върши много по-патриотично дело от всички каталонски националисти и е доказателство, че каталонската литература не е „патица с отрязана глава“, а част от един цивилизационен модел, който се гради не на отрицание, а на признание и приемственост на всичко стойностно и градивно.

И когато отново си зададем въпроса какво всъщност се случва под сянката на големите дървета, трябва да признаем, че там става същото, което става навсякъде по света. Една литература се бори за оцеляването си, но ако нещо наистина я заплашва, то не е сянката на силните литератури, а са нейните собствени слабости. Ако критиците се разграничат от политиците, кой знае, може някой ден да осъзнаят, че са си губили времето в ненужни спорове, които талантливите творци имат много по-голям шанс да решат.

БИБЛИОГРАФИЯ

Alós, E. (2013). *Revisar la literatura catalana*. Periódico de Catalunya (Castellano), publicada 15/05/2013.

Palol, Miquel de (2005). La Literatura catalana en la encrucijada. - *España contemporánea: Revista de literatura y cultura*, Tomo 18, N° 2, ISSN0214-1396, págs. 105-112.

Rodoreda, M. (1976). En (autora) Alcalde, C. La noia de las Camelias: entrevista con Mercè Rodoreda. - *Cuadernos para el Diálogo*, num. 157, (mayo 1-7).

W. B. YEATS AND EDWARD SAID: NATIONAL TRANSNATIONALISM: CONCEPTS OF IRISHNESS—FROM WITHIN AND FROM WITHOUT

Ярмила Даскалова,

Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“

Резюме

Съвременната литературно-критическа мисъл често насочва вниманието си към геополитическата, историческата и културна значимост на така наречените „периферни“ земи/провинции, определяни като „нисшестоящи“ в имперските дискурси на колониалния хегемон. В същото време, нееднократно е подчертавано, че в случая на англоезичния модернизъм бившите колонии са онези, които наследяват литературното пространство. Настоящата статия изследва специфичните отношения на власт и подчинение чрез художествени практики и стратегии на представянето им в английския и ирландския контексти, като основният акцент е върху естетизацията на Ирландия. Представени са две съществено различни гледни точки – тази на ирландския емблематичен национален поет У. Б. Йейтс, която условно ще нарека „вътрешнонационална“, и на американско-палестинския литературен критик Едуард Саид, която ще дефинирам като „транснационална.“

Literary critics have recently drawn much attention to the cultural, political and historical significance of the so-called “peripheral” lands/provinces, defined as “infe-

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 214-226

Ярмила Даскалова

rior” by the hegemonic discourses of imperialist dominion. At the same time, it has been repeatedly pointed out that in the case of Anglophone modernism, paradoxically, it is the colonised that shall inherit the literary domain.¹ The present text focuses on and aims to reveal a number of specific power relations and multiple aesthetic practices and strategies of representation concerning the English and the Irish contexts. However, it specifically discusses the aestheticization of the latter, whose importance is still to be evaluated by current critical researches. For the purposes of the study two essential angles will be explored. The first, which I will conditionally call an “intra-national” one, is offered by the Irish poet William Butler Yeats and is revealed in his conception of “Irishness.” The second, which I will define as “transnational,” is the point of view of the American-Palestinian critic Edward Said. By juxtaposing the two perspectives, I will attempt to reach substantive insights into the issue and draw relevant conclusions about Ireland’s specific status in two essentially different literary-cultural spheres.

Irrespective of whether literary scholars accept or reject Ireland’s postcolonial status,² it is impossible to deny that Irish culture still has strong ties with that part of the English-language tradition which centred in London in the past. The interaction, then, between what the Empire perceived as a metropolitan “centre” and the Irish “periphery” became inevitable. “It seems undeniable,” writes Robert Crawford, “that it was the un-English provinces and their traditions which contributed most to the crucially provincial phenomenon which we now know as Modernism” (Crawford, 1992: 217-219). On the other hand, the imperial city *par excellence*, the “heart of the world,” as G. H. Wells called London,³ could appear as a fruitful ground for accommodation and domestication of antithetical conceptions such as “national” and “transnational,” “primeval” and “innovative,” “archaic” and “contemporary,” “linear” and “cyclic,” “unitary” and “fragmented.”

¹ See, for instance, Terry Eagleton, 1987, p. 1.

² Ibid

³ Qtd. in Malcolm Bradbury, 1991: 172.

It cannot be denied that, in the Irish case, there was cultural accumulation of experience and mutually constructive interaction between colonised and coloniser. At

W. B. YEATS
AND EDWARD
SAID: NATIONAL
TRANSNATIONALISM:
CONCEPTS OF
IRISHNESS—FROM
WITHIN AND FROM
WITHOUT

the same time, however, there was also a mounting dissent between the two parties. In the case of Ireland, the resistance of the subordinated was countered by a specific myth of the so-called “primary other,” (Valente, 1994: 193) constructed by the British Empire about Ireland. Respectively, the process of establishing a national/cultural identity by Irish intellectuals, pioneering a cultural renaissance, was most violent. The forging of a cultural self-image was very closely linked to the political and national conflicts in the early twentieth century and thus it bore the traits of the Irish nationalist struggle against British colonial, imperialist claims.

The Irish poet W. B. Yeats was both free from and held by his belonging to Anglo-Ireland, and this made his stance one of a writer at the crossroads. His formation and development as a poet of a specific historical, cultural and literary climate made it possible for him to become an emblematic figure of a double balance: on the one hand, he had to bear the metropolitan influence of the English cultural “centre,” while, on the other, he had to preserve his Irish identity, which decentered him as an outsider. What Joseph Conrad termed “homo duplex” (Conrad, 1988: xiii) seems to be the most appropriate descriptor for the eclectic anthropological aspect of Yeats’s character. His status—“at once an insider and an outsider, a resident alien” (Crawford, 1992: 223) – can be regarded as both incorporation into and an escape from the metropolitan centre.

Logically, what the American-Palestinian critic Edward Said sees in the figure of Yeats in his essay “Yeats and Decolonization” is his stature as “a *national* (my emphasis) poet who articulated the experiences, aspirations, and the vision of a people suffering under the dominion of an offshore power.” (Said, 1990: 69)⁴ The critic’s angle, pertaining to the politicized literary discourse of postcolonial studies, accentuates the impact which Ireland’s anti-imperialist resistance and national Renaissance exerted on the works of the Irish poet. In fact, these processes gave Said a powerful license to define Yeats’s work as basically ideological. Indeed, the strategy of using images, myths and archetypes (as Yeats did) proceeding from

⁴ Hereafter cited by page number

Ярмила Даскалова

unconscious sources may acquire an ideological perspective rather than an artistic one, but the ideological suppression which imperial Britain exercised on its colonized peoples required an ideological counter-strike on the part of the subordinated, equal in power and intensity to the hegemonic one. To do justice to Edward Said, we should point out that he astutely grasped the meaning of “national resistance” and its mounting scale in different colonial states:

A great deal, but by no means all, of the resistance to imperialism was conducted in the name of nationalism. Nationalism is a word that has been used in all sorts of sloppy and undifferentiated ways, but it still serves quite adequately to identify the mobilizing force that coalesced into resistance against an alien and occupying empire on the part of the peoples possessing a common history, religion and landscape. (74)

Further on in his essay, when Said talks about the “civilization of imperialism” on the one hand, and its “dominant culture,” (72) on the other, he in fact establishes equality in their otherwise different statuses. Said’s conception of civilization comes fairly close to the ideas of some historical philosophers, such as Oswald Spengler or Arnold Toynbee who tend to regard “civilization” as a unified *cultural* (emphasis added) entity above all, a large cultural sphere whose coherence is based around a single primary cultural symbol. Though to a great extent “culture” and “civilization” emerged as complementary notions, they should, in my view, never be considered identical.

Whatever encyclopedic (whether philosophical, sociological or psychological) interpretations of “civilization” we take, we cannot help but discern a manifold diversity in the definition of its meaning. Qualifications of the word may include various factors such as life in the cities, advanced agriculture, stable state government, social hierarchy and institutions, extensive economic exchange, organized religion and education, technological development or advanced development of the arts and writing. However, it has often been pointed out of late that “civilization” has come to be regarded as a value-charged word

W. B. YEATS
AND EDWARD
SAID: NATIONAL
TRANSNATIONALISM:
CONCEPTS OF
IRISHNESS—FROM
WITHIN AND FROM
WITHOUT

signifying superiority over other “uncivilized” or “barbarian” societies. Eric Dunning elaborates the point by referring to Norbert Elias’s conception of the issue:

What Elias initially attempted to do... was to trace the sociogenesis of the word “civilization,” how it came to express the self-image of the most advanced Western nations, and how it came in that connection to acquire derogatory and racist connotations, not only in relation to non-Western societies, but in relation to less advanced societies in the West itself as well. (Dunning, 1992: 2)

“Culture,” on the other hand is a less “racist,” more particularistic term, predominantly conceived as part of “civilization” with its more comprehensive system of economic, socio-political as well as cultural interrelations. Thus my argument is that what the Anglocentric empire initially did to the colonial lands was to impose on them its advanced, “superior,” “economic and political machinery,” to use Said’s own terms, (72) which subsequently came to work as a powerful weapon to further enforce on the subordinated the dominant imperial culture and its civilized manner of living. This, in turn, heavily challenged the authenticity of the diverse native cultures, sometimes literally assimilating them into the hegemonic one. In the long run, “culture” came to be included in the more comprehensive term “civilization.”

It may not be easy to differentiate between concepts such as “culture” and “civilization,” but it is essential to do it in order to establish one further link: that between “culture” and “civilization,” on the one hand, and the problematic concept of “ideology,” on the other.

What Said terms “the economic and political machinery” of imperialism is an ideologically charged descriptor which designates a hierarchy in power relations, whose repressive apparatus was meant to hold in subordination “inferior” nations or states by the colonizer. In my opinion, the American-Palestinian critic seems to confuse the concept of ideology with “culture,” seen as an integral part of each civilization.

The effect of this unjustified identification of civilization with ideology is that the significance of the indi-

Ярмила Даскалова

vidual can be “comfortably” downgraded and his/her status reduced to a mere marginal presence. The ideological apparatus can be used to repress individuality (as history has proved) in order to facilitate the fulfillment of its own ideological ends. Ideology can serve as a means of disguising truth, of concealing what is really happening behind drawn curtains. A truly creative personality cannot be formed exclusively by what a Freudian revisionist school might have termed “an interpersonal process of experience and behavior”⁵ which is predominantly ideologically conditioned. The formation of identity can be effectively autonomous, quite often diverging from the prevalent norms of the *ideologically* (emphasis added) established societal relations. Herbert Marcuse astutely remarks that very often

The obvious, (“diversity of personalities;” analysis as an “interpersonal process”), because it is not comprehended but merely stated and used, becomes a half-truth which is false since the missing half changes the content of the obvious fact. (Marcuse, 1955: 9)

It is not my primary concern to prove here that Yeats’s “flirtations” with ideology were intended as a critique of the new rising middle class in Ireland, which, as Said rightly observed “led the nationalist struggles” but “in effect ha[d] often replaced the colonial force with a new class-based and ultimately exploitative force.” (74) It should, however, be pointed out that Yeats was led to an ultimate disruption with these “nationalist” forces because of their reaction to cultural legacy. If in the context of Ireland politics often subordinated art to its sometimes pathologically extreme chauvinist aims, then the poet’s social as well as personal stance must be evaluated in a complex and circumspect way. Yeats’s distinction between what he himself perceived as a “world of dreams” and the “world of action” demonstrates his complex attitude to the issue: while art may demand oppositions and complexities predominantly within the realm of art,

in the world of *action* (my emphasis) absurdity may become terrible, for men will die and murder for an abstract synthesis, and the more abstract it is the farther it carries them from compunction

⁵ Qtd. in Herbert Marcuse, 1955: 7.

W. B. YEATS
AND EDWARD
SAID: NATIONAL
TRANSNATIONALISM:
CONCEPTS OF
IRISHNESS—FROM
WITHIN AND FROM
WITHOUT

and compromise; and as obstacles to that synthesis increase, the violence of their will increases. It is a phase as tragic as its opposite, and more terrible, for the man of this phase may, before the point of balance has been reached, become a destroyer and persecutor, a figure of tumult and of violence; or as is more probable... his system will become an instrument of destruction and of persecution in the hands of others. (Yeats, 1962: 161)

It can be deduced, I believe, that Yeats was not striving simply to discuss the “real” outcome of “abstract synthesis,” but rather to posit, though implicitly, a pressing dilemma: how could art function, in a discourse defined by violent suppression and justified resistance, in the best possible way so as to restore the severed link between life and itself, and to ensure their reasonable and constructive interaction. And if we juxtapose Yeats’s statement and one by Said in which he accuses the Irishman of “outright fascism” and of “unacceptable and indigestible reactionary politics,” the latter seems to be unjustified. Furthermore, Said’s claim appears to be all the less accurate if another most important factor is also taken into account: the gendering of Ireland as “feminine” and the tendency to assign it an inferior role in a relationship of familial subordination with Britain. The following commentary by Joseph Valente sheds light on some of the key aspects of that relationship:

The sexual inflection of socio-economic dominance was usually explicit in the case of Ireland. First of all, its hybrid status as a metropolitan colony left Ireland especially susceptible of familial metaphors. Long nicknamed the Sister Isle, Ireland was increasingly imaged in wifely terms as the century wore on, the implied connubial connection with England serving to naturalize that longstanding bone of contention, the Union. (Valente, 1994: 190)

It may be assumed that such feminized symbolic representation aimed at preventing the emergence of an Irish cultural identity. Furthermore, it shifted the focus from the Irish *nation* to the Irish *race* (emphasis added). The masculine power of the Teutonic “races” had to be set against, in Mathew Arnolds’s words, “the nervous exalta-

Ярмила Даскалова

tion” and “feminine idiosyncrasy” of the Celts.⁶ This carried a strong connotation of racism and supremacism and the assumption of Irish inferiority might be linked with a certain type of “avant-la-lettre” fascism, which would appear closer to “the real thing” than the fascism of which the Irish poet William Butler Yeats was subsequently accused.

Consequently, the forces of cultural Renaissance in Ireland had to translate this gender hierarchy into the urgency of forging an ethno-colonial counter-offensive. The terms of the “metropolitan marriage” had to be rejected by the postulation of a specific kind of Irish masculinity dissociated from the myth of “womanishness” imposed by the British Empire on Ireland and the Celtic “races.” The engineers of Irish “cultural nationalism” thus faced a dilemma: on the one hand, they had to reject the imperial influence through their own myth, while, on the other, it appeared essential to sustain, as Valente rightly remarked, the “feminized idea of the Celt as the “differentiae” of their ethnic and cultural self-definition.” (Valente, 1994: 193)

Edward Said’s entirely political reading of Yeats leads him so far as to disregard, in an intra-national context, the impassable gulf which divided Yeats the “national” poet from the sustained political and chauvinist extremes, brutal behaviour and arrogant attitude toward culture on the part of the “national bourgeoisies” (74) as Said himself called them. Therefore Yeats’s “fantasies,” in Said’s words, “of old homes and families” (81) appeared to be nothing more than a mere striving for a specific kind of organicism in a society torn apart by savage dissents and violent controversies. It was the commercial mentality against which Yeats reacted and his alleged “fascism” was “purgatorial” in this sense: it was directed against “a mob” (which he aptly opposed to “a people”) that was obsessed with profit and assaulted cultural values.

In an international context, the resistance of Ireland to Britain was carried out in a different direction. In this respect Said’s astuteness in identifying a process of re-

⁶ Matthew Arnold qtd. in Cullingford, 1990: 6.

W. B. YEATS
AND EDWARD
SAID: NATIONAL
TRANSNATIONALISM:
CONCEPTS OF
IRISHNESS—FROM
WITHIN AND FROM
WITHOUT

trieving the “homeland” by the anti-imperialist minded colony as sacred topography, is remarkable:

There is a pressing need for the recovery of the land that, because of the presence of the colonizing outsider, is recoverable at first only through the imagination. Now if there is anything that radically distinguishes the imagination of anti-imperialism it is the primacy of the geographical in it. Imperialism after all is an act of geographical violence through which virtually every space in the world is explored, charted, and finally brought under control. For the native, the history of his or her colonial servitude is inaugurated by the loss to an outsider of the local place, whose concrete geographical identity must thereafter be searched for and somehow restored...This impulse then is what we might call *cartographic*. (77-79)

Yeats’s earlier verse and prose aptly proves this impulse. The “sacred character” initially assigned to rivers and mountains in his beloved land of Sligo, becomes an indispensable characteristic for identifying “home,” or as Allison points out, “in coming home, as it were, to his own national inheritance, and home to himself. (Allison, 2001: 4).” Yeats’s own tribute to “sacred places” which offered him both literal and allegorical tranquility is also demonstrated in numerous later poems such as “Coole Park, 1929,” “Coole Park and Ballylee,” dedicated to an estate belonging to his patroness Lady Gregory. The poet’s concern with sacred topography, however, finds its culmination in the collections “The Tower” and “The Winding Stair,” generally believed to be his most significant literary production. The space of the emblematic poem “The Tower” is rendered sacred because, for the first time in his life, Yeats was master of his own estate, in whose house and tower he intended to settle down and found a family. Logically, in the subsequent poem “Meditations in Time of Civil War” the poet investigates the “ancestral houses” of the estate’s previous owners, while in the following section, “My House,” sacredness is projected into the stony permanence of his own home. The images in this section impress most conspicuously the idea of his personal sense of belonging to a particular place. The meaning of “sense of place” is elaborated by Allison:

Ярмила Даскалова

As a phrase, “sense of place” implies the acts of feeling and intuiting but also the processes of inventing, construing, and shaping place. The word “place” itself, as opposed to “space,” implies a protected environment distinct from other spaces, a region of uniqueness where cultural processes differ from those elsewhere. (Allison, 2001:1)

Yeats’s withdrawal, both literal and symbolical, into the tower, demonstrates his desire to find a protected space, sufficiently familiar and enclosed to ensure his static resistance to the all-inclusive processes of internationalization under way in the public space of modernity. Rapidity of change as exemplified by the quickened hectic compression of the “time-space” dimensions deprived the poet of the private space necessary for his creative imaginings. While the intra-national context forced him into solitary, dreamlike isolation from the real world, the age of modernity set up new standards which challenged the poet’s ideas of “nation.” Yet, we cannot regard Yeats’s feeling for a sanctified space/place as a reactionary attitude, but, rather, as an attempt to enter, through a culturally formed “national” identity, into a context of post-colonial strivings for openness, tolerance and communication between different nations. Consequently, Yeats’s sense of identity appears to be a complex one, emerging not from the idea about ethnic purity but evolved out of a conflicting attitude, accommodating both cosmopolitan “active” openness and the “passive” reflex of intra-national inevitabilities. In this sense, contemporary underestimations of the totality of meanings regarding the Irish context seem to be unjust, for pluralistic thinking and democratic ideas were not denounced but rather *included* (emphasis added) in Yeats’s works. Though relying on Gaelic origins for mythologizing “Irish” identity, the poet steered clear of concepts of racial intolerance and affirmed cultural openness, rather than the kind of popular nationalism which eventually engendered the unfortunate aftermath (the Irish Civil war), bitterly contemplated by the poet from his lonely tower. The exclusivist connection between politics and imagination in the case of Ireland should be seen as historical inevitability demanding the active participation of creativity in the processes of history. A defensive

W. B. YEATS
AND EDWARD
SAID: NATIONAL
TRANSNATIONALISM:
CONCEPTS OF
IRISHNESS—FROM
WITHIN AND FROM
WITHOUT

attempt on the part of the poet to define a homeland results in his walling in “the tower,” described as a sacred spot, free from both intra-national violence and from international rapidity of experience. Anthony Smith elaborates the point:

Homelands are important as bases for ethnic survival, not only because they delimit communal boundaries, but also because of the “poetic landscapes” they offer to members of even exiled ethnic. Here again, memories and images of sacred places—rivers, mountains, tombs, sites, monuments—help to keep alive the common sense of ethnicity and provide shared “maps” for collective regeneration.⁷

Though the idea of a homeland as exemplified by the tower may appear nothing more than a desired imaginative construct, it is equally true that an act of depriving people from the imaginings about their communal ethnic self-belonging is, in the long run, an act of, to put it mildly, injustice. Violation of sacred topography often appears to engender a counter-reaction of violent behaviour, as the case with Ireland aptly demonstrated. Consequently, the violence in “Meditations in Time of Civil War,” suggested by the verbal force of a tough syntax as well as by the bold assertion of personal pronouns in the section titles “My House,” “My Table,” “My Descendants,” may be interpreted as a logical effect in the long process of forging an identity out of national myths, founded on historical realities as well as on mythological spaces from Greek, Gaelic or Celtic worlds.⁸ The explicit link to an ancestral past in “Ancestral Houses” and to an inevitable future in “I See Phantoms of Hatred” is yet another means of emphasizing the character of a process which eventually led to a desire for cooperative exchange of experience and mutually interactive communication between different cultural discourses, unconditionally affirming the absolute value of the other.

⁷ Smith quoted in Allison, 2001: 3.

⁸ Yeats employs motifs and characters from Greek, Gaelic and Celtic mythologies to build up his own mythopoeia.

In conclusion, I would like to add that new mappings of identities rightly renounce the “national myth” not only as a mere utopia, but also as a dangerous source of fascist agency. The ultimate “liberation” from the colonial past indisputably involves “a transformation of so-

Ярмила Даскалова

cial consciousness beyond national consciousness,” (83) as Said rightly observed. But at the beginning of the twentieth century Ireland was a country torn up by savage political conflicts and dissents. The process of forging of an independent and prosperous country had a very complex character and figures like Yeats had a tremendous importance for that context. His own appeal to us as readers in his beautiful poem “The Municipal Gallery Revisited” is for a fair last judgment of his life and work:

You that would judge me do not judge alone
This book or that, come to this hallowed place
Where my friends’ portraits hang and look thereon;
Ireland’s history in their lineaments trace;
Think where man’s glory most begins and ends
And say my glory was I had such friends. (Yeats, 1997: 164)

W. B. YEATS
AND EDWARD
SAID: NATIONAL
TRANSNATIONALISM:
CONCEPTS OF
IRISHNESS—FROM
WITHIN AND FROM
WITHOUT

BIBLIOGRAPHY

Allison, J. (2001). *W. B. Yeats, Space, and Cultural Nationalism*. *ANQ* 0895769X; 14.4 (Fall).

Bradbury, M. (1991). "London 1890-1920." *Modernism: A Guide to European Literature 1890-1930*, eds. M. Bradbury and J. McFarlane: Penguin Books Ltd.

Conrad, J. (1988). *The Collected Letters of Joseph Conrad*, vol.3, eds. Frederick R. Karl and Lawrence Davies: Cambridge University Press.

Crawford, R. (1992). *Devolving English Literature*. Oxford: Clarendon Press.

Cullingford, E. (1990). Thinking of Her as Ireland'. Yeats, Pearse and Heaney. *Textual Practice* 4.1 (Spring), 1-21.

Dunning, E.(1992). 'Culture,' 'Civilization' and the Sociology of Sport. *The European Journal of Social Sciences*, 5.4.

Eagleton, T. (1987). The End of English. *Textual Practice*, 1.1 (Spring), 1-9.

Marcuse, Herbert (1955). *Eros and Civilization: Epilogue. Critique of Neo-Freudian Revisionism*. Accessed 8 Dec 2004. <http://www.marxists.org/reference/archive/marcuse/works/eros_civilization/epilogue.htm>.

Said, Edward (1990). Yeats and Decolonization. In T. Eagleton, F. Jameson, and E. Said. *Nationalism, Colonialism and Literature*: The University of Minnesota Press.

Valente, J. (1994). The Myth of Sovereignty: Gender in the Literature of Irish Nationalism. *ELH*, 61.1 (Spring), 189-210.

Yeats, W. B. (1962). *A Vision*. London: Macmillan.

Yeats, W. B. (1997). *The Major Works*: Oxford University Press.

DER DEUTSCHE AMERIKANISMUSDISKURS IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Даниела Дечева,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме

Текстът проследява основни линии на дебата за американизацията в Германия през 20-те години на XX век на фона на общоевропейските стереотипи на възприемане на Америка. За основа на анализа служат публикации в издания за култура от междувоенния период. Амбивалентното отношение на критиците към Америка като събирателно понятие за модернизация, прагматизъм, унифициране, масова и развлекателна култура се изразява от една страна в приветстване на освобождаващата и освежаваща сила на тези тенденции, а от друга - в катастрофични проекции, засягащи традициите и уникалността на европейската културна идентичност.

Das Wesen der transatlantischen Schicksalsgemeinschaft der Alten und Neuen Welt beschäftigt Intellektuelle und breite Bevölkerungskreise schon mehr als ein Jahrhundert. Sie ist gekennzeichnet von einer bis heute nicht nachlassenden Ambivalenz zwischen Faszination und Ablehnung, zwischen Abhängigkeit und Machtansprüchen.

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“, т. 4 (2018), стр. 228-244

Даниела Дечева

Die Zwischenkriegsjahre wurden in Europa als ein „goldenes“ Jahrzehnt ausgelebt nicht zuletzt wegen des prägenden Einflusses Amerikas in vielen Lebensbereichen. Sie sind auch ein erster Höhepunkt der Amerika-Debatten in Europa und speziell in Deutschland. Gerade nach dem Ersten Weltkrieg, als Amerika „als ‚Traum und Alptraum der Moderne‘ aufgerufen wurde“, fand die Debatte ihren klassischen historischen Platz (Weisbrod, 2006: 195).

Im vorliegenden Beitrag werden zunächst Grundlinien einerseits des Begriffs Amerikanisierung, andererseits der stereotypisierten europäischen Amerika- und Selbstwahrnehmung skizziert. Vor diesem Hintergrund werden dann anhand kritischer Texte der deutschen literarischen Öffentlichkeit Schwerpunkte des Amerikanismuskurses¹ während der Weimarer Republik exemplarisch herausgearbeitet. Die relevanten Primärtexte sind der umfangreichen Anthologie von Anton Kaes „Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933“ entnommen.

Was ist Amerikanisierung?

Bei aller Unschärfe des Begriffs, auf die hier nicht explizit eingegangen wird (s. dazu Gienow-Hecht, 2008; Hilger, 2012), kann man folgende Unterscheidung festhalten: zum einen wird er als analytischer Terminus benutzt, mit dem „eine Vielzahl politischer, wirtschaftlicher, sozialer und kultureller (Rück)Transfers von Ideen, Gütern, Strukturen und Personen (Rausch, 2008: 28)“ thematisiert wird. Zum anderen aber - und das war oft der jeweilige historische Zusammenhang des Schlagworts - bezeichnete Amerikanisierung die gezielte Intensität und Dominanz dieses Transfers, so dass er als Bedrohung für den eigenen kulturellen Rahmen angesehen wurde und daher bei vielen Intellektuellen auf Ablehnung stieß.

¹ In den 20er Jahren in Deutschland ist in der Polemik das Schlagwort „Amerikanismus“ geläufig. Die Variante „Amerikanisierung“ setzt sich nach dem Zweiten Weltkrieg durch.

Der Begriff Amerikanisierung verbreitete sich bereits in den 1830er Jahren in England und bis 1850 auch im übrigen Europa, v.a. im Sinne einer technologischen Modernisierung (Böhler, 2006: 75). Der entscheidende Durchbruch gelang ihm aber durch W. T. Steads 1901 erschiene- nes Buch *The Americanization of the World or The Trend*

DER DEUTSCHE AME-
RIKANISMUSDISKURS
IN DER ZWISCHEN-
KRIEGSZEIT

of the Twentieth Century. Darin beschreibt der britische Autor die Amerikanisierung als einen authentischen Prozess der Nations- und Identitätsbildung durch gemeinsame Sprache, eine offene Verfassung, populäre Kultur und den „american dream“. Diese melting pot-Methode betrachtet er als universell, also global wirksam (Angelika Linke, 2006, 16-17) und - wie der Titel seines Buchs eindrücklich zusammenfasst - als richtungsweisend für das ganze Jahrhundert. Steads Buch wurde in Europa intensiv diskutiert und lieferte Stoff vor allem den antiamerikanischen Positionen. Heute ist kaum zu bestreiten: viele der Entwicklungen, die das 20. Jh. maßgeblich geprägt haben, stehen unter dem Zeichen Amerikas. Amerikanisierung gilt gemeinhin als Vorstufe und entscheidender Faktor der Globalisierung (Hilger, 2012).

Die Amerikanisierung als aufgedrängte, unvermeidliche zivilisatorische (Re)Kolonisierung des Alten Kontinents darzustellen, wäre selbstverständlich nicht korrekt. Es geht vielmehr um einen „komplexen Transferprozess“ (Hilger, 2012). Denn die Aneignung ging selektiv und in hohem Maße freiwillig vor, wenn auch äußerst asymmetrisch. Die amerikanischen Trends in verschiedenen Lebensbereichen fielen in Europa auf fruchtbaren Boden. Nicht zuletzt, weil es sich nicht um direkte Einführung oder Imitation handelte, sondern um die Entlehnung und Anverwandlung amerikanischer Konzepte und Lösungsstrategien, die das Alte Kontinent brauchte, um eigene Probleme der Moderne und der Modernisierung zu bewältigen. Die Bereitschaft, mit der sie aufgenommen wurden, lässt einige Forscher von Selbstamerikanisierung sprechen: „... wir werden nicht amerikanisiert, wir amerikanisieren uns selbst!“ (Fluck, 2006: 56).

Die Spannung in diesem „komplexen und durchaus wechselseitigen Akkulturations- bzw. einen Transkulturationsprozess“ (Linke&Tanner, 2006: 17) ergibt sich nicht nur aus den Befürchtungen um die politische und kulturelle Eigenständigkeit Europas. Auch auf der anderen Seite des Atlantiks wurde die europäische Amerika-Debatte verfolgt. Viele der amerikanischen Intellektuellen teilten sogar die europäische Skepsis. Der relativ junge Staat,

Даниела Дечева

der sich in den 20er Jahren schon als Weltmodell reklamierte, war auf der Suche nach einer eigenen kulturellen Identität, die sich vom europäisch geprägten postkolonialen Profil löst, aber die Kernelemente (die durchaus europäischer Herkunft und Prägung sind) festigt. Adelheid von Saldern spricht in diesem Sinn von einem „amerikanischen kulturellen Nationalismus“ (Saldern, 2013). Die „‘Nostrifizierung‘ europäischer Alterität“ diene also als identitätsbildende Strategie, die mitunter auch auf „einen evolutionsgeschichtlich begründeten amerikanischen Erfüllungs- und Führungsanspruch“ (Saldern, 2013: 117) hinauslief.

Europa-Amerika-Deutungsmuster

Die wechselseitige Bedingtheit des Alten und des Neuen Kontinents ist stark stereotypisiert und dabei höchst abhängig vom persönlichen sozialen und/oder Bildungshintergrund des jeweiligen Beobachters. Aus europäischer Perspektive waren Optimismus, Vitalität, Unternehmungsgest, innovative Kraft, Pragmatismus, aber auch Selbstgefälligkeit, Oberflächlichkeit und Rücksichtslosigkeit Grundzüge des Amerikanischen. In der „Kennenlernphase“ im Laufe des 19. Jhs. wurde die Neue Welt noch mit wohlwollender Neugierde als ein unermesslicher abenteuerlicher und vielversprechender Ort wahrgenommen. Die Begeisterung für das amerikanische Modernisierungswunder (rasante Industrialisierung, technische Innovationen, neue Management-, Absatz- und Werbepraktiken, entsprechende soziale, politische und kulturelle Veränderungen) war eine Selbstverständlichkeit. Ab Anfang des 20. Jhs. ließen die immer größere Abhängigkeit von amerikanischem Kapital und der unaufhaltsame Import von soziokulturellen Modellen und Praktiken aus Übersee die Überfremdungsängste in Europa anwachsen. Extrem geschwächt nach dem Ersten Weltkrieg, erlebte der Alte Kontinent auch eine zivilisatorische Gespaltenheit. Die Realität jenseits des Atlantiks wurde zunehmend als Projektion der Zukunft Europas, seiner Befürchtungen und Wünsche gedeutet. Zugespitzt formuliert könnte man sogar sagen, „dass in Europa von Amerika sprechen

DER DEUTSCHE AME-
RIKANISMUSDISKURS
IN DER ZWISCHEN-
KRIEGSZEIT

vor allem heißt, genuin europäische Probleme zu analysieren“ (Linke&Tanner, 2006: 2).

In der europäischen und speziell in der deutschen öffentlichen Debatte über Amerika zeichneten sich klare philoamerikanische und antiamerikanische Linien ab. Die einen sahen im Konzept „Amerika“ eine Therapie für die europäische Müdigkeit, Routine, Unsicherheit, ja historisches Scheitern. Amerika bedeutete frische Kraft und notwendige Erneuerung. Die anderen dagegen verstanden diese Alternative als radikalen Verlust genuiner Identität, Nivellierung, Profanisierung und Untergang in die Massen- bzw. Populärkultur, der mit ungebändigtem Konsum einhergeht. In dieser Einstellung wurde auch die europäische Überlegenheitsattitüde transparent: wenn auch geschwächt und auf Amerika angewiesen, war Europa nicht bereit, die jahrhundertealten Schätze seiner geistigen Traditionen für billigen Glitzer ab- bzw. aufzugeben.

In diesem Schema steht Europa für Geist, Tradition, Elite, aber auch für Rückwärtsgewandtheit, Vergangenheit, Erschöpfung. Amerika dagegen - für Versachlichung/Körperlichkeit, Trivialkultur, Massengeschmack, aber auch für Vitalität, Zukunft, Kraft. Problematisch dabei ist nicht nur die vereinfachte Gegenüberstellung. Böhler kritisiert auch das High-Low-Modell der amerikanischen Kultur selbst:

Allerdings würde es eine grobe Verkürzung bedeuten, das US-amerikanische Kultursystem auf das Dichotomiemodell einer europäisch orientierten oder europäisch inspirierten Elitekultur und einer gleichsam indigenen amerikanischen Populärkultur zu reduzieren. Ganz im Gegenteil zeigt Lawrence W. Levine an ausgebautem Quellenmaterial, dass sich in den USA im 19. und frühen 20. Jh. mit der Ablösung von der eigenen kolonialen Vergangenheit und der Verselbständigung der eigenen Kultur eine ästhetische Hierarchisierung und Dichotomisierung auch des binnenamerikanischen Kultursystems vollzog, die mit einer Sakralisierung der Kunst und einer Disziplinierung des Kunstgenusses ebenso wie mit einer gesellschaftlich bürgerlichen Zivilisierung *durch* Kunstgenuss einherging. (Böhler, 2006: 78)

Diese Differenzierung im kulturellen Leben und Geschmack der amerikanischen Gesellschaft wurde aber in

Даниела Дечева

den 20er Jahren in Europa noch nicht so deutlich wahrgenommen. Amerika war auf eine andere Weise interessant.

Der deutsche Amerikanismuskurs in den 20er Jahren

Die totale Katastrophe des Ersten Weltkriegs verlangte nach einer totalen Neufassung der Lebenskonzepte. Die Enttäuschung von dem Versailler Vertrag belastete die Beziehung Deutschlands zu den USA. Die Aufwertung des Dollars und die rettenden amerikanischen Gelder ließen zwar Begriffe wie „Yankee-Kapitalismus“ und „Dollar-Imperialismus“ (Weisbrod, 2006: 197) aufkommen, denen jedoch die Sehnsucht nach Neuanfang und unbegrenzten Möglichkeiten gegenüber stand. Die Erkundungsreisen von deutschen Unternehmern, Ingenieuren, Künstlern und Journalisten nach Übersee brachten neue Impulse in die Diskussion.

Die politische Demokratisierung der Weimarer Republik machte auch die Demokratisierung der Kulturformen vorstellbar und attraktiv. Wie im übrigen Europa war die Unterscheidung zwischen bildungsbürgerlicher Hochkultur und populärer Massenkultur auch in Deutschland noch nicht geläufig, doch die Formen von Alltags- und Trivialkultur hatten eine unwiderstehliche Anziehungskraft für die breiten Bevölkerungsmassen und für viele Intellektuelle.

Mehr als ein anderes europäisches Land war Deutschland in den 20er Jahren der amerikanischen Massenkultur gegenüber offen; die Vier-Millionen-Stadt Berlin galt als das europäische Zentrum des amerikanischen Einflusses. (Kaes, 1983: XXVIII).

Auf die Fülle neuer Erscheinungen und Trends der Zwischenkriegszeit, die einstimmig und eindeutig als Umbruch aufgefasst wurden, reagierten die Intellektuellen mit einer kaum überschaubaren Vielzahl von Essays, Analysen, Kommentaren, Manifesten und Apellen. Die Meinungen deutscher Kritiker im kunstpublizistischen Diskurs über den Transfer amerikanischer Muster gehen weit auseinander. Was den einen ein befreiender, faszinierender und einzig legitimer Ausdruck der Gegenwart und

DER DEUTSCHE AME-
RIKANISMUSDISKURS
IN DER ZWISCHEN-
KRIEGSZEIT

Realität war, beklagten die anderen als Aushöhlung des Wertesystems und erschreckende Platitude, die an Selbstzerstörung grenzt. Die Nachahmung des *american way* trug unmissverständlich die Züge einer antibürgerlichen Provokation, die Avantgarde richtete sich gegen die Kultur der Innerlichkeit und ihre normativen und Autonomieansprüche. Sie öffnete den Weg für die Auflösung der Grenze zwischen Hoch- und Massenkultur (Kaes, 1983: XXVIII). Mit Ivan Goll gesprochen:

Kunst ist tot, es lebe die neue Kunst. Die letzte war: Zersetzung des Ich, Zersetzung der Welt, Verzweiflung an der Welt im Ich, das konstante, irrsinnige Drehen des Ich um sich selbst (Goll, 1983: 257).

Während die breiten Bevölkerungsschichten die Verlockungen der Konsum- und Vergnügungsgesellschaft nicht missen wollten, zeigten die Eliten immer mehr Widerstand gegen die Trivialisierung und Vermassung. Zu den herausragendsten europäischen Kritikern Aldous Huxleys, José Ortega y Gasset, André Tardieu, George Duhamel zählen auch die deutschen Schriftsteller und Denker Max Weber, Thomas Mann, Kurt Tucholsky, Walter Benjamin, Egon Erwin Kisch, Bertolt Brecht, Ernst Jünger, Martin Heidegger, Herbert Marcuse und viele andere zu denjenigen, die „die USA als Ort einer gigantischen menschlichen Katastrophe“ darstellten (Gienow-Hecht, 2008: 34).

Vor allem konservative, aber auch linke Kreise erkannten in verschiedenen Phänomenen eine für die deutsche Gesellschaft und Kultur destruktive Wirkung - von Emanzipation als Zerfall der Sittlichkeit und der traditionellen Geschlechterrollen („amerikanisches Matriarchat“, „Entmannung und Zähmung des deutschen Mannes“) über die Rassensegregation, („Negerfrage“, „Neger“-Tanz und -musik), Prohibition, Vermassung der Gesellschaft bis hin zum Untergang der Lesekultur und der Privatsphäre in ein neues Medienzeitalter. Positive Deutungen der als typisch amerikanisch geltenden Aufgeschlossenheit, Ungezwungenheit und Lockerung von überlieferten hierarchischen Verhältnissen gab es genauso viele. Auch eine gemäßigte Einstellung zum kulturellen Amerikanismus war durchaus üblich.

Даниела Дечева

In Deutschland stand die Debatte weitgehend im Geiste des deutschen Kulturpessimismus und der Differenzierung von Kultur und Zivilisation. Das Aufkommen des Nichtliterarischen und Körperlichen (Jazz, Tanzen, Kino, Radio, Sport, insbesondere Boxen) war ein deutlicher „Ausdruck der Sachlichkeit, der Modernität und der Skepsis gegenüber dem Geist“ (Kaes, 1983: S. XXVII). Das Bildungsbürgertum sah nicht nur sein Prestige, sondern auch seine Existenzgrundlagen bedroht. Es fürchtete die Verschmelzung mit der anwachsenden städtischen Angestelltenschicht zu einer homogenen Konsumentenmasse, deren Vorliebe für Produkte der Unterhaltungsindustrie den Tod der hohen Kunst herbeiführen würde. Berlin als Ort der rasanten Modernisierung wurde zum Symbol der Absage an das Nationale, Identitätsstiftende und -erhaltende.

Exemplarisch für die Zeitkritik konservativ eingestellter Autoren seien hier Stefan Zweigs Erinnerungen an „Die Welt von gestern“ angeführt. In seinen Memoiren beschreibt er Berlin als „das Babel der Welt“, die frühen 20er Jahre als ein „Hexensabbat“, wo die Deutschen ihre ganze Vehemenz und Systematik in die Perversion bringen, eine Orgie von Transvestitenbällen, exponierter Erotik und Exotik, und dieser „Irrsinn ergriff im Sturz aller Werte gerade die bürgerlichen, in ihrer Ordnung bisher unerschütterlichen Kreise. [...] Im Grunde war die deutsche Orgiastik, die mit der Inflation ausbrach, nur fiebriges Nachäffertum“. Für Zweig war aber unverkennbar, dass „die ganze kriegsmüde Nation sich eigentlich nur nach Ordnung, Ruhe, nach ein bißchen Sicherheit und Bürgerlichkeit sehnte“ (Zweig, 2007: 357). Derselbe Tenor ist aus seinem Essay „Die Monotonisierung der Welt“ (1925) herauszuhören. Darin beklagt er die Eroberung Europas durch Amerika, die Knechtschaft der maschinellen Idee, die der europäischen im Tiefsten fremd sei. In der Amerikanisierung sah er nichts Geringeres als eine zweite Welle zur Zerstörung Europas - der Weltkrieg sei die erste gewesen (Zweig, 1983: 269). Als Zeichen des nahenden Untergangs nennt er die Monotonisierung und Uniformierung des Individuellen und des Nationalen. Alle „Erfindungen“ wie Tanz, Mode, Kino, Radio etc., hätten nur einen Sinn:

DER DEUTSCHE AME-
RIKANISMUSDISKURS
IN DER ZWISCHEN-
KRIEGSZEIT

Gleichzeitigkeit und Einförmigkeit, die wiederum „eine ungeheure Ernüchterung des Seelischen, eine gefährliche Verführung zur Passivität für den Einzelnen“, „eine Verkümmern der Nerven zugunsten der Muskeln“ (Zweig, 1983: 269) bedeute. Gegen diese „Weltbewegung ungeheuerlicher Art“ könne man sich nicht wehren, nicht gegen die Bequemlichkeit der Unterhaltung, gegen das Vergnügen ohne Anstrengung und geistige Arbeit. Eine Rettung sieht Zweig allein im inneren Exil, denn „des geistigen Menschen höchste Leistung ist immer Freiheit“. Dabei fordert er eine Gleichgültigkeit und Bescheidenheit nach außen. Die letzten Vertreter dieser aussterbenden Spezies, denen außer Empörung und Abfindung nicht viel bleibe, sollten alles mitmachen, dem sie sowieso nicht widerstehen könnten, aber immer wachsam bleiben, um abzulehnen, was sie als fremd erkennen, und „wissend erhalten“, was ihnen notwendig erscheine (Zweig, 1983: 272).

In den „Goldenen Zwanzigern“ eigneten sich besonders Kino und Jazz als Gegenstand für umfassendere Gesellschaftsanalysen. Während Stefan Zweig über „Tot-schlageapparate für die Zeit“ und „Amüsiermaschinen“ (Zweig, 1983) sprach, fanden andere Beobachter, dass Kino durchaus ein adäquater Ausdruck der Gegenwart mit ihrer Demokratisierung, Dynamisierung, Rationalisierung, Mechanisierung, Hektik, Synchronizität des Geschehens sei. Dabei fällt zum Beispiel Kurt Pinthus' Einschätzung eindeutig zugunsten der amerikanischen Filmproduktionen aus. Anders als der „deutsche Großfilm“, an dem die Mühseligkeit der Arbeit und das „hinausgeworfene“ Geld belastend wirkten, habe der amerikanische eine befreiende, beglückende, völlig ablenkende Wirkung, er sei

eine Wohltat, ein Sanatorium fürs Gemüt ... ein Gegengewicht zur Schwere des Daseins; praktische Philosophie über die Nichtigkeit alles Bestehenden. Und das so dargeboten, dass man nicht zu denken, sondern nur zu schauen und zu lachen braucht (Pinthus, 1983: 243).

Das andere Extrem in puncto US-Kinoproduktion kann die Meinung Herbert Iherings exemplifizieren:

Даниела Дечева

Der amerikanische Film ist der neue Weltmilitarismus. Er rückt an. Er ist gefährlicher als der preußische. Er verschlingt nicht Einzelindividuen. Er verschlingt Völkerindividuen (Kaes, 1983: S. XXIX).

Eine ganz andere Qualität weist der Text von Siegfried Kracauer „Kult der Zerstreuung“ (Kracauer, 1983) auf. Er analysiert zwar den Film als „Gesamtkunstwerk der Effekte“, das alle Sinne betäube, die „Zerstreuungsfabriken“ der Großstädte, in denen vor dem „gepflegten Prunk der Oberfläche“ ein homogenes und selbstbewusstes Weltstadt-Publikum entstehe. Es geht aber eigentlich um tiefgreifende soziale Umschichtungen und ihre Folgen. Hinter der „Zerstreuungssucht“ vor allem in den Großstädten, aber auch anderswo, steckt nach Kracauer die Entladung sozialer Spannung. „Diese Veräußerlichung hat die *Aufrichtigkeit* (k. S. K.) für sich“ (Kracauer, 1983: 250), denn sie sei Ausdruck der Zeit und der Energie der Massen. In der Offenbarung und der Möglichkeit eines sozialen Wandels liege die *moralische* (k. S. K.) Rechtfertigung der Zerstreuungskultur, allerdings nur, wenn sie nicht Selbstzweck bleibe (Kracauer, 1983: 250).

Auch am Jazz, der anderen Novität und Herausforderung aus den USA, schieden sich die Geister. Hans Siemsen, einer der überzeugten Jazz-Anhänger in Deutschland, schwärmt nicht nur von der befreienden Würdelosigkeit, der Menschlichkeit und Fröhlichkeit des Jazztanzes, sondern attestiert ihm auch eine sozial und politisch bedeutende Rolle. Rhetorisch überspitzt schreibt er, dass - wäre die Jazz-Attitüde den deutschen Oberschichten eigen gewesen - selbst der großen Katastrophe hätte vorgebeugt werden können:

Kein Dunstkreis von Dummheit, Eitelkeit und Würde könnte sich bilden. Hätte der Kaiser Jazz getanzt - niemals wäre das passiert! Aber ach! Er hätte es nie gelernt. Deutscher Kaiser zu sein, das ist leichter, als Jazz zu tanzen (Siemsen, 1983: 241).

Ein paar Jahre später behauptet Siemsen im Titel einer Besprechung: „Mir ist mein Schallplatten-Schrank viel interessanter als mein Bücherschrank“. Für ihn seien die „Negerlieder“ das absolut Zeitgemäße:

DER DEUTSCHE AME-
RIKANISMUSDISKURS
IN DER ZWISCHEN-
KRIEGSZEIT

Ihr Tempo ist exakter und unerbittlicher als das einer Normaluhr. Ihr Rhythmus schnell und hart, wie eine Maschine. So müsste man Walt Whitman singen! Das Getöse moderner Lokomotiven, Autos, Maschinen, Fabriken wird übertönt von diesem gebelkten Liebeslied (Siemsen, 1983: 241).

Neben extremen Vorlieben oder Ablehnung gab es in den publizistischen Debatten auch viele zurückhaltende Texte. Ohne den Reiz, die Aktualität und die Wirkung der neuen Musik und der neuen Medien abzustreiten, blieben viele Kritiker noch bei der Frage, ob Jazz und Kino überhaupt Kunst seien.

Eine besondere Linie im deutschen antiamerikanischen Diskurs der 20er Jahre zeichnet das nationalistische Pathos einiger Autoren. Einer der konsequentesten Amerika-Kritiker Adolf Halfeld veröffentlichte 1927 das Buch *Amerika und der Amerikanismus. Kritische Betrachtungen eines Deutschen und Europäers*. Es war als Pendant von Henry Fords Bestsellern (*Mein Leben und Werk*, 1923; *Das große Heute und das größere Morgen*, 1927; *Und trotzdem vorwärts*, 1930; *Mein Freund Edison*, 1931) gedacht und hatte den Anspruch, Brüche in der amerikanischen „Zweckkultur“ aufzuzeigen und dadurch das „Deutschtum“ zu warnen und zu schützen. Ein Artikel aus dem Jahre 1928 fasst seine Ansichten zusammen: die Zivilisation, der „eine unerhörte Simplizität aller Lebensgrundsätze“ innewohne, habe vergessen, „dass die Kultur- und Blutsbande noch immer über den Ozean weisen“. Schnelligkeit, Nützlichkeit- und Erfolgsorientierung übten eine Diktatur über die Menschen aus. Den bitteren Preis der Produktivität zahlten amerikanische Arbeiter mit der Entfernung von Schönheit, Sonne und Geist. Der ‚Business Idealism‘, eine „sonderbare Einigkeit von Gott, Money Making und bürgerlichen Erfolgsgugenden“, könne die totale Umkehrung des europäischen moralisch begründeten Schaffens sein. Der dystopisch anmutende Versuch gipfelt in der ausdrücklichen Gegenüberstellung der europäischen Ideenwelt und dem geschichtlich wurzellosten Normenideal des Amerikanismus, die sich wesensfremd seien und sich gegenseitig ausschlossen. „Amerikanismus lässt sich nicht importieren, und Neues säen -

Даниела Дечева

auch das Unbegrenzte und Allgemeine - kann man nur auf dem lebendigen Boden des Volkstums“, so der Schluss des Artikels (Halfeld, 1983: 279).

Ein ähnlich nationalistisches Pathos schwingt in Samuel Fischers Bemerkungen zur Bücherkrise. Seine Befürchtungen, dass immer weniger gelesen werde und das ein „Barometer für den kulturellen Lebensstandard“ sei, könnte man auch heute noch nachvollziehen. Fischers nahezu apokalyptische Zukunftsvision zeichnet eine „Verflachung und Veräußerlichung des geistigen und seelischen Lebens, das im Begriff ist, zu einer bedenklichen Bedürfnislosigkeit herabzusinken. Bleibt dieser Zustand eine Weile bestehen, so führt er zu einer Verrohung des Geschmackes, zu einem Versiegen der geistigen und moralischen Kräfte unseres Landes“ (Fischer, 1983: 277). Eher verzweifelt klingt seine Hoffnung zum Schluss, „dass der metaphysisch gerichtete deutsche Mensch“ (Fischer, 1983: 277) zu sich kommen und sich von dieser öden Lebensführung abwenden würde.

Noch zahlreiche weitere Beispiele könnte man heranzuführen, etwa dass „unter der Sonne Amerikas die Knochen der europäischen Kunst“ bleichten, nicht weil die amerikanische besser sei, sondern weil die deutsche sich erschöpft habe, ein Gegner sei, der einfach nicht mehr da sei (Palitzsch, 1983: 282). Oder dass „das Griechenland Hölderlins durch Amerika abgelöst“ worden sei (Sieburg, 1983: 276). Neben der ausdrücklichen Zurückweisung oder Faszination von Amerikabildern war aber in der kulturpublizistischen Debatte der Weimarer Republik durchaus auch eine balancierte Haltung präsent.

Amerikanismus als Schlagwort betreffe den Grundcharakter des Zeitalters, den Lebenswandel hin zur Diesseitigkeit, zur Körperlichkeit, zur Lebendigkeit und weg vom Abstrakten und Sentimentalen, vom Romantischen, meint etwa Rudolf Kayser. Er sei „jung, barbarisch, unkultiviert, willenshaft“, nordisch, er liege dem Skandinavischen und dem preußischen nahe, sein Gegensatz - die russische Passivität und Müdigkeit (Kayser, 1983: 266). Ihm komme auf jeden Fall eine zäsurhafte Rolle in der Kulturgeschichte zu - die eines Endes, eines

DER DEUTSCHE AME-
RIKANISMUSDISKURS
IN DER ZWISCHEN-
KRIEGSZEIT

Anfangs oder wenigstens einer Pause zu (Kayser, 1983: 267).

Eine ähnlich entspannte Position vertritt auch Hermann Kasack in seinem 1928 erschienenen Text „Sport als Lebensgefühl“:

Dieser Erneuerungsprozeß des Lebensgefühls, dass sich eben intensiver als Gemeinschaftsgefühl zu „leben“ ausdrückt, ist eine Reaktion auf überlebtes und klischiertes Bildungstum, eine Reaktion auf Verfall und Vergreisung des kulturellen und gesellschaftlichen Systems. Man hat dem Lebensempfinden, das auf ein leerlaufendes Geistesempfinden einsetzte, die wenig geglückte Bezeichnung „Amerikanismus“ gegeben. Diese Prägung ist schon deshalb irreführend, weil die Vorstellung erweckt werden könnte, als ob amerikanisches Wesen - nota bene: das, was wir als amerikanisches Wesen stilisieren - hierher verpflanzt, und Europa amerikanisiert werden sollte. Amerikanismus, wenn es nun schon dieses Wort aus der Deflation sein soll, ist indessen kein geografischer Raumbegriff, sondern ein kultureller Zeitbegriff. Der Amerikanismus Europas wurzelt in europäischen Bedürfnissen - a propos: Europa ist wohl nur in der Idee und in den Augen des Amerikaners eine „Einheit“. [...] Beide haben so viel und so wenig mit einander zu tun, wie etwa die Kulturen des weströmischen und des oströmischen Reichs mit einander zu tun gehabt haben. Nur weil gewisse Äußerungsformen zuerst in Amerika sichtbar wurden, entlehnte man dem Lande den allgemeinen Zeitbegriff und dem Zeitbegriff das kulturelle Schlagwort.

Amerikanismus bedeutet heute etwa die Versachlichung der Vitalität. Dem entspricht die Entwicklung des Sports. (Kasack, 1983: 260)

Kasacks nüchterne und prägnante Begriffskritik dient ihm als Annäherung an das Phänomen Sport. Für ihn ist er die adäquateste Ausdrucksform der Zeit, denn er ermöglichte das Ausleben der persönlichen Freiheit, fördere das Gemeinschaftsgefühl und repräsentiere nicht zuletzt „den Mythos des Heroischen“ in der Gegenwart (Kasack 1983: 260).

*Даниела Дечева***Fazit**

Das Amerikabild in Deutschland der 20er Jahre zeigte sich widersprüchlich wie ein Januskopf - auf der einen Seite standen die unbestreitbaren zivilisatorischen und technologischen Innovationen, die Zugänglichkeit, Unterhaltsamkeit und befreiende Exotik, auf der anderen aber die Entrüstung über die Zerstörung herkömmlicher Werte, das Mittelmaß, die Fixierung auf Äußerlichkeiten. Die Stereotype der europäischen Amerikawahrnehmung sind bis heute noch relativ beständig geblieben. Als Sammelbegriff für die Attraktivität einer wahren kulturellen Befreiung, aber auch für imperiale Ansprüche, waren die USA ein Vor- und Schreckensbild zugleich. Die Reaktion vieler Autoren auf die kulturelle Alterität Amerikas greifen oft zu kurz in ihrem Versuch, Tradition und Geist gegen Modernität und Materialismus auszuspielen. Die Hybris des alten Europa, das sich zur amerikanischen Provinz degradiert sah, schien keine wirksame Verteidigungsstrategie zu sein. Europa, „das letzte Bollwerk des Individualismus, gegen die Gleichmacherei“ mit Zweig gesprochen (Zweig, 1983: 269), konnte der jovialen Vitalität und der zivilisatorischen Exzellenz Amerikas nicht widerstehen. Den Jammer um das Europäische kann man als generelle Zivilisationskritik sehen, die aus der Polemik um die Amerikanisierung bis heute noch starke Impulse schöpft.

DER DEUTSCHE AME-
RIKANISMUSDISKURS
IN DER ZWISCHEN-
KRIEGSZEIT

LITERATURHINWEISE

Linke, A., Tanner, J. (2006). Einleitung: Amerika als „gigantischer Bildschirm Europas“. In: Linke, A., Tanner, J. (Hrsg.) *Attraktion und Abwehr: die Amerikanisierung der Alltagskultur in Europa*. Köln: Böhlau, 1-36.

Böhler, M. (2006). High und Low. Zur transatlantischen Zirkulation von kulturellem Kapital. In: Linke, A., Tanner, J. (Hrsg.) *Attraktion und Abwehr: die Amerikanisierung der Alltagskultur in Europa*. Köln: Böhlau, 69-93

Fischer, S. (1983). Bemerkungen zur Bücherkrise. (Die literarische Welt 2/22.10.1926). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 276-278.

Fluck, W. (2006). California Blue: Amerikanisierung als Selbst-Amerikanisierung. In: Kelleter, F., Knöbl, W. *Amerika und Deutschland. Ambivalente Begegnungen*. Göttingen: Wallstein, 54-72

Gienow-Hecht, J. Europäischer Antiamerikanismus im 20. Jahrhundert. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 5-6/2008, 33-38.

Goll, Y. (1983). Die Neger erobern Europa (Die literarische Welt 15.01.1926/Nr.3). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 256-259.

Halfeld, A. (1983). Amerika und die neue Sachlichkeit (Der Diederichs-Löwe 2/1928 H. 4). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 278-280.

Hilger, S. Amerikanisierung der europäischen Wirtschaft nach 1880. *ieg-ego.eu*. Veröffentlicht 8.03.2012, zuletzt gelesen 20.12.2017. <http://ieg-ego.eu/de/threads/europa-und-die-welt/modell-amerika/amerikanisierung-der-europaeischen-wirtschaft-nach-1880-amerikanisierung-der-wirtschaft-be-freigabe>

Kaes, A. (Hrsg.) (1983). *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler.

Даниела Дечева

Kasack, H. (1983). Sport als Lebensgefühl. (Die Weltbühne 24, 9.10.1928, Nr. 49). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 259-261.

Kayser, R. (1983). Amerikanismus (Vossische Zeitung/27.09.1925). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 265-268.

Klautke, E. (2003). *Unbegrenzte Möglichkeiten: "Amerikanisierung" in Deutschland und Frankreich (1900-1933)*. Wiesbaden: Franz Steiner.

Kracauer, S. (1983). Kult der Zerstreuung. Über die Berliner Lichtspielhäuser (Frankfurter Zeitung/4.03.1926). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 248-252.

Palitzsch, O. A. (1983). Die Eroberung von Berlin (Der Kreis 5, Juli/August 1928). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 281-283

Pinthus, K. (1983). Der amerikanische Film (Das Dreieck, 1924/1, 26-27). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 243-245.

Rausch, H. (2008). Wie europäisch ist die kulturelle Amerikanisierung? *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 5-6/2008, 27-32.

von Saldern, A. (1996). Überfremdungsängste. Gegen die Amerikanisierung der dt. Kultur in den zwanziger Jahren. In: Lüdtke et. al. *Amerikanisierung: Traum und Alptraum in Deutschland des 20. Jahrhunderts*. Stuttgart: Franz Steiner, 213-244.

von Saldern, A. (2013). Amerikanismus. Kulturelle Abgrenzung von Europa und US-Nationalismus im frühen 20. Jahrhundert (= Transatlantische Historische Studien; Bd. 49). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Schildt, A. Sind die Westdeutschen amerikanisiert worden? www.bpb.de. Veröffentlicht: 26.05.2002, zu-

DER DEUTSCHE AME-
RIKANISMUSDISKURS
IN DER ZWISCHEN-
KRIEGSZEIT

letzt gelesen: 20.12.2017. <http://www.bpb.de/apuz/25289/sind-die-westdeutschen-amerikanisiert-worden?p=all>

Sieburg, F. (1983). Anbetung von Fahrstühlen (Die literarische Welt 2/23.07.1926). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 274-276.

Siemsen, H. (1983). Bücher-Besprechung (Die Weltbühne Nr. 23/1921). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 240-242.

Weisbrod, B. (2006). Das doppelte Gesicht Amerikas in der Weimarer Republik. In: Kelleter, F., Knöbl, W. (Hrsg.) *Amerika und Deutschland. Ambivalente Begegnungen*. Göttingen: Wallstein, 194-210.

Zweig, S. (1983). Die Monotonisierung der Welt (Berliner Börsen-Courier/1.02.1925). In: Kaes, A. *Weimarer Republik. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1918-1933*. Stuttgart: J. B. Metzler, 268-273.

Zweig, S. (2007). *Die Welt von gestern Erinnerungen eines Europäers*. Frankfurt am Main: Fischer.

SOZIOKULTURELLE ASPEKTE UND KULTURELLE REALIEN IN DEUTSCHEN UND BULGARISCHEN MÄRCHEN

Милена Иванова,

Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“

Резюме

В статията се представят националноспецифични реалии според класификацията на Сидер и Флорин (1969, 1990), ексцерпирани от немски и български приказки, както и културните контексти, обуславящи тяхната поява и начин на приложение.

Viele Studien zeugen davon, dass die durch die Jahrhunderte überlieferten und sorgfältig aufbewahrten Märchen eine Reminiszenz an die historische Identität jedes Volkes darstellen. Durch die Vertextung verschiedener kulturspezifischer Phänomene tragen sie dazu bei, dass man die vererbten Traditionen erkennt, die zeitgeschichtliche Lebenswirklichkeit und den Nationalgeist spürt. Im Folgenden werden am Beispiel deutscher und bulgarischer Märchen die Kulturrealien dargestellt, die als kulturgeprägte lexikalische Einheiten einerseits auf kon-

*Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 246-260*

Милена Иванова

krete Handlungen und Objekte einer bestimmten Kultur hindeuten und andererseits an der Konstituierung einer fiktiven Märchenwelt partizipieren. Die Darstellung der Realienbezeichnungen wird veranschaulichen, in welchen kulturellen Kontexten sie erscheinen und wie sie als landeskonventionelle bzw. als kulturübergreifende Elemente angewendet werden.¹ Das deutsche Wortschatzmaterial wurde aus der Märchensammlung der Brüder Grimm (1812, 1815) in der Ausgabe von Heinz Rölleke (2004) exzerpiert. Der bulgarische Korpus umfasst ebenfalls Märchen aus dem 19. Jahrhundert, die von mehreren Autoren gesammelt und nacherzählt worden sind.²

Zur Entwicklung der Märchenthematik werden Wortschatzeinheiten gebraucht, durch die gewisse soziokulturelle Aspekte einer Sprachgemeinschaft zum Vorschein kommen. Es geht eigentlich um solche Wörter und Wendungen, die das nationale bzw. das historische Kolorit eines Landes widerspiegeln. Florin und Vlahov definieren dieses Kolorit als eine Färbung, welche einem Wort immanent ist, da sein Referenzobjekt einer bestimmten Kultur, einem Land oder einer konkreten Zeitepoche angehört und für sie charakteristisch ist. Das heißt, dass sich die entsprechende Kultur oder Epoche gerade durch diese Referenten von den anderen Kulturen und Epochen auszeichnet, und das jeweilige Wort selbst im Kontext einer anderen Sprache und Literatur mit diesen assoziiert wird (denselben Referenzbezug hat) (Влахов & Флорин, 1990: 19).

Die so genannten kulturellen Realien dienen zur Markierung von Zeit und Raum. Sie sind Bezeichnungen für Objekte, die das Leben eines Volkes, seine geschichtliche Entwicklung und seine Wechselbeziehungen zu anderen Kulturen charakterisieren.

¹ In diesem Beitrag werden die Realien nicht in Bezug auf ihre Übersetzbarkeit betrachtet, sondern in Bezug auf die kulturelle Information, die sie tragen.

² Vgl. die Anmerkungen und die Vorworte der aufgezählten Primärwerke.

Zur Verdeutlichung des Begriffs „Realien“ seien hier noch drei weitere Definitionen aus der Translationswissenschaft angeführt, die bei der Einteilung und der Bestimmung der Realien in Betracht gezogen werden.

Reiß bezeichnet als Realia Gegenstände und Einrichtungen, Sitten und Bräuche, die nur im Land der Ausgangssprache bekannt sind (Reiß, 1971: 78). Dabei

SOZIOKULTURELLE
ASPEKTE UND
KULTURELLE
REALIEN IN
DEUTSCHEN UND
BULGARISCHEN
MÄRCHEN

stützt sie sich auf Kade, der Realia als „sozial-ökonomische und kulturelle (im weitesten Sinne) Erscheinungen und Einrichtungen, die einer bestimmten sozial-ökonomischen Ordnung bzw. einer bestimmten Kultur eigen sind“ (1964b: 99), versteht.³

Walter (2007) betrachtet die Realien hinsichtlich ihrer Übersetzbarkeit. In Anlehnung an Kutz („Zur translatorischen Auflösung der Nulläquivalenz russischsprachiger Realienlexeme im Deutschen“ 1977) unterscheidet er drei Arten von Nulläquivalenz.

Beim Fehlen einer entsprechenden Bezugsgröße, eines Referens der objektiven Wirklichkeit der zielsprachlichen Kommunikationsgemeinschaft, woraus ein entsprechendes Abbild im System der kodifizierten Abbilder fehlt, sowie auch ein Formativ, spricht er von referenzieller Nulläquivalenz (*дъжезве*).

Die lexikalisch-semantische Nulläquivalenz äußert sich dagegen im Fehlen eines kodifizierten Abbildes, obwohl eine Bezugsgröße vorhanden ist (vgl. auch Quak-Stoilova 1984: 150). Das heißt, dass die Träger der Ausgangssprache die Erscheinungen der Wirklichkeit auf Grund von Kriterien, die für ihre spezifischen Bedürfnisse relevant sind, segmentieren. Als Beispiel führt Walter das bulgarische Wort „*мезе*“ an. Solche Fälle von Nulläquivalenz bezeichnet er noch als signifikative Nulläquivalenz.

Der dritte Typ von Nulläquivalenz ist durch die verschiedenartigen sozialen, territorialen u.a. Charakteristika der entsprechenden Sprachgemeinschaften bedingt und drückt sich in der Anwendung unterschiedlicher stilistisch-pragmatischer Mittel aus. Bei der stilistisch-pragmatischen Nulläquivalenz fehlt also eine zielsprachliche Entsprechung, ein Formativ mit entsprechenden stilistisch-pragmatischen Parametern. Dazu zu zählen sind die Regionalismen und die gruppengebundenen Idiolekte.⁴

Je nach dem, was die Realien signifizieren, können sie in einige Gruppen unterteilt werden. Nach Florin und Vlahov (1969) umfasst die thematische Gliederung die geografischen, die ethnografischen und die gesellschafts-politischen Realien.

³ Zitat nach Floros, 2002: 35.

⁴ Валтер, 2007: 195f. sowie Quak-Stoilova 1984: 150

Милена Иванова

Nach der lokalen Gliederung, welche den Gebrauch der Realien innerhalb von einer Sprache bzw. von zwei Sprachen meint, unterscheidet man eigene/fremde bzw. innere/äußere Realien. Hinsichtlich der zeitlichen Einteilung können sie als gegenwärtig und historisch (archaisch) klassifiziert werden.⁵

Da die Märchen Botschaften über die Lebensweise der Menschen aus vergangenen Zeiten vermitteln, sind in ihnen verschiedenartige Realien zu finden, die in die oben angeführten Gruppen eingegliedert werden können. Dazu sei angemerkt, dass die deutsche Sprache weniger regionale, fremde und internationale Realien (das gilt auch für Französisch, Ungarisch, Tschechisch) im Vergleich zu der bulgarischen übernommen hat, was auf die historischen Ereignisse in den einzelnen Epochen und auf die Handelsbeziehungen zwischen den Völkern auf der Balkanhalbinsel zurückzuführen ist (Флорин, 1986: 191). Das wirkt sich auch auf das Märchenvokabular aus.

Die Analyse der gesichteten Märchen hat Florins Feststellung bestätigt. Der nachfolgenden Klassifikation wird zu entnehmen sein, dass es in den deutschen Märchen wenige Realien gibt. Das liegt daran, dass die Brüder Grimm, indem sie viele Themen und Motive von anderen Kulturen übernommen, diese an die Bedürfnisse der deutschen Sprachgemeinschaft auch angepasst haben. Dagegen ist ein großer Teil der Lexik in den bulgarischen Märchen türkischer Herkunft, was auf die Zeit der Entstehung der Märchen hinweist. Turzismen wie *гемиджия*, *гемия* („Който вдига цепеница, удря своята глава“), *керван-сарай*, *керванджии*, *султан* („От неволя разбойник“), *ятаган*, *арапи* („Самонаказалите се злодеи“) deuten auf die jahrhundertelangen Handelskontakte zwischen dem bulgarischen und dem türkischen Volk sowie auf die Epoche der osmanischen Fremdherrschaft hin. Es finden sich Verweise sowohl auf die türkische Kultur, z.B. die Kirche *Айя София* in Zarigrad („Я влез в торбата“), als auch auf andere Religionen und Völker wie *Jude*, *Rabbiner* („Der Jude im Dorn“), *евреин*, *циганка* („Който вдига цепеница, удря своята глава“, „Неродена мома“), *Husaren* („König Drosselbart“).

⁵ <http://translatorslair.com/files/Neprevodimoto-v-pre-voda-realii-Vlahov-Florin.pdf>, S. 4-6.

SOZIOKULTURELLE
ASPEKTE UND
KULTURELLE
REALIEN IN
DEUTSCHEN UND
BULGARISCHEN
MÄRCHEN

Der Husar wird im deutschen Märchen als ein be-
trunkener Reiter dargestellt. Auf diese Weise wird er der
historischen Gestalt eines Militärangehörigen angenähert,
welcher durch seine Vorliebe für das zarte Geschlecht und
den Wein bekannt ist. Somit wird die fiktive Vorstellung
von einer anderen Identität gestaltet und im Märchentext
verwoben.

Die ethnografischen Realien, die bei der Analyse des
exzerpierten Wortschatzmaterials ermittelt wurden, kön-
nen wie folgt untergliedert werden:

- Bezeichnungen für Nahrungsmittel - *питка*,
млинове, *погачи* („Златното момиче“, „Златната пти-
ца“), *вита баница*, *великденски козунак* („Кумецът на
Архангел Михаил“) *Pfannkuchen* („Hänsel und Gretel“),
Wurst, *Blutwurst* („Das Rotkäppchen“, „Dornröschen“)

- Bezeichnungen für Gegenstände, die die
Lebensweise und den Lebensstil charakterisieren - *бъклица*
(„Я влез в торбата“), *менци* („Момък и три самодиви“),
китени губери и халища („Самонаказалите се злодеи“),
миндер („Кумецът на Архангел Михаил“, „Неродена
мома“) *Hühthorn* („Brüderchen und Schwesterchen“), *мех*
(„Женихът вампир“), *дисаги* („Момъкът и паунът девой-
ка“), *кратунка* („Красавицата с магьоснически очи“),
шарени стомни, *бакърено котленце* („Тайните на ста-
рата чешма“), *софра*, *домоткана кърпица* („Момчето
и вятърът“), *кладенчова мълчана вода*, *еньовски венец*
(„Славееви гори“), *костурка* („Овчар Димитър и само-
дивите“)

- Bezeichnungen für Kleidungsstücke – *Pantoffel*
(„Aschenputtel“), *Haube* („Das Rotkäppchen“), *Wams*
(„Tisch deck dich, Goldesel und Knüppel aus dem
Sack“), *роба*, *абица*, *сукман* („Дърварят и девойка-
та от чудното яйце“), *железни опинци* („Грите ори-
ници и змията“, „Невеста на мъртвото момче“), *ямур-
лук* („Самодивско перо“), *забрадка* („Гинтява девой-
ка“), *пояси седмошарици* („Тайните на старата чеш-
ма“), *катак* („Овчар Димитър и самодивите“), *контош-
че* („Елица сестрица“)

- Bezeichnungen für Bauwerke und Gegenstände
im Bauwesen – *чардаци* („Кумецът на Архангел

Милена Иванова

Михаил“), *Schloss* („Der treue Johannes“), *Windmühle* („Sechse kommen durch die Welt“), *дюкян, хан* („Невеста на вампира“), *палат* („Храбро юнак и Краля девойка“), *къшила* („Грите орисници и змията“)

- Bezeichnungen für Schmuckgegenstände – *нанизи с пендари* („Самонаказалите се злодеи“), *мънистенно коланче с пафти* („Злото зло води“), *шарен гердан* („Елица сестрица“)

- Bezeichnungen für religiöse Attribute – *монашеска броеница* („Кумецът на Архангел Михаил“)

- Bezeichnungen für Feste⁶ – *Колета* („Злото зло води“), *Спасовден, Русалска неделя* („Тайните на старата чешма“), *Еньовден* („Славееви гори“), *Петровден* („Момъкът и паунът девойка“)

- Bezeichnungen für mythische Gestalten – *русалки, русалии, таласъм, русалци-лечители* („Тайните на старата чешма“), *веда* („Русалката на извора“), *самодива* („Юдинка самодива“), *самовила* („Храбро юнак и Краля девойка“), *орисници, наречници* („Грите орисници и змията“), *караконджул* („Злото зло води“), *върколак* („Тинтява девойка“), *вампир* („Невеста на вампира“), *вихрогон* („Красавицата с магьоснически очи“), *ламя* („Момъкът и паунът девойка“), *Hexe* („Die Goldkinder“, „Der Trommler“), *die weisen Frauen* („Dornröschen“, „Die Gänsehirtin am Brunnen“), *die Nixe* („Die Wassernix“, „Die Nixe im Teich“)

- Bezeichnungen für Rituale – *курбан* („Момъкът и паунът девойка“)

- Bezeichnungen für Musikinstrumente – *кавал* („Овчар Димитър и самодивите“), *тъпан* („Юдинка самодива“), *свирка-флоричика* („Тайните на старата чешма“)

- Bezeichnungen für Geldeinheiten – *грош, Groschen* („Който вдига цепеница, удря своята глава“, „Der gute Handel“), *жълтица, перпер* („Попът-дявол“), *Heller, Pfennig* („Der Jude im Dorn“), *Dukaten* („Das blaue Licht“, „Der Eisenhans“), *Taler* („Das Märchen von einem, der auszog das Fürchten zu lernen“), *Kreuzer* („Bruder Lustig“)

⁶ Feste können auch als kulturelle Universalien betrachtet werden, die aber unterschiedliche Rituale bzw. Ritualhandlungen implizieren. Die damit verbundenen Begriffsbezeichnungen sind kulturell determiniert und aus diesem Grunde als Kulturrealitäten klassifiziert. (vgl. Ivanova 2007: 131f.)

SOZIOKULTURELLE
ASPEKTE UND
KULTURELLE
REALIEN IN
DEUTSCHEN UND
BULGARISCHEN
MÄRCHEN

- Bezeichnungen für Maßeinheiten – *ока* („Храбро юнак и Краля девойка“)

Eine weitere Gruppe bilden die gesellschaftspolitischen Realien. Dazu zählen Bezeichnungen für:

- Titel und Standeschichten – *велможя* („Кумецът на Архангел Михаил“, „Овчарят и разбойниците“), *боляри*, *чорбаджия* („Овчарят и разбойниците“, „Я влез в торбата“, „Който вдига цепеница, удря своята глава“), *Graf*, *Herzog*, *Fürst* („König Drosselbart“, „Der gestiefelte Kater“, „Die Gänsehirtin am Brunnen“, *Prinz*, *Prinzessin* („Das Wasser des Lebens“, „Die zertanzten Schuhe“), *цар* („Русалката на извора“), *болярка* („Тинтява девойка“)

- Orte und Plätze, wo bestimmte Tätigkeiten ausgeführt werden, die mit der sozialen Sphäre oder mit dem Lebensunterhalt der Menschen verbunden sind, oder die als Vergnügungstätten dienen – *мегдан*, *мера* („Кумецът на Архангел Михаил“), *бостан* („Я влез в торбата“), *Ball* („Aschenputtel“, „Die wahre Braut“), *Lustgarten* („Der goldene Vogel“), *събор* („Невеста на вампира“), *игралище* („Юдинка самодива“), *кър* („Тайните на старата чешма“)

- Bezeichnungen für Territorialeinheiten, Ortschaften und Ortsteile – *чаршия* („Момъкът и паунът девойка“), *махала* („Женихът вампир“)

- Bezeichnungen für Kriegsrealien:

- Waffen – *боздуган*, *сабя* („Храбро юнак и Краля девойка“), *Schwert* („Der Eisenhans“)

- Kriegskleidung – *Rüstung*, *Helm* („Der Eisenhans“)

- Bezeichnungen für soziale Erscheinungen – *хайдук* („Хайдук Пройчо и златното пиле“), *Ritter* („Der Eisenhans“)

Es fällt auf, dass die meisten bulgarischen Beispiele vor allem ethnografische Bezeichnungen für Gegenstände, Kleidungsstücke, Feste, Orte und mythische Gestalten sind, wodurch die Glaubens- und Lebensvorstellungen des bulgarischen Volkes explizit thematisiert werden. Die deut-

Милена Иванова

schen Belege gehören vorwiegend zu den gesellschaftspolitischen Realien und drücken Standesunterschiede aus oder sie bezeichnen Kriegskleidung. Mehr deutsche ethnografische Realien kommen bei der Benennung von Geldeinheiten vor.

Manche der angeführten Beispiele sind kulturübergreifend, aber zusätzlich konnotiert (kulturell gefärbt). Das bedeutet, dass ähnliche Objekte mit landesspezifischen Vorstellungen verbunden sind. Aus diesem Grunde werden sie hier als Realien bestimmt. Beispielsweise rufen die lexikalischen Begriffe *Schloss*, *Wurst*, *Rüstung*, *Pantoffel* u.a. im deutschen und im bulgarischen Kulturraum verschiedene Assoziationen hervor. Das Fehlen von deutschen Beispielen für einzelne Realiengruppen lässt sich allerdings durch die referenzielle bzw. signifikative Nulläquivalenz erklären.

Ganz selten finden sich in den bulgarischen Märchen geografische Bezeichnungen wie *Влашко*, *Добруджа* („Молитвата на земеделеца“), *Балкана* („Злото зло води“), *Станбул града*, *Одрин града* („Хайдук Проичо и златното пиле“), wodurch die Märchenhandlung lokalisiert wird und die Märchensujets der Realität näher gebracht werden. Für die Verflechtung des Wunderbaren mit dem Wirklichen sprechen noch die Eigennamen *Еньо*, *Проичо*, *Стоян*, *Димитър*, *Hans*, *Else*, *Johannes*, *Hänsel*, *Gretel*, u.a.

Nach Max Lüthi zeichnen sich die Märchen durch entkonkretisierte Figuren und Topoi wie Wald, Brunnen, Berg, Teich aus⁷, was für die Märchen der Brüder Grimm im weitesten Sinne zutrifft. Allerdings erscheinen in vielen bulgarischen Märchen das Dorf mit seinem Brauchtum und die Kirche („Неграмотният поп“) als Handlungsorte. In den Vordergrund treten nicht mehr Riesen, Recken und verzauberte Tiere und Menschen, sondern Räuber („Овчарят и разбойниците“, „От неволя разбойник“), Diebe, Kaufleute („Самонаказалите се злодеи“), Geistliche („Попът-дявол“), der liebe Gott und seine Heiligen (*св. Петър райският ключар*, *св. Архангел Михаил душевадецът* („Кумецът на Архангел Михаил“, „Die zwölf Apostel“) wie auch der Teufel.

⁷ Näheres dazu bei Lüthi, 1992.

SOZIOKULTURELLE
ASPEKTE UND
KULTURELLE
REALIEN IN
DEUTSCHEN UND
BULGARISCHEN
MÄRCHEN

Realien treten aber nicht nur im Textkörper auf, sondern auch am Märchenanfang, wo sie Standesunterschiede markieren können:

1) *„Имало едно време един болярин“* („Дъщерята на говедаря“)

2) *„Es war einmal ein alter König“* („Der Eisenhans“) usw.

Dennoch zeichnen sich die Einleitungsformeln der bulgarischen Märchen durch eine Historisierung aus bzw. durch eine Andeutung auf die Bibel, auf die Weltschöpfung und Weltordnung:

1) *„Някога през турското време...“*⁸

2) *„Това било по онова време, когато гръцките владци се разпореждали из българската земя като в бащин имот...“* („Неграмотният поп“)

3) *„Преди много години, в онуй старо време, когато Господ и светишите му ходели по земята да оправят хорските работи“* („Кумецът на Архангел Михаил“).

Ähnliche Einleitung weist das deutsche Märchen „Die zwölf Apostel“ auf:

1) *„Es war dreihundert Jahre vor des Herrn Christi Geburt“*.

Die meisten Kulturrealien tauchen im Kontext verschiedener Rituale auf. Diesem Umstand trägt **das scenes-and-frames-Konzept** Rechnung, das den soziokulturellen Hintergrund der Texte zu erschließen sucht. Vermeer/Witte wenden dieses Konzept folgendermaßen an, um den kulturspezifischen Bezug zu erkunden:

„Scenes“ sei also das para-, dia- oder idio-kulturspezifisch und situationell und dispositionell gesteuerte „Bild“ von Welt im Kopf eines Menschen. Zur *frame*-Ebene: Es gibt (kulturspezifisch) Lücken, weil etwas nicht ausgedrückt werden soll oder (aktuell oder generell) nicht ausgedrückt werden darf (vgl. das Tabu). Gerade das, was nicht ausgedrückt wird, regt zur Imagination an. (Vermeer & Witte, 1990:54f)

⁸ Zitat nach Коцева, 2001: 232.

Милена Иванова

Das heißt, dass kulturbedingte Welterfahrung ($scene_a$) von einem Produzenten unter Berücksichtigung von Ziel und Rezipienten modifiziert ($scene_b$) und in Kenntnis kulturspezifischer Vertextungskonventionen in einem Text ($frame_a$) fixiert wird. Der Rezipient aktiviert in der Rezeption des $frame$ (als $frame_c$ rezipiert) seine kulturbedingte Welterfahrung (zunächst als $scene_c$) und bildet dann eine $scene_d$, die im Verlauf der Rezeption durch hinzukommende Information eventuell korrigiert und schließlich als $scene_e$ aus dem Text herausgelöst wird. (Vermeer & Witte, 1990: 91)

Die Einbettung kulturspezifischer Elemente in einen Märchentext lässt den Leser einen bestimmten „frame“ erkennen, welcher bei ihm eine „scene“ evoziert, durch die er sich der kulturellen Gegebenheiten bewusst wird. Der Rezipient wird in eine Situation hineinversetzt, wo er Sitten und Bräuche aus der nahen bzw. fernen Vergangenheit gewahr wird (vgl. den bulgarischen Hochzeitsbrauch *калесване* im Märchen „Кумецът на Архангел Михаил“).

Die Bindung von Kultur an gemeinschaftliche Lebensbereiche erfasst also alltägliche Situationstypen und Realien, die von Kultur zu Kultur variieren, was gerade bei der Beschreibung der Hochzeitsfeier (*варакосан чешшир, прикя на булката, писани каруци* („Самонаказалите се злодеи“) oder bei der Darstellung der ritterlichen Brautwerbung (vgl. „Der Eisenhans“) deutlich wird. Die in den Märchen geschilderten Ereignisse und Feste verhelfen dem Leser sein Wissen um die allgemeinen oder epochenspezifischen Kenntnisse, die ihm zum Thema bereits zur Verfügung stehen, zu erweitern bzw. zu ergänzen.

Die Repräsentation von Kultur in Texten verbindet sich des Weiteren mit dem **Konzept der kulturellen Konstellation**, welche die Summe aller Konkretisierungen eines außertextuell angelegten Kultursystems darstellt (Floros, 2002: 65). In diesem Fall handelt es sich um im Text aktualisierte Elemente einer Kultur wie Artefakte, Empfindungen, Glaubensinhalte usw., welche mit verschiedenen sprachlichen Mitteln ausgedrückt werden (Floros, 2002: 68f).

SOZIOKULTURELLE
ASPEKTE UND
KULTURELLE
REALIEN IN
DEUTSCHEN UND
BULGARISCHEN
MÄRCHEN

Wenn wir etwa den Ritus der christlichen Taufe betrachten, der im Märchen „Кумецът на Архангел Михаил“ geschildert wird, stellen wir fest, dass der Akzent nicht auf die sakrale Handlung, auf den Eintritt des Kindes in das Christentum fällt, sondern auf die festliche Vorbereitung und auf die Tauffeier selbst:

Направили голямо кръщение с девет попа ... Съботковица от радост ... извадила едничката риза на мъжа си, която му била ушила за Великден, и дарила кръстника. Оттогава останал обичай на кръщение да се даряват кръстника и кръстницата. Събрало се на мерата мало и голямо .. проснали се трапези .. Яли, пили и се веселили людете за приказ.

Die Kindertaufe wird ebenfalls im deutschen Märchen „Die sieben Raben“ thematisiert, jedoch mit einer anderen Funktion. Hier wird die Taufe im biblischen Sinne als ein Geheimnis, als Akt der christlichen Bekehrung und Entsöhnung dargestellt, was zur Auferstehung des Gläubigen führen sollte:

Die Freude war groß, aber das Kind war schwächig und klein, und sollte wegen seiner Schwachheit die Nottaufe haben. Der Vater schickte einen der Knaben eilends zur Quelle, Taufwasser zu holen...

Diesen Beispielen ist zu entnehmen, dass kulturübergreifende Phänomene mit verschiedenen kulturellen Mustern und Werten verbunden sind, dass kulturelle Konstellationen situative, textabhängige Gefüge sind.

Die kulturellen Konstellationen fungieren in den Märchen als Kulturträger, da sie den Blick des Rezipienten auf landeskonventionelle Ausdrücke richten, um kulturgebundene, explizit verbalisierte oder außertextuelle Informationen in Form von Kultursystemen aufzurufen. So z. B. sind viele bulgarische fremde und eigene Realien (*курбан*, *таласъм*, *русалии* u.a.) an bestimmte Festtage *Димитровден* („Дар от сърце“), *Великден*, *Спасовден*, *Петровден* usw. gekoppelt, die die Märchenhandlung zeitlich markieren oder sie begleiten bzw. bedingen. Gewöhnlich sind die bulgarischen Feste *Еньовден* und *Русалска неделя* mit den entsprechenden traditionellen Gebräuchen dargestellt:

Милена Иванова

Било на Еньовден! Рано призори момите от сецето отишли в гората за цветя и билки. И както повелявал обичаят, те се отъркаляли в росната ливада за здраве и хубост, напълнили менчето с кладенчова мълчана вода и захванали да вият венци и китки. На този ден билките имали най-голяма целебна сила, та трябвало да се проврат под еньовския венец за здраве. Това се знаело, откакто се помни, и неотменно се изпълнявало от млади и стари. В Славеевите гори живеели зъл вешер и страшна вещица. („Славееви гори“)

Die Woche nach Pfingsten (bulg. Русалската неделя), ist mit bestimmten Verboten und Riten verbunden. Nach dem Volksglauben kommen zu dieser Zeit die Nixen (русалки), um die Ernte mit Wermut und Diptam zu segnen. Deswegen ist es verboten zu arbeiten. Wer den Brauch nicht einhält, der wird von den Fabelwesen krank gemacht. Nur die 'Rusalii' (bulg. Maskuline Form von 'Rusalki') können den Kranken heilen.⁹ Das lässt sich an den in den bulgarischen Märchen beschriebenen Ritualhandlungen veranschaulichen:

Изведнъж русалците лечители метнали шарена черга на зелената трева и положили болната Катерина. До нея сложили гърне с билки и паница с пелин и чесън. Главатарят дал знак. Момците я наобиколили и насочили сопите си срещу нея. Задзупали тежък заклинателен танц. Гръмнали звънци-те! Усилил се и тътнежът на тъпана. Свирката ту изплувала, ту потъвала в този разтърсващ танц... („Тайните на старата чешма“)

Die Ritualisierung bestimmter Tätigkeiten bei gleichzeitiger Tabuisierung von anderen ist mit verschiedenen Realien verknüpft. Bei der Durchführung der einzelnen Aktivitäten spielen vielfältige Nahrungsmittel (*питка, погача, вита баница, великденски козунак*) und Gegenstände (*менци, шарени стомни, бакърено котленце, кладенчова мълчана вода, еньовски венец, кавал*) eine wichtige Rolle. Realien finden sich bei der Wiedergabe des äußeren Erscheinungsbildes der Märchenfiguren, bei der Einführung der Handlungsorte, bei der Darstellung der Konfliktsituation und bei der Lösung des Konflikts. Das hängt zusammen mit der Angst der Bevölkerung vor bösen Kräften und Wesen wie *пу-*

⁹ Mehr dazu bei Маринов, 1994.

SOZIOKULTURELLE
ASPEKTE UND
KULTURELLE
REALIEN IN
DEUTSCHEN UND
BULGARISCHEN
MÄRCHEN

салки, таласъм, самовила, вампир, Hexe, Nixe, weisen Frauen. Diese abergläubische Furcht wird in den Märchen auf einer metasprachlichen Ebene nachgebildet, so dass der Leser der Gegenwart entrückt wird und in eine Fiktion gerät, die ihn die Weltanschauungen seiner Vorfahren erkennen lässt.

Der Nachklang der Folklore ist aber auch heutzutage zu spüren. Viele Rituale werden zu bestimmten Festen und an bestimmten Orten (meistens in den Dörfern) nach den festgelegten Regeln von den Einheimischen vorgespielt, damit die Bedeutung dieser Handlungen verdeutlicht wird und für die jungen Generationen nachvollziehbar ist. Die Kenntnis solcher kulturellen Muster und der damit verbundenen Realienbezeichnungen bedeutet dann den gekonnten Umgang mit „dem System von Konzepten, Überzeugungen, Einstellungen, Wertorientierungen, die sowohl im Handeln der Menschen als auch in ihren geistigen und materiellen Produkten sichtbar werden, die Art und Weise, wie die Menschen leben und was sie aus sich selbst und ihrer Welt machen“ (Maletzke, 1996: 16).

Милена Иванова

БИБЛИОГРАФИЯ:

Български народни приказки. (2002). Велико Търново: Слово.

Валтер, Х. (2007). Проблеми при превода на означенията на реалиите от българска белетристична проза на немски език. В: Хилмар Валтер. *Избрани българистични трудове.* Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, стр. 193-200.

Влахов, С., Флорин, С. (1969). *Непреводимото в превода.* [pdf] доступно на URL: <http://translators-lair.com/files/Neprevodimoto-v-prevoda-realii-Vlahov-Florin.pdf>

Влахов, С., Флорин, С. (1990). *Непреводимото в превода.* София: Наука и изкуство.

Иванова, Л. (2007). Празниците във фокуса на межкултурния трансфер. В: *Превод и културен трансфер. Доклади от конференция в чест на 70-годишнината на доц. Анна Лилова.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Йорданова, Л. (2007). *Български народни приказки за русалки и самодиви, за караконджули и таласъми.* София: ИК „Емас“ – ИК „Глобус“.

Маринов, Д. (1994). *Народна вяра и религиозни народни обичаи.* София: БАН.

Приказки от близо и далеч. (1986). София: ДИ „Отечество“.

Султанка-мълчанка (1990). *Приказки на балканските народи.* София: Български художник.

Умница-хубавица (1990). *Приказки на балканските народи.* София: Български художник.

Флорин, С. (1986). Реалиите в превода от и на английски език. В: *Езикови проблеми на превода. Английски-български.* Съст.: Андрей Данчев. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, стр. 181-199.

Цепенков, М. (2001). *Фолклорно наследство. Т. 2. Вълшебни и новелистични приказки.* Съст.: Йорданка Коцева. София: АИ „Проф. М. Дринов“

SOZIOKULTURELLE
ASPEKTE UND
KULTURELLE
REALIEN IN
DEUTSCHEN UND
BULGARISCHEN
MÄRCHEN

Brüder Grimm (2004). Kinder- und Hausmärchen. Hg. von Heinz Rölleke, Frankfurt am Main: Insel Verlag.

Floros, G. (2002). Kulturelle Konstellationen in Texten. Zur Beschreibung und Übersetzung von Kultur in Texten. Tübingen: Gunter Narr.

Lüthi, M. (1992). Das europäische Volksmärchen. Form und Wesen. Tübingen: Francke.

Maletzke, G. (1996). Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Reiß, K. (1971). Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen. München: Max Hueber.

Vermeer, H., Witte, H. (1990). Mögen Sie Zistrosen? Scenes, Frames, Channels im translatorischen Handeln. TEXTconTEXT. Beiheft 3. Heidelberg: Groos.

ISBN: 978-619-233-023-1

www.nbu.bg
www.bookshop.nbu.bg